

PLATON’UN DİYALOGLARINDA İNSAN

Bilal KOÇAK

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Prof. Dr. Osman ELMALI

2020

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Bilal KOÇAK

PLATON'UN DİYALOGLARINDA İNSAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Osman ELMALI

ERZURUM-2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Platon'un Diyaloglarında İnsan" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

17.09.2020

Aslı Islak İmzalıdır

Bilal KOÇAK

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Osman ELMALI danışmanlığında, Bilal KOÇAK tarafından hazırlanan bu çalışma 04/ 09 / 2020 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman ELMALI

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Kemal BAKIR

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON ÖNCESİ ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE İNSAN

1.1. SOFİZM ÖNCESİ YUNAN FİLOZOFLARININ İNSAN

ANLAYIŞLARI.....	6
1.1.1. Thales.....	6
1.1.2. Anaksimandros	7
1.1.3. Anaksimenes.....	10
1.1.4. Pythagoras	11
1.1.5. Ksenophanes	14
1.1.6. Herakleitos.....	16
1.1.7. Parmenides.....	18
1.1.8. Empedokles	20
1.1.9. Anaksagoras.....	23
1.1.10. Demokritos	25
1.2. SOFİZMDE İNSAN.....	30
1.2.1. Protagoras	32
1.2.2. Gorgias.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

PLATON VE YAŞADIĞI DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

1.1. PLATON'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	38
1.1.1. Akademia.....	42
1.1.2. Platon'un Eserleri ve Tarihlendirme Problemi	44
1.2. ATİNA.....	49
1.2.1. Siyasi Gelişmeler	49

1.2.2. Sosyal ve Kültürel Yapı.....	56
-------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON'UN DİYALOGLARINDA İNSAN

2.1. SOKRATİK DİYALOGLARDA İNSAN.....	61
2.1.1. Sorgulayan Bir Varlık Olarak İnsan	61
2.1.2. Bilgelik ve İnsan	63
2.1.3. Politik Bir Varlık Olarak İnsan.....	65
2.1.4. Zat ile Sıfat Arasında İnsan	67
2.1.5. Erdem Arayışında Bir Varlık Olarak İnsan	69
2.1.6. Bilgelikve Cehalet Arasında İnsan	72
2.1.7. İnanç ve Akıl Arasında İnsan	77
2.2. GEÇİŞ DÖNEMİ DİYALOGLARINDA İNSAN.....	79
2.2.1. Ruh ile Beden Arasında İnsan	79
2.3. OLGUNLUK DÖNEMİ DİYALOGLARINDA İNSAN.....	87
2.3.1. Bir İnsan Tipi: Sofist	87
2.3.2. Bir İnsan Tipi: Devlet Adamı	92
2.3.3. Bir İnsan Tipi: Filozof.....	96
2.4. YAŞLILIK DÖNEMİ DİYALOGLARINDA İNSAN	99
2.4.1. Ruh ve Beden Bütünlüğü İçerisinde İnsan	99
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PLATON’UN DİYALOGLARINDA İNSAN

Bilal KOÇAK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Osman ELMALI

2020, 112 sayfa

**Jüri: Prof. Dr. Osman ELMALI
Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN
Doç. Dr. Kemal BAKIR**

Bu çalışmada Platon’un diyaloglarını insan bağlamında ele alıp, filozofun insana dair görüşlerini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Platon’un insan düşüncesini tam anlamıyla ayırt edebilmek için İlkçağ filozoflarının görüşleri, insan bağlamında incelenmiş olmakla birlikte filozofun yaşadığı Atina kenti de siyasi ve sosyo-kültürel olarak ele alınmıştır.

Platon’un eserleri Sokratik, Geçiş, Olgunluk ve Yaşlılık olarak dönemlere ayrılmış ve dönemsel olarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Platon, Sokratik döneminde hocası Sokrates’ten önemli ölçüde etkilenmiş olup insanı ruh ve beden olarak ikiye ayırmış ve ruha ait erdemleri sorgulamıştır. Sokratik dönemin insanı genel itibariyle sorgulayan bir varlık olarak karşımıza çıkmıştır. Geçiş döneminde ise insan net bir ayırımla ikiye bölünmüş ve Platon’un, insanın akleden yönü olarak ruhu detaylı bir şekilde incelemeye tabi tuttuğu tespit edilmiştir. Olgunluk döneminde yapılan incelemede Platon’un açıkladığı sofist, devlet adamı ve filozof olmak üzere üç tip insan tanımı ortaya konmuştur. Yaşlılık döneminde ise Platon’un, ruhla beden arasındaki ilişkiyi tüm detaylarıyla ortaya koyup, ruh ve beden bütünlüğü içerisinde bir insan tanımı yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Platon, Sokrates, insan, felsefe

ABSTRACT
MASTER THESIS
HUMAN IN PLATO’S DIALOGUES

Bilal KOCAK

Advisor: Prof. Dr. Osman ELMALI

2020, 112 pages

Jury: Prof. Dr. Osman ELMALI
Prof. Dr. H. Omer OZDEN
Assoc. Prof. Dr. Kemal BAKIR

In this study, it is aimed to discover the philosopher's views on human by analyse Plato's dialogues in the context of human. In order to properly distinguish Plato's human thought, the views of the ancient philosophers were examined in the context of human and the city of Athens, where the philosopher lived, was analyzed politically and socioculturally.

Plato's works were divided into periods as Socratic, Transition, Maturity and Old Age and were examined periodically. According to the results, Plato was significantly influenced by his teacher Socrates during the Socratic period and divided the human being into soul and body and examine the virtues of the soul. In The Socratic period, it was discovered human have been identified as a questioning entity in general. In The Transition period, the human was divided into two with a clear distinction and it was discovered that Plato subjected the soul to a detailed examination as the mind side of the human. Three types of people are defined as sophist, statesman and philosopher explained by Plato in the examination made in the Maturity period. In his Old Age period, it was discovered that Plato analysed the relationship between soul and body in all its details and made a definition of a person in the integrity of the soul and body.

Keywords: Plato, Socrates, human, philosophy

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
İÖ.	: İsa'dan Önce
TDK	: Türk Dil Kurumu
Trans.	: Translated By
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayıncılık

ÖNSÖZ

Platon, felsefe tarihi içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Kendinden önceki doğa filozoflarının varlığına dair düşünceleriyle sofistlerin insana dair düşünceleri arasında sistemli bir bağ kurmuş ve görüşlerini diyaloglarında ifade etmiştir. Platon, eserlerinde yalnızca felsefe yapmamış, felsefenin nasıl yapılması gerektiğine dair de oldukça önemli çizgiler çekmiştir. Platon'un ortaya koyduğu felsefi problemler, felsefe tarihi boyunca tartışılmış ve dönemlerine göre farklı cevaplar verilmiştir.

Biz ise çalışmamızda Platon'un felsefede durduğu yeri dikkate alarak diyaloglarını insan bağlamında inceledik ve filozofun insana dair düşüncelerini bütünsel olarak ortaya koymaya çalıştık. Platon'un felsefesinde insanı incelerken sistematik felsefenin yöntemlerini değil felsefi antropolojik yöntemi kullandık. İnsanı yapıp-etmelerinden hareketle tanımlamaya çalıştık. Kullandığımız yöntem, diyalogların yazılış tarihleri ve yapıları bakımından ayrıldıkları dönemlere göre incelenmesi ve her birinin bir bütünlük içerisinde ele alınmaları, tezimizi bu konuya değinen diğer çalışmalardan ayıran özelliği olmuştur.

Çalışmamız giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Çalışmamızın Giriş bölümünde felsefi antropolojinin gelişiminden ve bizim felsefi metinleri nasıl ele aldığımızdan bahsedilmiştir. Çalışmamızın Birinci bölümü sofistler öncesi İlkçağ filozoflarının ve sofistlerin düşüncelerinin insan bağlamında ele alınmasına ayrılmıştır. Bu bölümde bir filozof olarak insanın gelişim süreci takip edilmiştir. İkinci bölümde Platon'un, bir insan olarak bireysel tecrübelerinden ve içerisinde yaşadığı toplumdan bağımsız fikirler üretemeyeceği ön kabulünden hareket ederek öncelikle filozofun kendi hayatı ve eserleri ele alınıp açıklanmıştır. Daha sonra Atina'nın siyasi ve kültürel yapısı incelenerek Platon'un insana dair görüşlerine etki edeceği düşünülen noktalar detaylıca ortaya konmuştur. Çalışmamızın Üçüncü bölümünde Platon'un diyalogları dönemlerine göre tetkik edilmiştir. İncelenen diyalogların içerisinde insan ortaya çıkartılmış ve diyalogların temalarından hareketle alt başlıklandırmalar yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise incelemelerimiz neticesinde karşımıza çıkmış olan insan, genel hatlarıyla açıklanmış ve çalışmamız esnasında tespit edebildiğimiz bazı noktalardan hareketle tavsiyeler verilmiştir.

Çalışmamız boyunca elimizden geldiğince birinci kaynaklardan faydalanmaya çalıştık. Çeviri metinlerin çıkarttıkları zorlukları aşabilmek için zaman zaman farklı çevirilerden ve İngilizce metinlerden karşılaştırmalı okumalar yaptık. Platon'un yaşamını ve içerisinde bulunduğu ortamı bilhassa inceleyip, onu, yaşadığı dönem ve toplum içerisinde değerlendirmeye gayret ettik.

Bu çalışmanın öncesinde ve hazırlanmasında bilgi ve birikiminden sürekli olarak faydalandığım, maddi ve manevi hiçbir zaman desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Osman ELMALI'ya; çalışmanın her aşamasında ilgisini ve rehberliğini eksik etmeyen değerli hocam Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN'e; çalışmanın ön okumalarında ve teknik düzeltmelerinde yardımcı olan çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Sıbğatullah İĞDE, Arş. Gör. Talha ÖZDEMİR ve Serdar ÇALIK'a müteşekkirim. Ayrıca beni yetiştiren kıymetli aileme, çalışmalarım esnasında yaşadığım tüm sıkıntılarda yanımda olup bana çalışma ortamı hazırlayan değerli eşime ve çalışmalarım esnasında dünyaya gelen kızıma en içten duygularıyla teşekkürü borç bilirim.

Erzurum-2020

Bilal KOÇAK

GİRİŞ

İnsan, zihninde bilinçli ya da bilinçsiz olarak “Ben kimim?” sorusunu taşımaktadır. Bu sorunun bilincinde olanlar kendileri cevap vermek için çabalarken, bilincinde olmayanlar ise içerisinde yetiştikleri toplumda oluşturulmuş kalıpları sahiplenmektedir. Ancak bu o kadar güçlü bir sorudur ki hazır bir kalıp sahiplenilse de o kalıbın sürekli canlı tutulması gerekmektedir. Zira toplumsal kriz dönemlerinde kalıplar sarsılmakta ve kişiler farklı kalıplar etrafında toplanmaktadır. Bunun en açık örneklerinden birisi olarak Sokrates, toplumsal krizin yaşandığı Atina’da “Ben kimim?” sorusunun cevabını kendisi aramaya girişmiş ve onun arayışının etrafında gençlerden oluşan bir topluluk ortaya çıkmıştır. Aynı dönem içerisinde bu soruya farklı cevaplar veren sofistlerin etrafında da bir kitle oluşmuştur. Soru aynı olmasına rağmen cevap sürekli farklılaşabilmektedir.

“Ben kimim?” ilk insandan bugüne kadar gelen bir sorudur. Soruya verilen cevap ise kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişmektedir. Verilen cevaplar en genel haliyle tanrı kaynaklı ve insan kaynaklı olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsanın kendi çabasıyla akıl yürüterek verdiği cevaplar felsefe denilen uğraşı ortaya çıkarmıştır. “Ben kimim?” felsefi açıdan sistemli bir biçimde ele alındığında soru, “İnsan nedir?” halini almaktadır.

Takiyettin Mengüşoğlu’nun belirttiğine göre insanın kendisini sistemli bir şekilde felsefenin konusu haline getirmesi yirminci yüzyılda başlamıştır.¹ Felsefi antropoloji adı verilen bu alan insanı farklı şekillerde ele alıp açıklamaya girişmiştir. Bu noktada karşımıza çıkan belli başlı teorilerden ilki *gelişme psikolojisinin teorisi*dir. Bu teorinin temelinde Darwinizm yatmaktadır. Darwinizmin biyoloji alanında ortaya koymuş olduğu, en ilkel biyolojik canlıdan en karmaşığına kadar ilerleyen kesintisiz gelişme fikri, psikoloji alanında çalışan düşünürler tarafından benimsenmiş ve kendi alanlarına uyarlanmıştır. Bu teoriye göre canlılar âleminin en alt tabakasında bulunan varlıklar ile en üst tabakasında bulunan varlık arasında psişik bir gelişme söz konusudur. Dolayısıyla insanlar ve hayvanlar arasındaki fark ontolojik bir ayrıma değil yalnızca psişik gelişmişliğe dayanmaktadır.²

¹ Takiyettin Mengüşoğlu, “Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler”, *Felsefe Arkivi*, 4 (2), 1959, 2.

² Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 2. Baskı, Doğu Batı Yay., Ankara 2017, 27-29.

Max Scheler tarafından kurulmuş olan *geist* teorisi ise temel düşüncelerden ikincisidir. Ona göre “İnsan nedir?” sorusuna verilen üç cevap vardır. Bunlardan ilki Âdem ve Hava’ya dayandırılan Yahudi-Hristiyan geleneğinin verdiği teolojik açıklama, ikincisi Antik Yunan düşüncesine dayandırılan insanın akıllı bir varlık olduğu düşüncesidir. Üçüncü açıklama ise doğa bilimleri ile onun metot ve bulgularına bağlı kalan psikolojiye ait gelişim fikridir. Scheler bu açıklamaların birbirleriyle uyumlu olmadıklarını ve insanın ne olduğunu daha da karmaşık hale getirdiklerini düşünmektedir. O, insan kelimesinin iki anlam taşıdığını bunlardan birisinin biyolojik bir yer tayini, diğerinin ise birinci anlamın tamamen zıttı olduğunu düşünmektedir. Scheler, insanı diğer tüm canlılardan ayıran ikinci anlamı ile incelemeye alarak yeni bir felsefi antropoloji kurduğunu belirtmektedir.³ O, insanın biyolojik ve psişik özelliklerini yaygın gelişim teorisine göre anlayıp bitki, hayvan ve insan arasında psişik aşama farklılıklarının olduğunu belirtirken, insanda tüm bu yaşam aşamalarından bağımsız bir *geist*in (*tin*) bulunduğunu açıklar. Ona göre *tine* sahip olmak insanı diğer tüm canlılardan ayırmaktadır. *Tin*, Antik Yunan’ın *logos* düşüncesi ile aynı noktadan hareket etse de kapsamı ondan çok daha geniştir. İnsan, *tine* sahip olmakla dünya ve tanrı karşısında kendi benini bulmuş olur.⁴

Scheler’in ortaya koyduğu tinsel düşüncenin karşısına, Arnold Gehlen tarafından biyolojik teori konulmuştur. Bu teori *tin* gibi yaşamsal alanın dışındaki varlıkları kabul etmeyip insanın farklılığını biyolojisinde aramaktadır. Gehlen’e göre insan hayvanlarla karşılaştırıldığında biyolojik bakımdan eksik bir varlıktır. İnsanın farklılığı ise bu eksiklikte yatmaktadır. Diğer canlılar, örneğin şempanzeler biyolojik olarak içerisinde yaşadıkları ortama uyum sağlayacak güçte kürk, çene ve kas yapısına sahipken insan, güçsüz ve uyumsuz bir yapıdadır. İnsan var olma mücadelesini aklı ve elleri ile sürdürmeye çalışmaktadır ki bu durum insanı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Gehlen, insanın bir diğer eksikliğinin ise içgüdülerinden kaynaklandığını düşünmektedir. Ona göre hayvanlar güçlü içgüdülere sahip olarak vahşi yaşam içerisinde varlıklarını ve topluluklarını devam ettirirlerken; insan bu eksikliğini, karşılaştığı problemleri etik ve

³ Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, (Çev.: Harun Tepe), 2. Baskı, BilgeSu Yay., Ankara 2015, 35-37.

⁴ Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, 65-67.

rasyonel olarak ele almakla aşmaktadır. Bu durum da insanı farklı kılan özelliklerinden birisidir.⁵

Rothacker ve Cassier’le birlikte, üçüncü başat teori olan kültür antropolojisi karşımıza çıkmaktadır. Rothacker’e göre insan, yaşamını ve kişiliğini kültür ile girdiği aktif etkileşim sayesinde edinmektedir. Bu süreç ise onun *polar yasalar* adını verdiği bir takım yasalara göre gerçekleşmektedir. Ona göre kültür antropolojisinin yapması gereken ise bu yasaları keşfedip irdelemektir.⁶ Cassier ise insanın özü ile değil işlevi ile anlaşılabilceğini düşünmektedir. Ona göre insanı diğer canlılardan farklı kılan özelliği, semboller üreten bir varlık olmasıdır. İnsanın anlaşılabilmesi için din, dil, mitoloji, sanat gibi alanlarda üretmiş olduğu sembollerin incelenmesi gerekmektedir.⁷ Günümüz antropologlarından Alan Barnard’a göre ise sosyal antropoloji içerisinde insanın kökenine dair araştırmalar, genetik bilimciler, evrim psikologları, dil bilimciler, arkeologlar gibi pek çok alandan gelen verilerin yorumlanması sayesinde gerçekleştirilebilmektedir.⁸

İnsana dair yapılan felsefî incelemelerden birisi de ontoloji temelli antropolojidir. Bu yaklaşımdan hareketle Mengüşoğlu’na göre: “*İnsan, bilim tarafından uydurulmuş bir kavram değildir; o, bütün yapıp-etmeleriyle birlikte öteki var olan şeyler yanında yerini alan bir varlık-alanıdır.*”⁹ Ona göre insanı anlamının yolu bilim, teknik, sanat gibi karmaşık eylemlerde başardıklarını kavramaktan geçmektedir. O, insanı, bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, ideleştiren vb. fenomenler altında inceleyerek tanımlamaktadır.¹⁰

Bizim çalışmamızın hareket noktası ise Betül Çotuksöken’in temellendirdiği, insanın arada bir varlık oluşu düşüncesidir.¹¹ Bize göre insanın “Ben kimim?” sorusuna verdiği yanıt, onun diğerleri ile kendi arasında yaptığı ayırmadan kaynaklanmaktadır. Yaptığı ayırım neticesinde verdiği yanıt ise artık üçüncü bir fenomen olarak karşımıza

⁵ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 33-38.

⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 38-44.

⁷ Necati Demir, *Ernst Cassirer’de İnsanın Anlamı*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004, 168.

⁸ Alan Barnard, *Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni*, (Çev.: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2011, 33.

⁹ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 75.

¹⁰ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 74-76.

¹¹ İnsanın arada bir varlık oluşu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, *Antropontoloji Ya Da İnsan-Varlıkbilgisi*, Notos Kitap Yay., İstanbul 2018, 38-49.

çıkılmaktadır. Soruyu cevaplayan insan, verdiği cevap ile diğerleri arasında bulunmakta dolayısıyla verilen cevap, cevaplayanla ilişkisini sürdürmektedir. Felsefe tarihi metinlerine bu bağlamda yaklaştığımızda, ilgili metinler ile onları ortaya koyan filozoflar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiden hareketle metinleri incelediğimizde ise o metinleri ortaya koyan filozoflar, bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece bir filozof, insana dair tanım yapmasa da ortaya koymuş olduğu herhangi bir düşüncede insan olarak kendinden parçalar bulunmakta çünkü o, incelediği konu ile ürettiği fikir arasında durmaktadır. Biz de çalışmamızda incelediğimiz Antik Yunan filozoflarının ve Platon'un hem metinlerinde ortaya koydukları insan tanımını hem de onları ortaya koyan bir insan olarak kendilerini ele almış bulunmaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON ÖNCESİ ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE İNSAN

Aristoteles, ilk filozof olarak tanımladığı Thales'in neden teorisini açıklarken, kimilerinin, Thales'in fikirlerinin tanrılardan bahseden kadim düşünürlerde var olduklarını aktardıklarından bahseder.¹² Ahmet Arslan'ın yorumuna göre burada kastedilen Platon'dur.¹³ Nitekim Platon *Theaitetos* adlı diyalogunda hareketi tartışırken şöyle bir ifadeye yer verir: ”*Aslında bu çok eskiden kalma bir sorun. Eskiler bu konuları insanlardan saklayabilmek için şiirden yararlandılar...*”¹⁴ Bu ifadeden de anlayabileceğimiz gibi ilk filozofların düşünceleri kendilerinden önceki destan yazarlarından bağımsız değildir. Buradan hareketle, Aristoteles'in ifadesiyle, “*teologların*”¹⁵ felsefeye kapı aralayan düşüncelerine bakacak olursak karşımıza destanlar çıkacaktır.

Homeros'un destanlarında insan, tanrılar karşısında benliğini koruma çabası içerisindedir. Bu destanlarda birey olarak insan, tanrının ve toplumun karşısında kendi düşüncelerini ifade etmeye çalışır.¹⁶ Söz konusu bu durum felsefi manada insan olabilmenin işaretlerini taşımaktadır.¹⁷

Aristoteles, felsefenin hayretle başladığını belirtir.¹⁸ İlk filozofların doğaya karşı duydukları hayret ve peşinden gelen merak, felsefenin doğuşunu hazırlamıştır. Yalnız aynı hayret ve merak, özellikle Hesiodos ile beraber mitolojilerde de karşımıza çıkmaktadır. Zira Hesiodos evrenin oluşumu (*kosmogonia*) üzerine olan merakıyla *Theogonia* adlı eserini ortaya koymuştur. O, bu eserinde evrenin oluşumunu karşıtlıklardan bahsederek açıklamıştır.¹⁹ Hesiodos'un kurguladığı evren anlayışının sonucunda ortaya çıkan tabloyu Dürüşken şu şekilde ifade etmektedir: ”... *artık Tanrılar Olympos dağının sakinleri, insanlar yeryüzünün yurttaşlarıdır. Dolayısıyla mitolojideki*

¹² Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Y. Gurur Sev), 3. Baskı, Pinhan Yay., İstanbul 2017, 20.

¹³ *Bu bilgi Ahmet Arslan'ın metafizik çevirisinde yapmış olduğu dipnot yorumlarından alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), Divan Kitap Yay., İstanbul 2017, 123.

¹⁴ Platon, *Theaitetos*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2018, 83.

¹⁵ Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), 205.

¹⁶ Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2016, 25.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 172-179.

¹⁸ Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), 115.

¹⁹ Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 19.

kosmos, yani düzen sağlanmıştır."²⁰ Ve artık insan sahneye çıkmıştır. İnsan düşünen bir varlık olarak sahnededir. Hem doğadaki açıklayamadığı şeyler üzerine düşünerek bu mitolojiyi ortaya koyan, hem de bu mitolojide bahsedilen, tanrıların karşısında kendine has iyi ve kötü özellikleriyle var olmaya çalışan, insandır. İnsan'ın evreni anlama çabasının ilk basamağı olarak Hesiodos mitolojik anlatıyı sistematize etmiştir. Bu gelişme, mevcut anlatıyı sistemleştiren aklın, evreni kendi başına anlama girişimine yol açacaktır.

1.1 SOFİZM ÖNCESİ YUNAN FİLOZOFLARININ İNSAN ANLAYIŞLARI

1.1.1 Thales

Diogenes Laertios'a göre felsefi düşüncenin ortaya çıkışında iki farklı kaynak vardır. Bunlardan birisi Pythagoras ile başlayan İtalya felsefesiye diğeri Anaksimandros ile başlayan İonia felsefesidir.²¹ Ancak Guthrie' ye göre Aristoteles'in, Thales'i ilk filozof olarak kabul etmesindeki argüman genel olarak kabul görmüştür.²² Aristoteles'e göre felsefi bilgi tek tek nesnelerin bilgisi değil onların ötesinde olan ve hepsini kapsayan tümel bilgilerdir. İlk felsefeciler ise sürekli değişim halinde olan varlıkların özünde, değişmeyen ve bozulmayan bir arkhe (ilke) veya arkhelerin arayışındadırlar ve onlar arkheyi madde olarak düşünmüşlerdir. Bu akıl yürütmenin ilk sahibi ise Thales'tir. Thales, felsefesini doğa üzerine oluşturmuş ve arkhe arayışına girmiştir. Aristoteles'ten öğrendiğimize göre Thales arkhenin su olduğunu savunmuştur. Ona göre varlık âleminin özünde su vardır. Thales ile birlikte insan, doğada merak ettiği veya anlamlandırmak istediği olguları bir takım mitsel anlatılar ile değil akıl yürütme yoluyla anlama çabasına girişmiştir.

Laertios'un bildirdiğine göre Thales'e atfedilen birçok özlü deyiş vardır. O günün insan anlayışını ortaya koyması bakımından önemli olan sözlerinden biri şu şekildedir:

²⁰ Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 24.

²¹ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev.: Candan Şentuna), 7. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017, 18.

²² W.K.C. Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi I-İlk Filozoflar Ve Pythagorasçılar*, (Çev.: Ergün Akça), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011, 58-59.

“Nitekim, dediklerine göre, üç nedenden ötürü Talih’e minnet borçluymuş: ‘Birincisi, hayvan değil insan olduğum için; ikincisi, kadın değil erkek olduğum için; üçüncüsü de, barbar değil Yunanlı olduğum için.’”²³

Her ne kadar bu sözün Thales’e aidiyeti kesin olmasa da onun yaşadığı dönemin düşünce yapısına uygun görünmektedir. Nitekim o dönemin inanç sistemini belirleyen mitolojilerde insan bir yönüyle tanrısal bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Bu durum insan olmayı diğer varlıklardan daha üstün bir konuma taşımaktadır. İkinci olarak erkek olmanın kadın olmaya göre üstünlüğü ise yine mitolojilerde karşımıza çıkmaktadır. Pandora efsanesine göre kadın, Zeus’un insanoğluna ceza olarak gönderdiği bir varlıktır.²⁵ Üçüncü husus ise Yunanlar ve diğerleri meselesidir. Yunan toplumunda Yunan olmayanlar barbar olarak tanımlanmaktadır.²⁶ Bu tanımlama kendi içerisinde birtakım tartışmaları²⁷ barındırmakla beraber Yunanların diğerleri üzerinde bir üstünlük iddiaları olduğu düşüncesine engel değildir.

1.1.2 Anaksimandros

Thales’in öğrencisi ve çağdaşı olarak kabul edilen, Miletos okulunun ikinci filozofu Anaksimandros ilk felsefe yazarıdır.²⁸ O, Thales ile başlayan doğa üzerine düşünce serüvenini farklı noktalarda daha ileri taşır. Thales, her şeyin başlangıcı ve özü olarak suyu ele alırken Anaksimandros tek bir maddenin evrenin özü olamayacağını düşünür ve *apeiron* (sonsuz-sınırsız) fikrini geliştirir.²⁹

Simlikos’un aktardığına göre Anaksimandros *apeiron* fikri ile şunları düşünmektedir: “İlke’nin bir, hareket eden ve sonsuz (*apeiron*) olduğunu söyleyenler arasında olan Anaksimandros, var olanların ilke ve ögesinin sonsuz (*apeiron*) olduğunu söyler; ilke (*arkhe*) sözcüğünü ilk kullanan odur. İlke’nin su ya da “öğeler” denen şeylerden biri değil, fakat kendisinden bütün gökler ve içindeki dünyaların meydana geldiği başka bir sonsuz (*apeiron*) doğa (*physis*) olduğunu söyler. Bunu “şeyler nelerden

²³ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 26-27.

²⁴ Hesiodos, *Theogonia – İşler Ve Günler*, (Çev.: Azra Erhat & Sabahattin Eyüboğlu), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, 53-56.

²⁵ Hesiodos, *Theogonia – İşler Ve Günler*, 25-26, 50-52.

²⁶ Herodotos, *Tarih*, (Çev.: Müntekim Ökmen), 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, 5.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Christopher Tuplin, “Greek Racism Observations on Greek Ethnic Prejudice”, *Ancient Greeks West & East*, Gocha R. Tsetschladze (Ed.), Koninklijke Brill NV, Leiden 1999, 47-75.

²⁸ Ömer Özden & Osman Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017, 38.

²⁹ Anaksimandros, *Fragmanlar*, (Çev.: Güvenç Şar), Pinhan Yay., İstanbul 2019, 55.

meydana gelmiş ise yok oluşları da zorunlu olarak onlara olmalıdır, çünkü onlar adaleti ve birbirlerine karşı adaletsizliği zamanın düzenine uygun olarak verirler.”³⁰

Anaksimandros’un arkhe olarak ele aldığı apeiron kelime manası olarak sonsuz-sınırsız anlamına gelmektedir. Felsefe tarihçileri sınırsızın anlamının ne olduğu konusunda tartışmışlardır.³¹ Anaksimandros’un ne dediğini anlayabilmek için Aristoteles’in şu ifadelerine bakmak gerekmektedir: “...Bazı düşünürler; ötekiler, aralarında sonsuz olan tarafından yok edilmesin diye hava ya da suyu değil, ‘sonsuz’u böyle alıyor: nitekim öğeler birbirlerine karşıt, sözgelisi hava soğuk, su nemli, ateş sıcak; bunlardan birisi sonsuz olsa ötekiler yok olurdu...”³²

Aristoteles bu ifadelerin devamında böyle bir şeyin olanaksız olduğunu temellendirmeye çalışsa da Anaksimandros’u anlayabilmek için bu ifadeler oldukça önemlidir. Nitekim Anaksimandros töze dair kendi döneminin hâkim mitolojik açıklamalarını kabul etmezken, hocası Thales gibi doğadan gözlenip çıkarsanan, doğada bulunan diğer hava, ateş, toprak gibi nitelikleri yok sayan bir arkheyi de kabul etmemiştir. Zira Aristoteles’in ifadelerinde açıkça görüldüğü gibi su, arkhe olarak kabul edildiği takdirde onun sonsuzluğu doğada bulunan diğer niteliklerin yok olması anlamına gelecekti ve bu durumda diğer niteliklerin kaynaklık ettiği zıtlıkların görülmesi çelişki doğuracaktı. Görüldüğü üzere Anaksimandros bu zorluğu aşmak adına doğada gözlenemeyen belirsiz bir tözden bahsetmiş ve buna sınırsız-sonsuz anlamındaki apeiron adını vermiştir.

Anaksimandros’da *genesis* Yunan zihninde yaşamın kaynağı olarak düşünülen içsel devinim kaynaklıdır. Apeironun bitmeyen devinimi ayrışmaya sebep olur. Bunun neticesinde en temel zıtlık olarak sıcak ve soğuk ortaya çıkar. Onun zihninde bunlar birer sıfat olmaktan ziyade varlığın bizzat kendisidirler. Sıcak kuru olan şeydir soğuk ise nemdir. Bu temel zıtlığın bitmek bilmeyen mücadelesi sonucunda yıldızlar, denizler ve karalar oluşur. Bu süreç ilk ayrışmadan sonra doğal olarak işler.³³

³⁰ Anaksimandros, *Fragmanlar*, 55.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi I*, 96-100.

³² Aristoteles, *Fizik*, (Çev.: Saffet Babür), 7. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2019, 115-117.

³³ Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi I*, 102-105.

Anaksimandros'a atfedilen fragmanlarda arkhe ve genesis bu şekilde ortaya konulurken, onun, hayvanlar ve insanların kökenine dair görüşleri de mevcuttur. Bu görüşler şu şekildedir:

*“Çünkü Anaksimandros, balıkların ve insanların aynı özden olduklarını düşünmüyor, fakat ilk başta insanların balıkların içinde doğduğunu ve beslendiğini, tıpkı köpekbalıkları gibi, kendi kendilerine yeterli duruma geldikleri zaman karaya çıktıklarını söylüyor.”*³⁴

*“Anaksimandros'a göre ilk hayvanlar nemde doğmuş ve dikenli kabuklara sarılıymışlar, yaşları ilerleyince daha kuru yerlere çıkmışlar ve kabuğun çevresinin yurtılmasıyla kısa sürede hayatta kalmayı başarmışlar.”*³⁵

*“Miletoslu Anaksimandros su ve toprak ısınınca bunlardan, balıkların ya da balık benzeri yaratıkların ortaya çıktığını düşünüyordu. Bu yaratıkların içinde insanlar oluşmuş, embriyolar ergenliğe kadar içeride kalmış; daha sonra yaratıkların kabukları çatlamış ve artık kendi besinlerini bulabilecek durumdaki erkek ve kadınlar dışarı çıkmış.”*³⁶

Anaksimandros, mitolojilerde ortaya konan kozmolojinin karşısına, akıl yürüterek yeni bir kozmoloji anlayışı çıkarmıştır. Onun inşa ettiği sistem yalnızca evrenin oluşumuyla kalmamış insanı da içerisine almıştır. Zira mitolojilerde evren bir takım tanrısal güçlerin ilişkileri neticesinde oluşmuş, insan da bu ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Anaksimandros'a geldiğimizde ise nasıl ki evren ilk kopuştan sonra doğal bir süreç olarak ortaya çıkmış; insan da aynı şekilde bu sürecin bir parçası olarak var olmuştur. İnsanın var olması tanrıların dokunuşu değil zıt niteliklerin birbirleri ile olan doğal çatışmalarıdır. Nitekim Anaksimandros'un fragmanlarında açıkça görüldüğü üzere o insanın var oluşunu bir gelişim süreci ile açıklama yoluna gitmiştir.

³⁴ Anaksimandros, *Fragmanlar*, 67.

³⁵ Anaksimandros, *Fragmanlar*, 67.

³⁶ Anaksimandros, *Fragmanlar*, 67.

1.1.3 Anaksimenes

Milet okulunun son filozofu Anaksimenes, Anaksimandros'un öğrencisidir. Anaksimenes de hocası gibi doğa üzerine bir kitap yazmış ancak ondan geriye yalnızca birkaç fragman kalmıştır.³⁷

Anaksimandros, bütün varlığın özünde tek bir arkhe olarak apeirondan bahseder ancak özü itibarıyla bir olan apeirondan, birbirinden farklı niteliklerin nasıl çıktığı noktasında bilgi vermez. Anaksimenes ise felsefesini oluştururken hocasından kalan bu sorunu seyrelme ve yoğunlaşma kavramları ile çözmeye çalışır. Bu girişim Yunan aklının mitoloji karşısında aldığı mesafenin görülmesi açısından oldukça önemlidir. O, arkhe olarak bir madde olan *havayı* benimser, doğadaki ateş, su, toprak gibi niteliklerin ise havanın yoğunlaşma ve seyrelmesi neticesinde oluştuğundan bahseder. Hava seyreltiğinde ateş olurken yoğunlaşma derecesine göre önce su olur daha sonra toprak olur. Anaksimenes'in ilkesi bir tözden farklı niteliklerin çıkması sorununu aşarken aynı zamanda tözün devinim kaynağı sorununu da aşmaya çalışır. Zira hava ne su gibi hareketsiz ne de apeiron gibi belirsizdir.³⁸ Elimizde onun havayı arkhe olarak kabul ettiğini gösteren şöyle bir fragman bulunmaktadır: *"Anaksimenes ... var olanların ilkesinin hava olduğunu öne sürdü; zira her şey bundan oluşur ve yeniden buna çözülürmüş. 'Bizi yöneten ve aslında hava olan ruh gibi,' diyor, 'soluk ve hava da evrenin düzenini çekip çevirir.' Hava (aêr) ve soluk (pneuma) eş anlamlıymış..."*³⁹

Bu fragmanın Anaksimenes'e aidiyeti noktasında kesin bir şey söyleyemeyiz; ancak bu metin onun felsefesiyle çelişiklik arz etmemektedir. Zira Milet Okulu filozoflarının arkheye yükledikleri nitelikler Yunan düşüncesindeki tanrı anlayışı ile örtüşmektedir. Filozofların düşüncelerini mitolojilerden ayıran nokta ise; evren, tanrı veya tanrıların ilişkileri ile değil akla dayalı birtakım sebeplerin sonuçları neticesinde ortaya çıkmıştır. Anaksimenes'e göre evrende tanrı veya tanrılar varsa onlar havanın değil hava onların kaynağıdır. Anaksimenes bu düşüncesini şu şekilde ifade eder: *"... ilkenin*

³⁷ Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 40.

³⁸ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 9. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2018, 119-121.

³⁹ Anaksimandros, *Fragmanlar*, 97.

sonsuz hava olduğunu söyledi-olanlar, olmuş olanlar ve olacak olanlar, tanrılar ve tanrısal şeyler ondan oluşuyormuş, geri kalanlar da ondan doğanlardan çıkıyormuş”⁴⁰

Fragmana geldiğimizde, Anaksimenes’in insandan hareketle evrene dair çıkarım yaptığını görüyoruz. Ona göre insanda devinimi sağlayan nefestir (hava). Nefes bir nevi ruh anlamındadır. Zira o havanın tam kararlı oranlarda durduğunda görünmez olduğunu düşünür. Dolayısıyla görünmez havanın içerisinde barındırdığı devinim insanın canlılığının kaynağıdır. Bu fikir her ne kadar metafizik bir düşünce olarak görünse de Anaksimenes’te ruh, madde olan havanın niceliksel farklılık neticesinde kazandığı en mükemmel form olan görünmez ve hareketli halinden başka bir şey değildir. İnsana canlılık sağlayan nefes veya hava aynı şekilde evreni de sarmıştır ve bütün olup bitmeler onun devinimi sayesinde meydana gelmektedir.

1.1.4 Pythagoras

Anaksimenes sonrasında İonya bölgesindeki felsefi hareketlilik Pers istilaları neticesinde ortadan kalkmıştır. Bu bölgede ortaya çıkan felsefe, Pythagorasçılar ile birlikte Güney İtalya bölgesinde varlığını sürdürmüştür.⁴¹ Milet felsefesi doğa ve evrendeki yaşam fenomenini bir sorun haline getirirken, Pythagoras insan doğasını anlamaya çalışmış ve doğru yaşamın nasıl olacağını açıklamaya girişmiştir.⁴² Nitekim Platon, insan yaşamına dokunma noktasında Homeros’u eleştirirken, Pythagoras’a olan takdirini şu ifadelerle belirtmiştir: “-Peki, Devletlere bir hayrı dokunmadı da, şuna buna dokundu mu acaba? Birisini adam etmiş mi ömründe? Ondan aldığı dersler için seven olmuş mu kendisini? Homeros’ça bir yaşama yolu göstermiş mi kendinden sonrakilere? Pythagoras örneğin, bunun için baş tacı olmuş, hâlâ Pythagoras’ça denen bir yaşama yolunu tutan ve başkalarından ayrılan insanlar var.”⁴³

Platon’un ifadelerinden anlaşıldığı üzere Pythagoras yalnızca bilgi üretmekle kalmamış, o insanlara ahlaki bir yaşamın yolunu çizmiştir. Platon’a göre onun öğretilerini

⁴⁰ Anaksimandros, *Fragmanlar*, 87.

⁴¹ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 126.

⁴² Rohde Erwin, *Psyche Yunanlarda Ruhlar Kültü Ve Ölümsüzlük İnancı*, (Çev.: Özgüç Orhan), Pinhan Yay., İstanbul 2020, 341.

⁴³ Platon, *Devlet*, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz), 39. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2019, 342.

takip ederek iyi insanlar ortaya çıkmış ve bu insanlar onun etrafında toplanmışlar, öğretilerini devam ettirmişlerdir. Bu öğretiler yaşam felsefesi halini almıştır.

Pythagoras'ın yaşama dair ortaya koyduğu ilkeler onunla birlikte ortaya çıkmayıp, Dionizos ve Orpheus gibi kültler içerisinde de bulunmaktaydı. Pythagoras'ı felsefe tarihi içerisinde ele almamızı sağlayıp, onu özgün kılan şey bu ilkeleri bir sistem içerisine sokup bizzat kendisi uygulayarak topluluğa liderlik yapmasıdır. Nitekim onun güçlü karakteri, etrafında bir topluluğun oluşmasını sağladığı gibi, zaman içerisinde topluluğu tarafından yüceltilip bir efsane haline gelmesini de sağlamıştır.⁴⁴

Pythagoras'ın öğretisinin, bulunduğu coğrafyada bilinen kültürlerle bir diğer benzerliği, onun felsefesinin de temelini oluşturan ruhun ölümsüzlüğü düşüncesidir. O felsefesinde ruh ve beden arasında bir ayırım yapmıştır. Ortaya çıkan dikotomi felsefe tarihinde sürekli tartışılmıştır. Bu ayırımın temelinde yatan düşünce Pythagoras'a dayandırılan şu ifadelerde kendisini gösterir: *"Ruh soğuk esirden de pay aldığı için, yaşamdan farklıdır; ölümsüzdür, çünkü parçası olan şey de ölümsüzdür."*⁴⁵ Ölümsüz olan ruh, ilahi var oluştan atılmış ve ceza çekmek üzere bedene hapsedilmiştir. Bedenle kurduğu ilişki zorunlu değil, geçici bir birlikteliktir. Zira ruh yalnızca insan bedeninde değil diğer canlıların bedenlerinde de yaşayabilir. Ruhun bedenler arasındaki yolculuğu bir takım ahlaki ilkelere bağlı olarak gerçekleşir. Mevcut bedenin yaptıkları geçeceği bedeni ve yaşayacağı hayatı belirler. Pythagoras'a göre yaşam içerisindeki tek amaç, ahlaki ilkelere tam anlamıyla uyarak ruhun tekrar ilahi var oluştan dönmesidir.⁴⁶

Pythagoras'a dayandırılan bazı metinlerde o, insanlar ile tanrılar arasında bir ilişkiden bahseder.⁴⁷ Bu metinler onun ruh göçü öğretisi ile bir çelişki ortaya çıkarır. Zira Ahmet Arslan'a göre ruhun bedenden bedene geçişi, onun bedenden farklı bir varlık olmasını gerekli kılar.⁴⁸ Ruh ona göre özü itibarıyla ölümsüz bir varlıktır ve onun asıl yeri ilahi varlıkların yani tanrıların yanındır. Onun bedende bulunuşu cezadan başka bir şey değildir, çünkü asıl amaç farklı bedenlerde devam eden yaşamını, iyi ahlak neticesinde

⁴⁴ Rohde, *Psyche*, 342.

⁴⁵ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 387.

⁴⁶ Rohde, *Psyche*, 342. Pythagoras'ın ruh göçü öğretisinin doğu kökenli olduğu konusunda birtakım tartışmalar vardır. Rohde bunun yersiz olduğunu, onun ruh öğretisinin eski psikoloji mitlerinin, din adamları ve Orpheusçular tarafından geliştirilen bir versiyonuna dayandığından bahseder. Rohde, *Psyche*, 46. Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi I*, 259-312

⁴⁷ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 387.

⁴⁸ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 145.

tekrar tanrıların yanında sürdürebilmesidir. Ruh başlı başına tek bir varlık iken, insan dediğimiz canlı ise yalnızca onun durağıdır. Dolayısıyla durak olmaktan başka bir görevi olmayan insan bedeninin tanrılarla ilişkisi çelişki barındırır.

Ortaya çıkan sorunu aşmak için Pythagoras'a atfedilen şu ifadelerden faydalanılabilir: *“İnsan ruhu, akıl, mantık ve tutku olmak üzere üç bölümlüdür. Akıl ve tutku öteki canlılarda da vardır, ama mantık yalnızca insanda vardır. Ruhun egemenliği yürekte beyne kadardır; ruhun yürekteki bölümü tutkudur, beyindeki bölümleri ise akıl ve mantıktır. Duyular bunlardan dökülen damlalardır. Akıllı bölüm ölümsüzdür, ötekiler ölümlüdür.”*⁴⁹

Bu ifadelerde görüldüğü üzere Pythagoras ruhu bölümlere ayırarak incelemeye tabi tutar. Buradan hareketle iki sonuca varılabilir. İlk sonuca göre, o, insan ruhunu incelemeye tabi tutar. Ruhlar da kendi içlerinde birtakım sınıflara tabidirler ve insan ruhu dediğimiz ruh, diğerlerinden mantığa sahip olmakla farklılaşır. Bu üst sınıfa sahip ruh, insanda bulunduğu için insan da tanrılar katında değer kazanır. Ancak Pythagoras'ın ruh göçü öğretisine inandığını göz önünde bulundurduğumuzda insana özgü olan ruhun diğer canlılarda nasıl bulunabileceği sorunu karşımıza çıkar. Bu sorunda ikinci akıl yürütmeyle şu şekilde aşılabılır: Pythagoras'ın ifadelerinde gördüğümüz üzere ölümsüz bölümün ayırt edici özelliği akıl olduğu gibi ruh dediğimiz varlığın asıl özelliği de akıldır. Mantık ve tutkular ise bedenlerde bulunan niteliklerdir. Ruh insan bedenine girdiğinde diğer canlılardan daha üst bir konumda bulunmuş olur. Eğer ahlaki bir hayat yaşarsa daha iyi bir mekâna doğru yol alır. Ancak beden isteklerine boyun eğip, gayri ahlaki bir hayat yaşarsa mantıktan yoksun olan daha alt değere sahip bir bedene doğru yol alır. Dolayısıyla nitelik bakımından daha üst seviyede bulunan insan bedeni, tanrılarla ilişki içerisinde olmaya daha layıktır. Bu akıl yürütme sonucunda bahsettiğimiz sorunlar çözülür ancak hayvan bedeninde bulunan ruhların önceki hayatlarında kötü insanlar olduğu gibi bazı ön kabuller gerekir.

⁴⁹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 387.

Sonuç olarak Pythagoras’ın öğretilerini tam manasıyla anlayabilmek için yeterli miktarda bilgiye sahip değiliz. Yaptığımız akıl yürütmeler ona ait olup olmadığı şüpheli az miktarda metne dayanmaktadır.⁵⁰

1.1.5 Ksenophanes

Felsefe tarihi içerisinde Pythagoras gibi yenilikçi olarak karşımıza çıkan bir diğer isim Ksenophanes’tir. O, kendinden önceki filozofların aksine bir tabiat bilgini değil, içerisinde bulunduğu toplumun kültür ve inanç yapısına eleştiriler yöneltten bir şairdir.⁵¹ İonia’nın Persler tarafından işğali sonrasında İtalya’ya göç eden Ksenophanes çeşitli seyahatlerinin sonucunda Elea kolonisine yerleşmiş ve Elea okulunun kuruculuğunu yapmıştır.⁵²

Ksenophanes’in felsefesini Homeros ve Hesiodosu tanrı anlayışına yapmış olduğu eleştiri üzerinden takip etmek mümkündür. O, toplumda yerleşmiş bulunan insan biçimci (antropomorfik) tanrı anlayışını eleştirmiş ve yerine kendi tek tanrı inancını yerleştirmiştir.⁵³ Onun görüşlerini kendisinden kalan şu fragmanlar üzerinden anlamamız mümkündür:

*“Homeros ve Hesiodos hepsini Tanrılara atfettiler
insanlar arasında ne kadar ayıp ve utanç varsa
hırsızlık, zina ve birbirini kandırma.”⁵⁴*

“Ancak faniler sanıyorlar ki Tanrılar doğmuş, kendilerinininki gibi giyim ses ve şekilleri varmış. Habeşler <kendi tanrılarının> kalkık burunlu ve siyah <tenli> Trakyahılar ise mavi gözlü ve kızıl saçlı <olduğunu syliyor> ama eğer elleri olsaydı boğaların <atların> ve aslanların, ya da izebilselerdi elleriyle ve iş bitirebilselerdi insanlar gibi, atlar atlara, boğalar da boğalara benzer tanrı şekilleri çizer ve bedenler yaparlardı, her biri kendi vücuduna benzer şekilde.”⁵⁵

⁵⁰ Pythagoras’ın efsane haline getirilmesi neticesinde, onun anlaşılmasının zorlukları konusunda bkz. Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi I*, 160-168.

⁵¹ zden & Elmalı, *İlkğ Felsefesi Tarihi*, 48.

⁵² Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, (ev.: Ahmet Aydoğan), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, 71.

⁵³ Arslan, *İlkğ Felsefesi Tarihi Sokrates ncesi Yunan Felsefesi*, 168.

⁵⁴ Ksenophanes, *Fragmanlar*, (ev.: Y. Gurur Sev), Pinhan Yay., İstanbul 2019, 23.

⁵⁵ Ksenophanes, *Fragmanlar*, 25.

Fragmanlarda açıkça görüldüğü üzere Ksenophanes, Homeros ve Hesiodos'un tanrı anlayışına iki noktada karşı çıkmaktadır. İlk karşı çıkış tanrıların insanlar gibi kötülük yapmalarındır, çünkü o, Aristoteles'in bildirdiğine göre tanrıyla en güçlü ve en iyiye kastetmektedir.⁵⁶ En iyi olandan, insana ait olan bayağı kötülükler beklenemez. İkinci karşı çıkış ise bize filozofun insana dair fikirlerini verir. Fragmanlardan hareketle anladığımız kadarıyla o, insan biçimci tanrı anlayışının kültürlerle ilişkisinden bahseder. Ona göre sıradan insanlar kendilerinden hareketle tanrılarını belirlerler. Yunanlıların inandıkları tanrılar aslında Yunan toplumunun ortaya çıkardığı tanrılardır. Ksenophanes yaygın tanrı inanışlarını eleştirirken -ki yunan toplumunda tanrı inanışı hayatın her alanına sirayet etmiş mitolojik örüntüler bütünüdür- tanrıtanımazlığa gitmez ve kendi tek tanrı inancını aktarır. Onun tanrısı ne doğmuştur ne hareket eder; ne düşüncesi ne de bedeni insanlara benzer. O, tek tanrı düşüncesini daha da ileriye taşıyarak panteist bir inanışa ulaşır.⁵⁷ Bu noktada insana dair önemli konu ise artık insanın kendisine benzeyen tanrılarla dolu bir dünyada, onların lütfuyla veya onlara yardım ederek bir şeyler başarmaya çalışan bir varlık değil, yine Ksenophanes'in sözüyle topraktan gelen ve toprağa dönecek, kendi ayakları üzerinde duran bir varlık haline gelmesidir.⁵⁸

Ksenophanes'e göre insanı değerli kılan Yunan toplumunun inanışlarının aksine beden gücü veya gösteriş değil düşünce gücüdür. O, bu düşüncesini şu şekilde açıklar: Olimpiyat oyunlarında başarı kazandığı için ödüllendirilen, alkışlanan adamın başarısı o kentin daha iyi yönetilmesini sağlamayacaktır.⁵⁹ Dolayısıyla bedene dayalı üstünlükler çok bir anlam ifade etmemekle birlikte toplum için de bir fayda sağlamaz. Düşünce ise insanın daha iyiye doğru yol almasını sağlar. Ksenophanes bahsettiğimiz düşüncesini şöyle ifade eder: *"En başından beri her şeyi fanilere göstermedi tanrılar, ama zamanla araştırdıkça daha iyisini keşfediyorlar."*⁶⁰ Sonuç olarak insanı değerli kılan gösteriştense uzak, düşünceye önem veren bir yaşama sahip olmasıdır.

⁵⁶ Ksenophanes, *Fragmanlar*, 51.

⁵⁷ Ksenophanes, *Fragmanlar*, 25, 27.

⁵⁸ Ksenophanes, *Fragmanlar*, 29.

⁵⁹ Ksenophanes, *Fragmanlar*, 39.

⁶⁰ Ksenophanes, *Fragmanlar*, 35.

1.1.6 Herakleitos

Ksenophanes ile başlayan Homeros ve Hesiodosçu din anlayışı eleştirisi Herakleitos ile beraber zirve noktasına ulaşır. O, yalnızca Homeros ve Hesiodos'u değil kendinden önceki pek çok filozofu eleştirir ve onların hakiki bilgidan uzak olduklarını düşünür. Herakleitos bu düşüncesini şu cümleyle ifade eder: *“Çok şey öğrenmiş olmaları akıllı olmayı öğretmez; çünkü öyle olsa Hesiodos’a, Pythagoras’a ayrıca Ksenophanes’e ve Hekataios’a öğretirdi.”*⁶¹ Herakleitos, İonia’da ortaya çıkan doğa felsefesini daha da ileriye taşıyarak insan ve toplumdan hareketle felsefi bir sistem kurar. Onun sisteminde doğa yasası ile toplum yasası birbirine girmiştir. O, doğa yasalarını, toplumsal yasalardan hareketle açıkladığı gibi ahlaki ve dinsel yasaları da doğa yasaları aracılığıyla meşrulaştırmaya girişmiştir.⁶²

Herakleitos’un insan anlayışını kavrayabilmek için onun varlık anlayışından bahsetmek gerekmektedir. Ondan geriye, öncekilerin aksine, pek çok fragman kaldığı için onun düşüncelerini kendi ifadelerinden takip etmek daha doğru olacaktır. O, dünyanın var oluşunu şu şekilde açıklamaktadır: *“Herkes için aynı olan bu Kosmos’u ne tanrılar ne de insanlardan biri yaratmıştır, fakat ölçülere göre tutuşan ve ölçülere göre sönen daima-canlı olan ateş hep vardı, vardır ve var olacaktır.”*⁶³

Herakleitos’a kullandığı dilin kapalılığı nedeniyle karanlık Herakleitos⁶⁴ denilse de bu fragman üzerinden onun kozmoloji görüşünü genel hatlarıyla kavrayabiliriz. O, Homerosçu, tanrıların ilişkileriyle örülü kozmolojinin ve diğer doğa filozoflarının aksine dünyanın var oluşunu *ateşe* bağlamıştır. Onun arkhesi, ateştir. Ateşi seçmesindeki sebep, diğer fragmanlarının açıklayıcılığıyla birlikte bu fragmanda da belirtildiği gibi, daima canlı olan bir töze ihtiyaç duymuş olmasıdır. Herakleitos bu sorunu, hiç durmayan, varlığını hareketine ve oluşuna borçlu olan ateşi arkhe kabul ederek aşmıştır. Ateşin tek niteliği daima canlı oluşu değil aynı zamanda bir ölçüyle hareket edişidir ve o bu ölçüye *logos* adını verir. Ateş, logosun izinde hava aracılığıyla neme dönüşür, nemden toprak, gök ve ikisinin arasındakiler oluşur. Ancak oluş hiç bitmeden birbirine tekrar dönüşerek devam eder. Onun bu konu hakkındaki düşüncelerini şu fragmanda detaylıca

⁶¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 416.

⁶² Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 200-204.

⁶³ Herakleitos, *Fragmanlar*, (Çev.: Güvenç Şar & Erdal Yıldız), Dergah Yay., İstanbul 2016, 149.

⁶⁴ Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi I*, 417.

görmekteyiz: “*Herakleitos oluşun ve yok oluşun varlığını savunuyordu, meydana gelenleri şöyle açıklıyor: Ateşin dönüşümlerinden ilki deniz, denizin yarısı toprak yarısı yakıcı soluktur. Bunun anlamı ateş her şeyi yöneten Logos ve Tanrı tarafından hava aracılığıyla -onun “deniz” olarak adlandırdığı Kosmos düzeninin tohumu olan- neme dönüşür; bundan yeniden toprak/yer, gök ve bunların içinde bulunanlar doğar. {Herakleitos} şu sözlerde onların nasıl tekrar bir araya toplandığını ve alevlendiğini açıkça gösterir: <Toprak> deniz olarak erir ve önceden var olduğu ya da toprak olduğu gibi aynı Logos’a {oran} göre ölçüsünü bulur.*”⁶⁵ Herakleitos, arkhe olarak Ateş-Logos-Tanrı ile ‘bir’ olandan bahsederek tüm tanrıca bir sistem kurar. Ona göre bu üçlünün birliği metafizik bir birlik değil maddenin kendisidir.

Herakleitos’un ifadelerinden anlaşıldığına göre insan yer ile gök arasındaki varlıklardan birisi olarak toprak, su ve ateşten meydana gelmiştir. Tanrısal ateşin dönüşümleri insan üzerinde de bizzat görülebilir: insan su ve toprak olan bedene sahipken diğer canlılardan farklı olarak değerli bir parçaya yani tanrısal ateş olan ruha da sahiptir. Burada bahsi geçen ruh, insana özel yaratılmış, tanrısal ateşten ayrı bir varlık değil bizzat onun, ateşin kendisidir. Kosmosun var oluşunun kaynağı olan ateş, insanın da soluma yoluyla içerisinde var olur ve ona yaşam verir. Bunun tabi sonucu olarak tanrı, insanın içerisinde yaşar ve bu sayede insan logosla bir bağ kurmuş olur.⁶⁶

Herakleitos’a göre ateşin farklılaşıp, suya ve toprağa dönüşmesi onun değer kaybetmesidir. Ona göre varlık âlemi niteliksel bir sınıflandırmaya tabidir. Onun örneğiyle açıklayacak olursak insan tanrı karşısında bilgelik, güzellik vs. gibi herhangi bir alanda maymun gibi kalırken, maymunların en güzeli bile insan karşısında çirkindir.⁶⁷ Varlıklar genel itibarıyla bir sınıflandırmaya tabi oldukları gibi kendi içlerinde de değer bakımından farklılaşırlar. Herakleitos’un insanlar arasında yaptığı ayrım basit bir farklılaşmadan ibaret değildir. O, çoğunluğu sığır sürüsü olarak nitelendirip, pek çok kez aşağılamıştır.⁶⁸ İnsanlar arasında yaptığı ayrımın temelinde yatan sebep, onun ruh anlayışında yatmaktadır. Herakleitos’a göre ruh, insan bedeninde pasif halde duran ve öldüğünde ondan ayrılan bir parça değil, bizzat oluşun kendisidir. Tanrısal ateş olan ruh,

⁶⁵ Herakleitos, *Fragmanlar*, 151.

⁶⁶ Rohde, *Psyche*, 334.

⁶⁷ Herakleitos, *Fragmanlar*, 183.

⁶⁸ Herakleitos, *Fragmanlar*, 149.

zamanla nemlenerek bedene dönüşür ve bu süreç insan ölene kadar devam eder.⁶⁹ Ruh bedene dönüştükçe, kozmosu kaplayan tanrısal ateş, soluk yoluyla insanın içine dolmaya devam edecektir. Herakleitos'un "*Mutluluk bedeninin hazlarından kaynaklansaydı, karnasını doldurmak için burçak bulan sığırları mutlu sayardık.*"⁷⁰ cümlesinden yola çıkıldığında, ona göre çoğunluk, dünyasal hazlara kapılıp hayvanlar gibi davranarak mutlu olur ve bedensel hazları önceledikleri için ruhları saf ateş olarak kalmaz ve nemlenir. Ancak o, ruhların en bilgisi ve en iyisinin kuru ruh olduğunu düşünür.⁷¹ Herakleitos, kuru ruha sahip olan bilge insanın değerini "*bir kişi benim için on bin kişidir, eğer en iyisi ise.*"⁷² diyerek belirtir. İnsanı bilge yapan şey parçası olduğu evrensel ateşten, yani logostan haberdar olmasıdır. "*Çünkü bilgelik Bir'dir, her şeye her şey aracılığıyla yön veren düşüncüyü bilmektir.*"⁷³

Sonuç olarak Herakleitos, yaşamında şahit olduğu savaşların ve bunların sonuçlarının etkisiyle hayatında bir takım kararlar alır ve içerisinde bulunduğu toplumdan uzaklaşır.⁷⁴ Bu uzaklaşma onu kendisine yaklaştırır. Herakleitos, "*Kendimi araştırdım.*"⁷⁵ diyerek, kendisine yaklaştıkça ruhunda bulunan logosun farkına varır.⁷⁶ Bu aydınlanma onun aynı zamanda kendisine olan vedasıdır. Çünkü logosu bulduğunda, Bir içerisinde kaybolmuştur artık. Onunla birlikte doğayı araştıran insan, kendisini de tezgâha yatırmış ve ne olduğunu derinlemesine incelemeye koyulmuştur. Bu inceleme toplumun dini inanışlarını, kültürlerini, bilgi birikimlerini alaycı bir dil ile kökten reddeden bir aydınlanma incelemesidir. Yaşam içerisinde olan savaşların, iyinin, kötünün, bir önemi kalmamış bunlar kişiden kişiye, şeyden şeye değişen yanılsamalar haline gelmişlerdir.⁷⁷ Geriye kalan tek hakikat, oluşun bizzat kendisi olan *ateştir*.

1.1.7 Parmenides

Herakleitos'un düşüncelerine en net karşı çıkış, Güney İtalya kıyılarından gelmiştir. Ksenophanes ile başlayan yeni hareketlilik, Elea okuluna zemin hazırlamış ve

⁶⁹ Rohde, *Psyche*, 335.

⁷⁰ Herakleitos, *Fragmanlar*, 133.

⁷¹ Herakleitos, *Fragmanlar*, 201.

⁷² Herakleitos, *Fragmanlar*, 159.

⁷³ Herakleitos, *Fragmanlar*, 157.

⁷⁴ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 416-417.

⁷⁵ Herakleitos, *Fragmanlar*, 191.

⁷⁶ Herakleitos, *Fragmanlar*, 159.

⁷⁷ Herakleitos, *Fragmanlar*, 185.

Parmenides ile birlikte sistemleşmiştir.⁷⁸ Onun sistemi, Herakleitos'un oluş fikrinin aksine varlığın birliği ve durağanlığı üzerine kuruludur.⁷⁹

Parmenides'in öğretisine, *Doğa Üzerine* adını verdiği eserinden kalan 150 kadar fragman kaynaklık etmektedir.⁸⁰ Önceki düşünürlerde yaptığımız gibi kendi ifadelerinden hareketle bir insan portresi çizecek olursak karşımıza şunlar çıkmaktadır: Parmenides'in şiirinde varlığa karşı iki ayrı bakış görünmektedir. Bunlardan ilkinde göre varlık bir ve bütündür. Onu anlayabilmek için gözler, kulaklar gibi duyu organları işe yaramamakta ve yalnızca aklı kullanmak gerekmektedir. Akıl ise sadece var olan ile ilişkilidir, dolayısıyla düşünmek varlığın bizzat kendisini temaşa etmektir. Varlığa karşı bu bakışta, insan da diğer tüm varlıklar gibi, var olan *bir ve bütün* içerisinde kaybolur gider. Parmenides ilk görüşünün hakikatin kendisi olduğunu belirttikten sonra ikinci bakışa geçer ve sanılardan bahseder. Şiirin bağlamından anladığımız kadarıyla Parmenides sanılar dünyasının hakikat olmadığını söylemesine rağmen onu açıklayarak bir meydan okuma yapmış olur. O, varsaydığımız meydan okumasında şunu demek ister: "Hakikat, aklın gösterdiği bir ve bütün durağan varlıkken siz duyuların verdiği bilgilerle bir sanılar dünyası oluşturuyorsunuz. Sizin yönteminizden hareket edersek evren şunlardan, şu şekilde oluşmuş gibi gözükmemektedir." Sanılardan hareketle oluşturduğu varlık anlayışında ise kozmosun kaynağında ı ışık ve geceden oluşan iki bileşen vardır. Bütün varlık âlemi bu ikisinin karışımından meydana gelmiştir ve tekil varlıkların içerisinde de bu ikisinin karışımı mevcuttur. Dolayısıyla insan ı ışık ve geceden var olmuştur.

Rohde bu düşünceden hareketle, zihinsel faaliyetin, uzuvlara indirgendliğini ve düşüncenin yapısını, insanı var kılan iki bileşenden birisinin fazlalığının belirlediğini ifade eder. Asıl olan bedendir, insan ölmüş olsa bile duyumsama ve hissetme yetisi varken, bedendeki sıcaklığın gitmeye başlamasıyla bu yetiler kendilerini soğuğa ve karanlığa bırakırlar. Ruh daha önceki filozofların hiçbirinde olmadığı kadar bedene hapsedilmiş ve beden yok olmasıyla varlığını yitiren bir konuma itilmiştir.⁸¹

⁷⁸ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 79.

⁷⁹ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, (Çev.: Suat Y. Baydur), 3. Baskı, Cinius-Sosyal Yay, İstanbul, 2014, 90.

⁸⁰ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 217.

⁸¹ Rohde, *Psyche*, 340.

Parmenides'in öğrencisi Zenon da hocasının varlık anlayışını devam ettirmiş ve bunu bir takım mantıksal önermelerle kanıtlamaya girişmiştir.⁸² Laertios'un aktardığına göre Zenon, insanın topraktan oluştuğunu, ruhun ise sıcak-soğuk ve kuru-yaşın eşit derecede karışımından meydana geldiğini belirtir. Ancak bu ifadenin başında birden fazla dünyanın var olduğunu ifade eder. Kanaatimize göre Zenon da hocası gibi akıl ve duyular arasında bir ayrıma gitmiş ve insanı duyular yoluyla anlaşılan dünya görüşü ile tanımlamıştır.⁸³

Sonuç olarak Elea okulu düşünürleri sanı-gerçek ayrımını ilk kez kesin bir dil ile ortaya koymuş ve gerçek bilginin yalnızca akılla kavranabileceğini ifade etmişlerdir. Onlar rasyonalist düşüncenin ilk temsilcileri olarak karşımıza çıkmışlardır.⁸⁴ Elea okulu ile birlikte insan, duyu verileri ile edindiği bilgilerden hareketle oluşturduğu evren anlayışını bir kenara bırakıp, salt akıllı kullanmayı öğrenmiştir. Bu zihinsel geçiş, Platon da dâhil olmak üzere pek çok filozof üzerinde ciddi etkiler bırakmıştır.

1.1.8 Empedokles

Herakleitos ve Parmenides ile birlikte felsefe tarihi içerisine giren, oluş ve durağanlık dikotomisi, Empedokles'de yerini iç içeliğe bırakır. O, felsefesinde her iki görüşü de barındıran, dört unsur teorisini şiirinden alınan şu mısralarda belirtmektedir: “*‘Dört kökünü dinle sen önce bütün şeylerin: Parlayan Zeus, hayat veren Hera, Hades, Nestis, gözyaşları ile besleyen dünya kaynaklarını.’ Zeus, Herakleitos’da olduğu gibi, tanrı-öge ateştir, Hera toprak-ana, Hades (Helenler buna ‘görünmez’ diyorlar) burada tanrısal hava ögesidir; Nestis bir su perisidir.*”⁸⁵ Ona göre dünya dört unsurun farklı oranlarda karışımından ibarettir ve oluş içerisindeyken, dört unsurun kendisi değişmezliğe ve durağanlığa tabidir.

Empedokles, öğretisini bir takım insani unsurlar üzerinden kurgular, insanların arasında güzeli, çirkini, susanı, konuşanı varken dünyada da yeryüzü ile birlikte gökyüzü, durağanlık ile birlikte hareket gibi karşıtlıklar vardır.⁸⁶ Bu karşıtlıkların temelinde yatıp, varlık âleminin ortaya çıkmasının aktif sebebi olan hareket ettirici güç ise sevgi ve

⁸² Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 62.

⁸³ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 429.

⁸⁴ Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 57.

⁸⁵ *Çevirmenin notuyla birlikte verilmiştir. Kranz, *Antik Felsefe*, 117.

⁸⁶ Kranz, *Antik Felsefe*, 111.

nefrettir. Empedokles'e göre dört unsur, sevginin hâkim olmasıyla tamamen bütünleşerek bir haline gelip sphairosu oluştururken, nefretin hâkimiyetiyle dağılır. Varlık âlemindeki oluş ise tam olarak sevgi ve nefret arasındaki hiç bitmeyen bu çekişmeden kaynaklanmaktadır.⁸⁷

Empedokles, canlı varlıkların oluşlarını açıklarken zamanla tamamlanmaktan bahsetmiştir. Ona göre insan da bitki ve hayvanlar gibi toprağın diğer unsurlarla karışıp, birleşmesiyle meydana gelmiştir. O, ilk başta organların ortaya çıktığını, bunların zamanla bir araya gelerek biçimsiz kütleler meydana getirdiklerini ve en son şu anki hale evrildiklerini ifade etmiştir. Empedokles'in canlı varlıkların oluşu hakkındaki düşünceleri her ne kadar mitolojik çıkarımlar olarak gözükseler de onun, insanın soluması, işitmesi, koklaması, görmesi, tatması gibi konular hakkındaki görüşleri⁸⁸ aslında sıkı bir gözlemin sonucunda ortaya çıktıklarını göstermektedir. Bu gözlemlerden birisi de düşünme yetisi ile alakalıdır. Ona göre duyumsamayla düşünme birbirinden farklı şeylerdir. O, duyu verilerine, duyumsayan varlığın kendisini var eden unsurların, dış dünyadaki özdeşleriyle karşılaştıklarında etkileşime girmeleri neticesinde ulaşıldığını ifade eder. Düşünce ise tüm bu unsurların eşit derecede var oldukları kalbin kanının bizzat kendisidir. Buradan hareketle düşünmenin, duyu verilerinin toplanıp, birleştirilmesinden öte bir şey olmadığı sonucu çıkarılabilir. Rohde, düşünmenin, maddi töz ile bütünleşik bir faaliyet olmasından ötürü, aynı tözlerden meydana gelen diğer canlıların da -yani hayvanlar ve bitkilerin- düşünme yetisine sahip olduklarını düşünür.⁸⁹ Ancak bize göre, düşünceyi açıklarken söz edilen *“beslenmiştir (yürek) karşı sıçrayan kanın dalgalarında, burasıdır insanların akıl dediklerinin en çok bulunduğu, yüreği dolaşan kandır zira düşünce insanlarda”*⁹⁰ ifadesi burada diğer organik canlılarla insan arasında bir ayrım yapmamızı sağlar. Empedokles'den kalan fragmanlarda diğer canlıların bilinçli olduğuna dair ifadeler⁹¹ bulunsa da onlara atfedilen bilinç, maddi tözün yani unsurların özdeşleriyle olan iletişimleridir. İnsanın sahip olduğu akıl ise tözlerden gelen duyu verilerinin işlenmesini sağlayan, onların da birleşme yeri olan, kalbi dolaşan kandır. Bize göre diğer canlılar

⁸⁷ Kranz, *Antik Felsefe*, 122-123.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi II Sokrates Öncesi Gelenek Parmenides'ten Demokritos'a*, (Çev.: Faruk Gültekin), Kabalcı Yay., İstanbul 2017, 202-208.

⁸⁹ Rohde, *Psyche*, 351-352.

⁹⁰ Kranz, *Antik Felsefe*, 128.

⁹¹ Kranz, *Antik Felsefe*, 129.

yalnızca dış dünyaya dair duyu verisi elde edebilirken, insan elde ettiği verileri işleme yetisine sahiptir.

Empedokles ölümün, unsurların birbirlerinden ayrılıp, özdeşlerinin yanlarına dönmesinden ibaret olduğunu düşünür. Onun insana atfettiği aklı ve düşünme yetisini, ruh olarak kabul ettiğimizde, insanın ölümü ile birlikte kanın da unsurlarına ayrışıp, bütünlüğü bozulacağından ruhun da dağıldığını kabul etmemiz gerekir. Ancak ruhun dağılması, Empedokles'in ruh göçü düşüncesiyle⁹² çelişki arz eder. Bu noktada değinmemiz gereken konu Empedokles'in maddi dünyayla beraber ruhlar dünyasından bahsetmesidir.

Empedokles, dört unsurun, hareket ettirici sevgi ve nefret kuvvetleriyle mekanik olarak oluşturduğu maddi dünyanın yanında, unsurlardan ve hareket ettirici kuvvetlerden bağımsız tanrılar dünyasından ve ruhlar âleminden bahseder. Onun *daimon* adını verdiği varlık, işlediği günahlar nedeniyle, tanrılar tarafından bir ceza olarak ruhlar dünyasından yeryüzüne gönderilir. Bu varlık gittiği yerde sürekli nefretle karşılaşır. Maddi dünya, kendi dışından gelen bu tanrısal varlığı kabullenmez. Onun cezası istenmediği bu yerde, doğru yolu bulana dek hapis kalmasıdır.⁹³ Ruhun, tekrar tanrıların yanına ulaşabilmesi için yapması gereken, onun şerefli varlığını kirleten maddi dünyadan olabildiğince arınması ve bu süreci maddi dünyada bulunan varlık basamaklarında yükselerek insanlığın önderlerinden birisi olup, bedenin ölümüyle yeryüzünden ayrılmasıdır. Empedokles'in fragmanlarında geçmemesine rağmen, Rohde'ye göre daimon, ruhun bizzat kendisidir. Empedokles, dört unsur teorisi ile önceki filozofların görüşlerini yeni bir sisteme çevirirken, ruh öğretisinde geçmiş düşünceleri açıklayıp, eklemeler yapmıştır.⁹⁴

Ruhun ve maddi dünyanın birbirlerine karışmadan paralel olarak devam ettirdikleri yaşam, sevginin hâkim olmasıyla sona erecek ve tüm varlıklar, tanrısal sphairosun içerisinde kaybolup gideceklerdir. Tanrılar ve ruhlar (daimon) da sphairosun karşısında ölümsüz varlıklar değil, yalnızca uzun ömürlü varlıklardır. Dolayısıyla insan, nefretin

⁹² Kranz, *Antik Felsefe*, 111.

⁹³ Kranz, *Antik Felsefe*, 110-111.

⁹⁴ Rohde, *Psyche*, 354.

tekrar birliği bozmasına kadar beden olarak da, ruh olarak da zamanın bir yerinde tanrısal birliğin içerisinde kaybolacaktır.⁹⁵

Sonuç olarak Empedokles ile beraber insan, birbirinden tamamen farklı iki varlıktan oluşan bir yapıya bürünmüştür. Onun ortaya koyduğu bu gelişme, Platon ve Aristoteles dâhil pek çok filozof üzerinde ciddi etkiler bırakmıştır. Bize göre insan üzerinde yapılan bu ayırım, aslında dünyaya dair de yapılmış bir hamledir. Her ne kadar Empedokles bir peygamber havasında davransa da onun öğretisi öncekilerin aksine tanrıları dünyadan çıkartmış ve dünyayı mekanik bir zorunluluğun içerisine koymuştur. Bütün çevresi tanrılarla dolu Antik Yunan insanının, kendisine ve dünyasına dair algısındaki değişim Empedokles açısından bariz bir şekilde ortadadır.

1.1.9 Anaksagoras

Oluş ve durağanlık ayrımını uzlaştırmaya çalışan bir diğer isim ise Anaksagorastır.⁹⁶ İonya bölgesinde güçlü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Anaksagoras, tüm servetini bir kenara bırakıp ömrünü bilime ve felsefeye adanmış müstesna karakterlerden birisidir. O, doğduğu topraklarda ortaya çıkan doğa felsefesini devam ettirmiş ve bu felsefeyi Atina'ya taşımıştır. Onun düşünceleri, kendinden öncekilerin aksine şiir tarzında metinlerden değil, düz yazı ile kaleme aldığı *Peri Physeos* adlı kitabından kalan az sayıda fragman ve hakkında bildirilenlerden elde edilmektedir.⁹⁷

Anaksagoras, ayırt edilen her varlık biriminin, kendi özünden olan, sonsuz sayıda ve küçüklükte unsurdan oluştuğunu belirtir.⁹⁸ Öğretisini karmaşıktıran kısım ise onun aynı zamanda her varlık biriminin özünde, kendi özdeşi olduğu gibi diğer varlıkların özdeşlerinden oluşan unsurların bir karışımının da var olduğundan bahsetmesidir. Kendi ifadesiyle söyleyecek olursak “*Her şeyde her şeyden pay vardır.*”⁹⁹ Ona göre varlık âlemini oluşturan sonsuz sayıda unsur ilk başta birbirine karışmış vaziyette durmaktadır ve tüm varlık âlemi bu karışımın ayrışmaya başlamasıyla meydana gelmiştir.¹⁰⁰

⁹⁵ Rohde, *Psyche*, 358.

⁹⁶ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 91.

⁹⁷ Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 73, 74.

⁹⁸ Kranz, *Antik Felsefe*, 156.

⁹⁹ Kranz, *Antik Felsefe*, 157.

¹⁰⁰ Kranz, *Antik Felsefe*, 156.

Anaksagoras'ın ontoloji anlayışını öncellerinden farklı hale getiren fikri ise onun felsefe tarihine kazandırdığı, maddenin kendisinden farklı olup, ona dışarıdan etki eden bir düzenleyici, hareket ettirici düşüncesidir. O, karışık vaziyette bulunan sonsuz türdeki maddenin bir akıl (nous) tarafından, düzenlendiğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Onun Nous'u Empedokles'in Sevgi ve Nefretinden farklı olarak, maddeye bilinçli olarak müdahale etmiş ve düzensizlikten bir düzen ortaya çıkartmıştır. O, Nous'u diğer tüm unsurlardan ayırmış ve diğer tüm maddelerden bağımsız kendine has saf ve temiz bir varlığı olduğunu belirtmiştir. Nous, her şeyi bilen hiçbir maddeyle karışmayan bir bilinçtir.¹⁰²

Oluş içerisinde insan da diğer tüm canlı veya cansız varlıklar gibi Nous'un müdahalesiyle, kendini var eden parçaların unsurlarının birleşmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Burada dikkate alınması gereken husus Anaksagoras' a göre insan veya diğer varlıkların unsurları, insan unsuru, at unsuru gibi genel ayrımlara tabi değildir. Unsurlar, her varlığın bütününe oluşturan parçalarının yani hayvanlar üzerinden örneklendirecek olursak et, kemik, kan, saç, tırnak gibi bölümlerin özleridir. Varlıklar kendi içlerinde bazı farklılıklara sahiptirler. En temel ayrımlardan birisi olan canlı ve cansız varlıkların aralarındaki farkı anlayabilmek için Anaksagoras'ın şu ifadelerine bakmak gerekmektedir: *“Her nesnede nusdan başka her şeyden bir parça vardır, bazılarında nus da bulunur.”*¹⁰³ Bu ifadelerden anladığımıza göre Nous ilk hareketi sağladığı gibi organik varlıkların hareketini de sağlayan içsel güçtür. Başka bir ifadeyle tüm canlıların içerisinde bulunan ruhtur. Bu noktada “İnsan ve diğer canlılar arasında bir fark var mıdır?” sorusu sorulduğunda, Anaksagoras'ın şu düşüncelerine başvurulabilir: *“Kuvvet ve hız bakımından biz insanlar hayvanlardan geriyiz, fakat biz kendimize has olan deneme, bellek, akıllılık ve beceriyi kullanarak bal topluyor, süt sağıyor ve her şekilde hayvanların malını elde ediyoruz.”*¹⁰⁴ Bu fragmandan anladığımız kadarıyla Anaksagoras insan ve diğer canlılar arasında bir farkın olduğunu gözlemlemiştir. Eğer insan ve hayvanda bulunan Nous'u eşit kabul edecek olursak “İnsanı daha üst konuma taşıyan nitelik nedir?” sorusu karşımıza çıkmaktadır. Aristoteles' in bildirdiğine göre, Anaksagoras, insanların

¹⁰¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 69. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 299.

¹⁰² Kranz, *Antik Felsefe*, 157.

¹⁰³ Kranz, *Antik Felsefe*, 156.

¹⁰⁴ Kranz, *Antik Felsefe*, 159.

ellere sahip oldukları için hayvanlar içerisinde en akıllılar olduklarını iddia etmiştir.¹⁰⁵ Buradan hareketle, Nous'un bir hareket ettirici olduğu ancak üstünlüğü sağlayan niteliklerin bedenden kaynaklandığı yorumunu yapabiliriz. Aristoteles'e göre ise insan elleri olduğu için daha akıllı değil, daha akıllı olduğu için doğa tarafından kendisine eller verilmiştir. Ancak Anaksagoras'ın felsefesi içerisinde düşündüğümüzde, her halükarda insana elleri veren, varlık âlemini düzenleyen Nous'tur. Dolayısıyla aslında Anaksagoras da aynı şeyi söylemiş olmaktadır.

Anaksagoras ölüm konusunda Empedokles gibi düşünmektedir. Ölüm bir yok oluş değil, unsurlara ayrılmadan ibarettir.¹⁰⁶ Beden dağıldığı takdirde ruh da tekrar evrensel Nous'a dönecektir. Asıl olan bireysel ruhlar değil evrene hâkim olan külli akıldır.¹⁰⁷

Diyebiliriz ki Anaksagoras insana dair yaptığı gözlemlerden hareketle, dünyaya dair çıkarımlar yapmış, “İnsan nasıl aklını kullanarak dış dünyada var olan maddeden kendisine yarayacak şeyler üretmiş ve kargaşayı düzene çevirmişse, karışmış vaziyette bulunan unsurların da düzenleyici bir akla ihtiyaçları vardır.” sonucuna ulaşmıştır. Anaksagoras, kendini bilime ve felsefeye adanmış birisi olarak, yaptığı gözlemlerle bulunduğu toplumun temel inanç sistemlerini de sorgulamış ve tanrısal olduğu düşünülen şeylerin aslında maddeden ibaret olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸ Homeros destanlarının ise temel amacının toplumun erdemli ve adaletli olmasını sağlamak olduğunu belirterek mitolojik inançların gerçekliğini sorgulamıştır. Onunla birlikte insan mitolojinin değil, Nous'un bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır.

1.1.10 Demokritos

Herakleitos ve Parmenides'in felsefe tarihine miras bıraktıkları oluş ve durağanlık sorunu atomcu filozoflar ile birlikte yeni bir cevap bulur. Onlar, kendilerinden önceki filozofların belli bir noktaya getirdikleri maddeci anlayışı, salt maddeciliğe çevirirler. Atomcu felsefe, bazı düşünürlerin varlığını şüpheli buldukları ancak Aristoteles'in hakkında bilgiler verdiği, Leukippos ve onun öğrencisi olarak kabul edilen Demokritos ile başlar. Demokritos ve hocasının felsefeleri, başlangıçtan bugüne kadar birlikte anılmış

¹⁰⁵ Aristotle, *Parts of Animals*, (Trans. A. L. Peck), Third Edition, Harvard University Press, London 1961, 371.

¹⁰⁶ Kranz, *Antik Felsefe*, 159.

¹⁰⁷ Rohde, *Psyche*, 363.

¹⁰⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 71.

ve felsefe tarihi içerisinde birlikte değerlendirilmiştir. Leukippos'dan geriye çok az fragman kaldığı ve Demokritos'un Aristoteles ile kıyaslanabilecek bir donanımı ve kapsamlı düşünceleri olduğu için okulun görüşlerinin çoğunu Demokritos'un geliştirdiği ifade edilmiştir.¹⁰⁹ Demokritos, zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve servetini bilim uğruna harcamıştır. Belirtildiğine göre Mısır'dan, Hindistan'a kadar pek çok coğrafyayı gezmiş ve gözlemlerde bulunmuştur. O, seyahatleri ve bilime olan ilgisi neticesinde pek çok alanda fikir üretmiş ve eserler yazmıştır.¹¹⁰

Demokritos, Elea okulunun söylemlerinde olduğu gibi varlığın hep var olduğunu ve yok olmayacağını düşünür. Ancak onlardan farklılaşarak boşluğun varlığını ve hareketi kabul eder. Ona göre evren, içerisinde boşluk barındırmayan atomların, boşlukta bir araya gelmeleriyle oluşur. Sonsuz sayıdaki atomlar aynı tözden olup, farklı şekillere sahiptirler. Atomlar kendilerinde duyu nitelikleri barındırmazken, onlar bir araya geldiklerinde, meydana getirdikleri ağırlık, renk, tat gibi niteliklere göre farklılaşırlar. Anaksagoras ve Empedokles'ten farklı olarak ona göre atomlar, devinimi kendi içlerinde barındırırlar. Dolayısıyla hareket sonsuzda başlamış ve sonsuza kadar devam edecektir. Demokritos bu anlayışıyla, oluşu mekanikleştirerek, erekselliği devre dışı bırakmış ve sayısız dünyaların var olduğunu belirtmiştir.¹¹¹

Demokritos'tan kalan fragmanlara baktığımızda insanı ve doğayı çok ciddi bir gözleme tabi tuttuğunu cinsellik, doğum, duyumsama, bitkiler, hayvanlar gibi pek çok konuda, ayrıntılı çıkarımlar yaptığını görmekteyiz.¹¹² O, gözlemleri neticesinde insanın su ve çamurdan meydana geldiğini belirtmiştir. Toprağı oluşturan atomlar şekilleri itibariyle daha sıkı bir birliktelik kurup bedeni oluştururken, ateşi de var eden yuvarlak atomlar hareketi sağlayan ruhu meydana getirmişlerdir.¹¹³ Ruhu oluşturan atomlar havada da var olup insan her nefes aldığı anda, kaybetmiş olduğu ruh atomları tekrar bedenine dolmaktadır.¹¹⁴ Demokritos, toprağın katılığını bildiği için canlı varlıklardaki hareketi

¹⁰⁹ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 97.

¹¹⁰ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 432, 433.

¹¹¹ Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 80. Ayrıntılı bilgi için bkz. W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy Volume II The Presocratic Tradition From Parmenides to Democritus*, Cambridge University Press, London 1969, 389-419.

¹¹² Leukippos, *Demokritos, Atomcu Felsefe Fragmanları*, (Çev.: C. Cengiz Çevik), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2019, 55-72.

¹¹³ Leukippos, *Demokritos*, 54, 55.

¹¹⁴ Leukippos, *Demokritos*, 56.

yuvarlak ruh atomlarından bahsederek aşmaya çalışmıştır. Ona göre bu atomlar bedeni oluşturan diğer atomların aralarına girerek onlarda hareketi meydana getirirler. O, insanın hareketini ruh atomları ile açıkladığı gibi bitki ve hayvanların da aynı ruha sahip olduklarını düşünmüştür. Demokritos'un varlık anlayışındaki mekaniklik kendisini diğer düşüncelerinde de devam ettirir. Bunun neticesinde, ruhu hareketin kaynağı olarak görürken, canlının ölmesi ruhun dağılması için yeter sebep değildir. Canlı öldükten sonra da ruh beden içerisinde kalmaya devam eder çünkü ölü bedende değişim ve sıcaklık devam etmektedir. Değişim ve sıcaklığın bitmesiyle birlikte ruh da dağılır.¹¹⁵ Ona göre ruhun tek fonksiyonu hareket olmayıp, ruh atomları değerli bir yapıya sahiptir ve düşünce de bu atomlar sayesinde oluşmaktadır. Dolayısıyla düşünce maddesel bir süreçtir. Bu süreç aynı mekaniklikle insanlar gibi bitki ve hayvanlarda da işlemektedir.¹¹⁶

Demokritos'un, atomların özünde nitelik olmadığını onların bir araya gelmeleriyle oluşan cisimlerde niteliklerden bahsedilebileceğini düşündüğünü belirtmiştik. Bu görüş onun bilgi anlayışını da belirlemiş ve duyu verileriyle elde edilen bilgilerin sanılardan ibaret olduğunu ve akılla ele alınmadıkları sürece insanı yanıltabileceklerini belirtmiştir. Bununla birlikte ondan nakledilen şu ifadelerde, yanıltıcı olabilecek duyu verilerinin bilgi için vazgeçilmez olduklarını görebiliyoruz: *“Ah zavallı zihin, tüm kesin yargılarını bizden alıyorsun, sonra da bize üstün geliyorsun öyle mi? Bu şekilde üstün gelmen senin yenilmendir.”*¹¹⁷

Guthrie, Yunan felsefesinde insanı temel alarak mikro kozmos anlayışını geliştiren ilk düşünürün Demokritos olduğunu belirtir.¹¹⁸ Demokritos, varlık âlemine dair yaptığı gözlem ve çıkarımlarını, insana da uyarlamış ve nasıl ki atomlardan hareketle şeylerin meydana gelişlerini açıklamışsa, aynı şekilde insan üzerinde akıl yürüterek insanların bir araya gelmeleriyle ne tür farklı topluluklar ve uygarlıklar meydana getirdiklerinden bahsetmiştir. Ona göre insanlar ilk zamanlar, hayvanlar gibi kendi başlarına, dağınık bir vaziyette doğada otlarla ve meyvelerle besleniyorlardı. Vahşi hayvanların saldırılarına maruz kaldıkça bir araya gelerek birbirlerine yardım etmeye başladılar. Birlikte yaşamının faydasını keşfettikçe ve doğadan korktukça birbirlerine olan bağları artmaya

¹¹⁵ Leukippos, *Demokritos*, 57.

¹¹⁶ Leukippos, *Demokritos*, 67.

¹¹⁷ Leukippos, *Demokritos*, 21.

¹¹⁸ Guthrie, *A History of Greek Philosophy Volume II*, 471.

başladı. İlk başlarda iletişim sorunları yaşasalar da zamanla dili geliştirdiler ve böylece aralarında her türlü bilgi paylaşılmaya başlandı. Farklı bölgelerde de bir araya gelen insan toplulukları, bulundukları coğrafyanın şartlarına göre yaşamlarını sürdürmek zorunda oldukları için farklı diller ortaya çıkmış oldu. Bu insanlar sonraki tüm milletlerin ataları olmuş oldular. İlk insanlar kendilerini dış dünyadan koruyacak barınak, kıyafet, ateş, yiyecek üretimi gibi hayati bilgilerden habersiz oldukları için zor bir yaşam sürdürdüler ve pek çoğu hayatını kaybetti. Kendisi ve topluluğu için önemli olan bilgileri tecrübe ederek öğrenmeye başlayan insan, ateşi keşfetmesiyle birlikte el becerilerini de kullanarak gelişimini sürdürdü. Demokritos insanlığın tarihi ile ilgili çizdiği portrenin merkezine ihtiyacı yerleştirir onun ifadelerine başvurarak açıklayacak olursak o: “...zira genel olarak bakıldığında insanlara her şeyi öğreten ihtiyacı, bu ihtiyaç doğayla, sahip olunan ellerle, akılla ve zihnin her konuda yarar sağlayan ince duyuşuyla canlılara her koşulda en uygun durumun ne olduğunun bilgisini verdi.”¹¹⁹ demektedir. Bu ifadeden hareketle şu sonuca varabiliriz: Demokritos, tam anlamıyla darmadağın haldeki atomların devinimlerini zorunlu bir içsel güç olarak kabul edip, şeylerin meydana gelişlerini mekanik bir süreç ile açıklarken; insanların da dağınık ve savunmasız haldeyken, hayatta kalma içgüdülerinin onlara bir nevi içsel bir zarurilik oluşturduğunu ve bu durumun onların bir araya gelmelerini ve tekniği geliştirmelerini sağladığını belirtmiştir.

Demokritos’tan kalan fragmanlar içerisinde ahlaka dair yaptığı tahliller ve tavsiyeler oldukça büyük bir yer kaplar. Bize göre o, Osman Elmalı’nın da ifade ettiği gibi, Eudaimonist bir ahlak sistemine sahiptir.¹²⁰ Konumuzun sınırlarını aştığı için ayrıntısına girmeyecek olsak da bu konunun müstakil olarak çalışmaya değer bir ahlak sistemi olduğunun altını çizmek isteriz. Genel olarak ifade edecek olursak Demokritos’un ahlak anlayışı, akli önceleyen bilgi anlayışından kopuk bir sistem değildir, aksine insanın hayattaki amacı mutluluk ve ölçülülüktür; bunun olabilmesi için de gereken şey duyu hazlarından olabildiğince dengeli ve yeteri kadar faydalanıp, akli hazları incelemektir. Uygarlık tarihine dair yaptığı tespitlerde merkezi rol oynayan ihtiyaç düşüncesi, ahlak öğretisinde de önemli bir yer tutar. Ona göre insanın ihtiyacı kadarına sahip olması zenginlik olabilecekken ihtiyacından fazlasını istemesi o kişinin fakirliğidir. Bireysel olarak sevinçli ve güzel bir yaşam sürmenin diğer bir ilkesi toplumun sağlıklı

¹¹⁹ Leukippos, *Demokritos*, 72, 73.

¹²⁰ Osman Elmalı, *Bertrand Russell’da Ahlak Felsefesi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, 15.

birlikteliğidir ve nasıl ki doğa yasaları şaşmaz bir mekaniklikte işliyorsa yasalar da aynı şekilde işlemeli ve herkes yasalara uymalıdır. Doğada kanunun şaşması durumunda ortaya kaos fikri çıktığı gibi insanlar arasında yasayı bozanlar olduğunda toplumun dağılması gibi bir durumla karşı karşıya kalmamak için yasayı bozanlar cezalandırılmalıdır.

Demokritos'un ahlak öğretisinde bahsedilmesi gereken diğer önemli konu günümüz toplumunda hala tartışılmakta olan hayvanlar ve kadın meselesidir. Ona göre kadın kötü düşüncelere daha yatkındır, kimi erkekler kadınların etkisi altında kalarak ahlaki değerlerini kaybedebilmektedir. Hayvanlar konusunda ise ona göre insana ve insanın olana zarar veren hayvanlar öldürülmelidir. Şunu da bilmek gerekir ki Demokritos, zarar verenin hayvan veya insan olmasının bir önemi olmadığını insan da olsa öldürülmesinin faydalı olacağını düşünmektedir. Demokritos, materyalist bir evren anlayışı çizip toplumun sağlıklı birlikteliğini de yasalara bağlarken, insanların erdemli olabilmelerinin yasalarla sağlanmasının zorluğunun da farkındadır. Dolayısıyla inanç sistemi gibi bir takım, insanları yönlendirme araçlarının faydalı olabileceği görüşüne sahiptir. Demokritos'un fizik öğretilerine tabi olan insanın mutluluğu, kaderci bir şekilde belirlenmez. O, insanın mutluluğu kendisinde yani ruhunda kazanabileceği bir şey olduğunu düşünür. Dolayısıyla insan istediğinde yaşadığı hayatı akıl ve bilgelik vasıtasıyla daha yaşanılabilir kılabilir.¹²¹

Sonuç olarak Demokritos, atom öğretisi ve mekanik bir oluş düşüncesiyle, toplumun tanrılarla doldurduğu doğayı, mitolojilerden arındırmış ve kendi kendine işleyen bir sistem olarak düşünmüştür. Onun felsefesinde insan kendine tanrıları değil, hayvanları rehber kılarak uygarlığa ulaşmış ve teknik gelişmeler yaşamıştır. İnsanlığın ortaya çıkmasını sağlayan Prometheus¹²² değil, atomların bir araya gelmeleriyle var olan, insanın hayatta kalma içgüdüdür. Müzik, Apollon¹²³ tarafından var edilen bir etkinlik değil, insanların refaha ulaştıktan sonra boş zamana sahip olmalarıyla ortaya çıkardıkları bir etkinlik haline gelmiştir. Demokritos'un tanrılara dair fikri ise insanların akıl edemedikleri ve korktukları doğa olaylarını tanrılar olarak düşünmesidir. Dolayısıyla

¹²¹ Leukippos, *Demokritos*, 78-103.

¹²² Prometheus ve insanlığın yaratılışı ile ilgili bkz. Robert Graves, *Yunan Mitleri*, (Çev.: Uğur Akpur), Kolektif Kitap Yay., İstanbul 2020, I, 177-185.

¹²³ Apollon ve müzik ile ilgili ayrıca bkz. Graves, *Yunan Mitleri*, 95-103.

Demokritos insan aklının mitostan logosa geçişi noktasında çok temel bir rol oynamıştır. Toplumun tamamının aynı dönüşümü yaşadığını söylemek mümkün olmamakla birlikte, önceki sayfalarda görmüş olduğumuz filozoflardan hareketle insan aklının ilerleyen zaman içerisindeki etkileşimini ve değişimini takip ettiğimizde aslında tek bir insanın fikirlerinin dahi ne kadar önemli olduğunu görebilmekteyiz. Ancak bundan sonra incelemeye devam edeceğimiz düşünürlerden hareketle şunu da söyleyebiliriz ki, gelişim düz bir çizgi üzerinde devam etmemiştir bazı dönüm noktaları ortaya çıkmış ve felsefi düşünce kendisine yeni konular bulmuştur. Demokritos doğa üzerine akıl yürüten İonya felsefesinin son örneklerinden birini ortaya koymuş ve ondan sonra felsefi düşünce insan üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır.¹²⁴

1.2 SOFİZMDE İNSAN

Guthrie, sofistin ne olduğunu açıklarken Zeller'in şu ifadesini aktarır: “*Aydınlanma Çağı olmadan biz Almanların bir Kant'ı olamayacağı gibi Sofistler olmadan da Yunanların bir Sokrates'i ve Sokratik felsefeleri olamazdı.*”¹²⁵ Zeller'in akıl yürütmesini Ahmet Arslan daha da ileriye taşıyarak Avrupa'nın Ortaçağ'dan, Aydınlanma sonrasına kadar geçirdiği dönüşüm ile Antik Yunan'ın İÖ. 1000'lerden Platon ve Aristoteles dönemine kadar geçirdiği dönüşüm arasında bir paralellik kurar¹²⁶ ve her iki düşünür de Sofistler döneminin bir nevi Yunan aydınlanması olduğunu ifade eder. Felsefe tarihi içerisinde farklı dönemlerden bahsetmek, net ayrımlar yapmak anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla sofistlerin öncesindeki filozoflar insanla ilgili olana dair düşünceler üretmiş olsalar da, felsefenin merkezine insanın geçmesi, insana dair olanların düşüncenin konusu haline gelmesi sofistlerle birlikte başlar. Sofistleri ortaya çıkaran pek çok gelişmeden bahsedilebilir. Yunan dünyasında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeleri ve doğa üzerine üretilen felsefenin tıkanmaya başlamasını bu sebepler arasında saymak mümkündür.

Önceki sayfalarda açıkladığımız üzere, insan aklı, ekseriyetle Antik Yunan'ın soylu ailelerinden çıkan aydınlar aracılığıyla mitostan logosa doğru bir yol izlemekteydi. Onlar felsefelerini doğa üzerine yoğunlaştırsalar da aslında yaptıkları şey toplumun hâkim

¹²⁴ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, (Çev.: Mehmet İzzet & Orhan Saadeddin), Günümüz Diline Aktaran: Yüksel Kanar, 3. Baskı, İz Yay., İstanbul 2017, 77.

¹²⁵ W.K.C. Guthrie, *The Sophists*, Cambridge University Press, London 1977, 48.

¹²⁶ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II Sofistlerden Platon'a*, 6. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2017, 6-10.

inancılarını sorgulanabilir hale getirmek olmuştur. Onlar doğa üzerine yeni bir söz söylerken içerisinde bulundukları toplumu var eden kültürün yapı taşlarını da yerinden oynatıyorlardı. Ancak onlar akıl yürütmelerini bizzat o kültüre borçluydular zira felsefe soylulara has, pahalı ve elit bir uğraştı ve o elitizmi sürdürmelerini sağlayan, kültürün kendisiydi. Kültürü var eden mitolojinin aldığı hasarların üzerine Yunan dünyasındaki siyasi ve ekonomik gelişmeler eklendiğinde bizzat geleneğin kendisi sorgulanmaya müsait bir hale gelmişti. Sofistler bu nokta da Yunan dünyasının çevresinde diyebileceğimiz bölgelerden gelerek, yıkıcı bir rol oynayıp aydınlanmanın kapısını açmışlardı.¹²⁷ Sofistlerin düşüncelerini bir Yunan aydınlanması olarak düşündüğümüzde, her aydınlanmanın bir karanlığa ihtiyacı olduğu akıl yürütmesiyle, onların gelenekle birlikte öncellerinin felsefelerini de sert bir sorgulamaya tabi tutarak dağıttıklarını söyleyebiliriz.¹²⁸

Sofistlerle ilgili bilgilerimizin pek çoğu onları yeren, hakaret eden bildirilerden kaynaklandığı için tek tip bir okulmuş gibi algılandılar da sofistler aslında farklı görüşlere sahip öğretmenlerden oluşmaktadır.¹²⁹ Sofistlerin, tepkileri üzerine çekmelerindeki başlıca sebep onların ciddi paralar alarak verdikleri eğitimlerdir. Bu durumun tepki çekmesinin altında farklı nedenler yatmaktadır. Bunlardan birisi elit bir faaliyet olan felsefenin, para karşılığında verilmeye başlanarak saygınlığının kaldırıldığı düşüncesidir. Yunan kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan Platon gibi aristokratlar bu durumdan rahatsızlık duymaktaydılar. Diğer bir neden ise sofistlerin verdiği eğitimin içeriği ile ilgilidir. Atina'daki siyasi ve ekonomik gelişmelerle hitabet sanatı, güzel konuşma ve ikna sanatı gibi meziyetler kişilerin toplumda hem ekonomik hem de siyasi olarak öne çıkmalarını sağlamaktaydı. Sofistler ise felsefenin merkezine insanı yerleştirirken, insana dair bu meziyetler üzerinde akıl yürütmüşler ve verdikleri eğitimin temeline bu konuları yerleştirmişlerdir. Atina'da ortaya çıkan yeni zengin sınıfın çocukları bu eğitimlere ciddi paralar vererek, toplum içerisinde yükselirken hem eğitim alamayanlar hem de soylu olmanın avantajlarını yitirmeye başlayan kesim sofistlere düşmanca bir tavır takınmaya başlamışlardır.¹³⁰

¹²⁷ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 110.

¹²⁸ Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 87.

¹²⁹ Sofist kelimesinin anlamı bile bu kötü algıdan kurtulmasa da o dönemde bilge, bilgin gibi anlamlara gelen, öğretmen demektir.

¹³⁰ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 20. Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 87.

Sofistlerin tek tip bir okul olmadıklarını, farklı düşüncelere sahip öğretmenlerden oluşuklarını belirtmiştik. Eğer onlar arasında ortak bir fikirden bahsedecek olursak karşımıza insan çıkmaktadır. Onların düşüncelerinin merkezinde de insan yatmaktadır.¹³¹ Kullandıkları ortak yöntem ise şüpheciliktir. Sofistlerden önceki düşünürler arasında, duyu verileri ile akıl arasında ayırım yapanlar bulunmakla birlikte, Demokritos gibi duyu verilerinin güvenilir olmadığını belirten filozoflar da vardır. Ancak tam anlamıyla her şeye karşı şüpheci yaklaşım, sofistlerle birlikte başlamaktadır.¹³²

1.2.1 Protagoras

Sofistlerin içerisinde en meşhur olanlardan birisi, Demokritos'un çağdaşı olan Protagoras'tır. Protagoras, Atina'da verdiği derslerle ün kazanmış ve pek çok eser yazmıştır. Eserlerinin isimleri kayıt altına alınmışsa da ondan geriye çok az sayıda fragman kalmıştır. Onunla ilgili bilgiler daha çok büyük rakibi Platon ve diğer bazı sonraki yazarlardan elde edilmiştir. Platon, sofistleri aşağılayan bir dil kullanmasına rağmen Protagoras hakkında saygılı bir üslup benimsemiş ve onun adını taşıyan bir diyalog yazmıştır.¹³³

Protagoras'ın felsefesi hakkında bize en belirgin bilgiyi veren fragman onun *Hakikat veya Kesin Kanıtlar* adlı eserinden kaldığı belirtilen şu cümlesidir: “*Bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olduğu, var olmayanların var olmadığı için... Her bir şey bana nasıl görünürse benim için öyledir, sana nasıl görünürse yine senin için de öyle... Üşüyen için rüzgar soğuk üşümeyen için soğuk değildir.*”¹³⁴

Protagoras'ın ifadelerinden anlaşıldığı üzere hakikatin belirleyicisi insandır. Zeller'e göre o, bilgiyi objeden süjeye taşımış ve bilgi teorisinin yolunu açmıştır. Ancak bahsedilen insanın, tür mü yoksa özne mi olduğunun cevabı tartışmalıdır. Zeller, Protagoras'ın siyaset ve ahlak teorisinde kendisi hakkındaki bildiriler ile tutarlılık arayarak, kastedilenin insan topluluklarının olduğunu düşünür.¹³⁵ Ancak bize göre ikinci cümlede Protagoras'ın bir açıklaması mevcuttur. İkinci cümleden hareketle hakikat öznenin dünyayı algılayışıdır ve kişiden kişiye değişmektedir. Peki, bunu kabul ederek

¹³¹ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 114.

¹³² Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 88.

¹³³ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 27, 28.

¹³⁴ Kranz, *Antik Felsefe*, 202.

¹³⁵ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 115.

onun ahlak ve siyasete dair görüşleriyle oluşan çelişkiyi nasıl aşacağız? Bu sorunun cevabını vermeden önce Protagoras'ın uygarlık tarihine dair görüşlerinden bahsetmek gerekmektedir.

Platon, *Protagoras* diyalogunda, Sokrates'in yönetme sanatına dair erdemlerin öğretilip öğretilmeyeceği hakkındaki sorusu karşısında sözü Protagoras'a bırakır. Protagoras bu soruya akıl yürütme ile de cevaplandırabileceğini belirttiikten sonra oradakilerin rızasıyla bir mit aracılığıyla cevap verir. Bu mite göre tanrılar ölümlü türleri şekillendirdikten sonra onlara varlıklarını devam ettirebilme niteliklerini vermeleri için Epimetheus ve Prometheus'u görevlendirirler. Epimetheus tüm nitelikleri hayvanlara dağıtır ve insanları unuttur. Bunun üzerine Prometheus insanlara çeşitli sanatları ve bir suç işleyerek ateşi getirir. İnsanlar sanatlar ve ateş ile birlikte hayatta kalmaya çalışsalar da, bir noktadan sonra bir araya gelemedikleri için diğer hayvanlar tarafından yok edilirler. Bunun üzerine Zeus, Hermes'i görevlendirerek insanlara kentler kurmalarını sağlayacak adalet ve utanma hissini gönderir ve bu hislerden herkesin pay almasını ister. Herkesin bu hisler hakkında bilgi sahibi olduğunu gerekçe göstererek bu hislere aykırı davrananların cezalandırılmasını buyurur.¹³⁶

Protagoras'ın bir hikâye üzerinden çizdiği uygarlık portresi, Demokritos'un uygarlık tarihiyle benzerlik taşır. Ona göre insanları var kılan, hayatta kalmalarının temelinde yatan şey, tekniğin ötesinde bir niteliktir. İnsanlar tekniğe ve diğer zanaatlara sahip olsalar da onları bir arada tutacak kendilerinin dışında bir özelliğe sahip olmaları gerekmektedir. Zanaatlar ve teknik, insandan insana değişiklik gösteren özelliklerken, bir arada olmalarını sağlayan şey öznenin ötesinde bir gerçekliktir. Zeller'in çelişki yaşamak istemediği nokta tam da burasıdır. Ancak bize göre Protagoras öznenin özneye değişen gerçeklikleri kabul ettiği gibi toplumdan topluma değişen gerçeklikleri de kabul eder. Bunun izahı ise onun insan topluluklarını da birbirinden farklı özneler olarak kabul edebileceği düşüncesidir. Bu düşüncemizin dayanak noktalarından birisi Protagoras'ın eserleri arasında *Devlet Üzerine* adını taşıyan bir kitabının bulunması ve Platon'un aynı adla bir kitap yazmış olmasıdır. Platon'un kendisine saygı duyduğu ve adına kitap kaleme aldığı Protagoras'tan etkilenmiş olabileceğini varsayarak *Devlet Üzerine* adlı kitabında siyaset düşüncesini açıklarken devletlerin de aynı insanlar gibi kabul edilebileceğinden

¹³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Platon, *Protagoras*, (Çev.: Özgüç Orhan), Pinhan Yay., İstanbul 2019, 68-71.

bahsettiğini biliyoruz. Diğer dayanak ise Yunan zihninin anlamlandırmada zorlandığı olgulara karşı antropomorfist yaklaşımlar sergilemesidir. Toplumsal değerler gibi karmaşık bir konuyu, toplumu insan tekine benzeterek anlaşılır kılan bu yaklaşım Platon'da olduğu gibi Protagoras'ta da olabilir. Sonuç olarak insana ait olan tıp, marangozluk gibi zanaatlar, nitelik ve algılayış bakımından kişiden kişiye değişirken, adalet ve ahlak gibi toplumsal olgular ise toplumdan, topluma, devletten, devlete değişebilmektedir. Bu durumda Protagoras'ın bilginin öznelliği düşüncesi ile siyaset düşüncesi birbiriyle çelişmemektedir.

Protagoras'ın düşüncesi, doğa filozoflarının kurguladıkları evren anlayışlarının aslında şahsi görüşlerden ibaret olduklarını, gerçekliklerinin onları ortaya koyan düşünürlerden başkaları için bağlayıcı olmadığını belirtir. Bu eleştirel düşünce yalnızca önceki filozofların felsefelerini sorgulamakla kalmaz, toplumun inanç sistemlerini, kültürünü de sorgulamaya açar. Nitekim Protagoras' tan kalan başka bir fragmanda tanrılar hakkında bir takım ifadeler rastlarız. Ona göre şeylerin varlıkları, öznenin algılayışından ibarettir. Öznenin algısı ise duyu verileri ile elde edilir. Buradan hareketle Protagoras, tanrılar hakkında bilgi edinilemeyeceğini şu şekilde ifade eder: *“Tanrılar üzerine bilgi edinmede çaresizim, ne var oldukları ne de var olmadıkları, ne de ne şekilde oldukları üzerine; çünkü bilgi edinmeyi engelleyen çok şey vardır: duyularla algılanamamaları, insan hayatının kısa oluşu...”*¹³⁷ Tanrılar, kısa insan yaşamı içerisinde ne algılanabilir ne de onlar hakkında bilgi elde edilebilir. Dolayısıyla onların varlığı veya yokluğu hakkında konuşmanın bir anlamı da olmamaktadır.

Bize göre Protagoras'ın, doğa üzerine yapılan felsefelerin aslında bir öneminin olmadığını ortaya koymasıyla, tanrılarının bilinemeyeceğini belirtmesi ortak bir sonuç doğurur. İnsan, mitolojilerde tanrılar aracılığıyla yaptığı doğaya dair anlamlandırmayı, Thales'le beraber akıl yürüterek madde üzerinden kurguladığı doğa felsefesi ile yapmıştır. Ancak Protagoras anlamlandırmayı, doğaya değil insana yönlendirmiştir. Ona göre üzerinde konuşulması gereken doğa değil insandır ve faydalı olan bilgi de insana dair edinilen bilgidir.

Protagoras'ın felsefede yaptığı odak değişikliğinin doğurduğu sonuç ise insana dair edinilen bilginin, insanlar tarafından kullanılabilir olmasıdır. Thales'in su, Herakleitos'un

¹³⁷ Kranz, *Antik Felsefe*, 202.

ateş veya Demokritos'un atom düşünceleri entelektüel birer faaliyet olmakla birlikte toplumun pratik hayatında çok da önemli bir yer kaplamıyordu. Protagoras'ın öğretileri ise Atina'nın o dönemki ekonomik ve siyasal yapısı içerisinde pratik faydalar sağlayan hitabet, ikna sanatı gibi konuları içermektedir. Dolayısıyla felsefe entelektüel bir faaliyetken, artık zengin gençlerin para karşılığında almaya tabi oldukları bir kurs haline bürünmüştü. Protagoras her şey hakkında farklı iddialarda bulunabileceğini belirtirken zayıf olan iddianın kuvvetlendirilebileceğini şu cümlesiyle ifade eder: *“Her şey üzerine birbirine karşıt olan iki söz söylemek mümkündür. Daha zayıf olan sözü ve düşünceyi daha kuvvetli yapmak gerek.”*¹³⁸ Buna göre hakikat kişinin karşısındakileri ikna etmesinden başka bir şey değildir ve pazarda, mahkemelerde veya meydanlarda insanları düşüncelerine ikna edebilen kazançlı çıkmaktadır.

Buna göre Protagoras, gerçekliğin insandan insana değişebileceğini iddia ederek, gerçekliğe dair genel geçer yargıları dağıtmış olur. Ancak bunu yaparken genel geçer bir yargı ortaya koyar. Bu yargı da insanların eşit olduğudur. Zira ona göre insanlar, yaratılışlarına ve gayretlerine göre bilge birer insan olabilirler. Bunun ön şartı ise erken yaşlardan itibaren derinlemesine eğitime tabi tutulmalarıdır.¹³⁹ Eğitimin niteliği, onların hayvanlarla mücadele etmelerini sağlayan doğaya dair bilgilerden veya bilinip bilinemeyeceği meçhul tanrılardan ziyade onların hayvanlar karşısında üstün olmalarını sağlayan toplum olabilme becerileridir. Bunun içeriğinde ise birlikteliğin temel şartı olarak adalet ve ahlakın da belirleyicisi olan iletişim yatmaktadır. Yani edinmeye değer olan bilgi dile hâkim olabilme ve hitabet edebilme sanatıdır. Çünkü ahlak ve adalet gibi toplumsal yasaların belirleyicisi, o yasaları vazeden kişinin toplumu ikna edebilmesidir. Protagoras bu düşünceleriyle yalnızca felsefenin konusunda değişiklik yapmış olmaz, aksine asıl olarak toplumun sinir uçlarına dokunur. Onun felsefesinde insan, aristokratlık veya soyluluk gibi niteliklerden sıyrılıp, eğitim alarak toplumda ön saflarda yer edinebilmenin yollarını keşfetmiş olduğu gibi, Aristoteles'te açıkça ifade edileceği üzere politik bir hayvan¹⁴⁰ olarak da tanımlanabilir. Protagoras'ın Atina'da gördüğü ilgi ve etrafında toplanan gençler, öğretisinin toplumda nasıl bir yankı uyandırdığının kanıtıdır. Bir diğer kanıt ise onun tanrılar hakkında söylediklerinden dolayı Atinalılar tarafından

¹³⁸ Kranz, *Antik Felsefe*, 202.

¹³⁹ Kranz, *Antik Felsefe*, 202.

¹⁴⁰ Aristoteles, *Politika*, (Çev.: Furkan Akderin), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, 26.

sürgün edilip kitaplarının yakılmasıdır.¹⁴¹ Kant’a göre Aydınlanmanın temel dinamiği insanın, birileri tarafından yönlendirilmeyi bırakıp kendi aklını kullanmaya cesaret etmesidir.¹⁴² Protagoras da insanlara hazır bir takım yasalar vermekten ziyade, onlara ahlak ve siyasete dair erdemleri öğreterek, kendi düşünceleriyle toplumu yönlendirebilme yeteneği kazandırmaya çalışmıştır. Bu gelişme Yunan Aydınlanmasının kapılarını açmış, Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1.2.2 Gorgias

Sofistler içerisinde bir diğer önemli isim olarak, Platon’un diyaloglarından birine adını verdiği Gorgias karşımıza çıkmaktadır. Gorgias, Protagoras’tan da ileri giderek, nihilist bir varlık anlayışına sahip olmaktadır. Onun felsefesi hakkında elimizde bulunan en önemli bildiri *Var Olmayan veya Doğa Üzerine* adlı eserinden kalan, hiçbir şey yoktur, var olduğu düşünülse bile bilinemez; bilindiği kabul edildiği takdirde başkalarına aktarılamaz, önermeleridir.¹⁴³ Gorgias, bir takım akıl yürütmelerle¹⁴⁴ varlığın olmadığını belirtirken aslında doğa felsefecileriyle aynı konularda konuşmaktadır; varlık olsa bile onu bilmek için duyu verilerine veya akla ihtiyaç duyulduğunu ancak hem duyu verilerinin hem de aklın insanı yanıltabileceğini ifade ettiğinde artık konu doğadan insana gelmiş olmaktadır. Doğa filozoflarının bazılarının da insanın bilgi edinme yolları ve yanılgıları ile ilgilendiklerini biliyor olmamıza rağmen üçüncü önermeyle konu iletişimin imkânsızlığı meselesine gelmiştir. Gorgias, insanların birbirleriyle olan iletişimlerinin de eksik olacağı düşüncesiyle felsefenin veya herhangi bir kültürel yapının imkânsızlığını ortaya koymuştur. Mevcut tüm yapılar yıkıldıktan sonra bütün alan retoriğe kalmış ve hakikat yalnızca öznel düşüncelerin dayatılması halini almıştır.

Arslan’a göre, Protagoras ile Gorgias arasında ciddi bir fark vardır. Protagoras insanların iyi birer yurttaş olmaları için siyaset ve ahlak erdemlerini öğretme gayesinde. Ona göre bilgi insandan insana değişirken, ortada bir bilgi veya gerçekliğin varlığından söz edilebilir. Ancak Gorgias’a gelindiğinde ne varlıktan ne de bilgiden söz edilebilir. O, tam manasıyla nihilist bir söz ustasıdır. Onun temel gayesi retoriktir. Karşı

¹⁴¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 441.

¹⁴² Immanuel Kant, *Practical Philosophy*, (Trans. Mary J. Gregor (Ed.)), Cambridge University Press, Printed in the United States of America 1999, 17.

¹⁴³ Kranz, *Antik Felsefe*, 205.

¹⁴⁴ Gorgias’ın önermeleri ve akıl yürütmeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kathleen Freeman, *The Pre-Socratic Philosophers*, Basil Blackwell, Oxford 1946, 359-361.

tarafa neyin empoze edildiğinin hiç bir önemi yoktur. Protagoras, felsefenin odağına değişiklik yaparak insan ve insanla ilgili olanları yerleştirirken, Gorgias, felsefeyi tamamen ortadan kaldırma niyetindedir. Felsefeden veya herhangi bir bilgiden söz edilemediği takdirde, toplumsal ilişkilerde geriye kalan yalnızca retoriktir ve o, bunun eğitimini vermede en iyilerden birisidir. Bir anlamda Sokrates öncesi Yunan felsefesi Gorgias’la birlikte sona ermektedir.¹⁴⁵

Neticede, Gorgias bütün varlığı inkâr etmesine rağmen, hitabetin yani toplumu etkilemenin öneminden bahsederken, insana dair önemli yollar açmaktadır. Doğanın, bitkilerin, hayvanların veya tanrıların bir önemi yoktur zira ne varlıkları kanıtlanabilir ne bilinebilirler ne de anlatılabilirler ancak insan kendisini bilebilir ki karşısındakini ikna edebilsin. “İnsanın karşısındakini ikna etmesi niçin önemlidir?” sorusunu sordüğümüz zaman, Gorgias’ın hayatına baktığımızda, verdiği eğitimlerden aldığı yüksek ücretler dikkate alınırsa, insan faydasına olanı gerçekleştirmelidir. Bu uğurda bağlı kalacağı gerçeklik, dürüstlük vs. gibi herhangi bir erdem yoktur. Asıl olan karşısındakini ikna edebilmesidir böylece o kendisi için akıllıca olanı yapmış olur. Gorgias’ın şu cümlesi, bahsettiğimiz düşüncelerini özetler niteliktedir: *“Tragedia gözleri bağlar, bunda gözleri bağlayan gözleri bağlamayandan daha doğru, gözlerini bağlattıran bağlattırmayandan daha akıllıca hareket etmiş olur.”*¹⁴⁶

Sofistlerden bir diğeri olan Prodikos, insanların kendilerine fayda sağlayan ay, güneş, ırmak gibi şeyleri tanrılar olarak adlandırdıklarından, mevcut inanışların pek çoğunun insan üretimi olduğundan bahseder.¹⁴⁷ Prodikos’un da diğer sofistler gibi gençlere eğitim verdiğini düşünürsek, Atina toplumu içerisinde o güne kadar gelen ne kadar düşünsel veya dini yapı varsa bir şekilde sorgulamaya ve eleştiriye tabi olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak sofistlerin insanı konu etmeleri, insanın kendine yönelmesinin yolunu açmış ve insan varlık dünyasının merkezine kendini yerleştirmeye başlamıştır. Bu durumun ise aydınlanmanın anahtarı olduğu çıkarsaması yapılabilir.

¹⁴⁵ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 51, 52.

¹⁴⁶ Kranz, *Antik Felsefe*, 206.

¹⁴⁷ Kranz, *Antik Felsefe*, 212.

İKİNCİ BÖLÜM

PLATON VE YAŞADIĞI DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

1.1 PLATON'UN HAYATI VE ESERLERİ

Platon, 88. Olimpiyatta, Thargelion ayının yedinci günü (İÖ. 428-425) soylu bir ailenin çocuğu olarak Atina'da dünyaya gelmiştir. Babası Ariston, kökleri Posedion'a bağlandığı belirtilen son Atina kralı Kodros'un soyundan, annesi Periktione ise yine Posedion'a dayandığı söylenen Solon soyundandır. Annesinin amcası Kritias ve kardeşi Kharmides ise Atina siyasetinde önemli roller oynayan ve Otuzlar yönetimi içerisinde bulunan şahsiyetlerdir. Platon, Atina içerisinde çok önemli bir yer tutan soylu bir aileden geldiği gibi kendisi de bu ününe ün katmış ve hatta onun Apollon'la aynı günde doğduğu söylenmiştir.¹⁴⁸

Platon' un gerçek ismi *mükemmel, ün sahibi* anlamlarına gelen Aristokles iken güçlü bedeni ve geniş omuzlarından dolayı kendisine Platon lakabı verilmiştir.¹⁴⁹ Platon'un kardeşlerinden ikisi Adeimantus ve Glaukon'a Devlet adlı eserinde rastlanmaktadır. Ayrıca Potone adında bir kız kardeşi vardır. Platon'un babasının ölümünden sonra annesi, Pirilampes ile evlenmiş ve Parmenides diyalogunda karşımıza çıkan Antifon adında bir üvey kardeşi olmuştur. Copleston'un belirttiğine göre Platon asıl eğitimini, Atina demokrasisinin önemli isimlerinden Perikles'in (Ö. İÖ. 429) dostu olan üvey babasının evinde almıştır.¹⁵⁰

Platon soylu bir ailenin çocuğu olarak ileride Atina'nın yönetimine geçebilecek şekilde kaliteli bir eğitim görmüştür. Onun beden eğitimiyle birlikte, resim, müzik, şiir gibi alanlara çok hâkim olduğu bilindiği gibi Herakleitosçu Kratilos ve Parmenidesçi Hermogenes'in derslerini takip ettiğini bilmekteyiz.¹⁵¹ Ancak aldığı tüm eğitimlere ve aile geleneğine rağmen hayatındaki en önemli gelişme yirmili yaşlarında Sokrates'in öğrencisi olmasıdır. (İÖ. 408)¹⁵²

¹⁴⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 129, 130.

¹⁴⁹ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 176.

¹⁵⁰ Frederick Copleston, *Platon*, (Çev.: Aziz Yardımlı), 5. Baskı, İdea Yay., İstanbul 2013.

¹⁵¹ Jean-François Mattéi, *Platon*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yay., Ankara 2008, 12.

¹⁵² Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 120.

İlerleyen bölümlerde belirtileceği gibi Atina'nın çalkantılı siyasi ve sosyal yapısı içerisinde Sokrates'in adalet ve erdemler noktasındaki tavizsiz duruşu ve ümit uyandıran öğretileri, ailesinden ve eğitiminden kaynaklı olarak siyasetin içerisinde olmayı isteyen Platon'un dikkatini çekmiş ve yirmili yaşlarda tanıştığı hocasının ölümüne kadar yanında durmuştur.¹⁵³

Platon siyasete girme isteğini yok eden gelişmeleri 7. mektubunda Sirakuzalı dostu Dion'un akrabalarına anlatır. Mektuba göre o, gençliğinde diğer Atinalı gençler gibi siyasete girmek için çok heveslidir. O yıllarda Atina siyasetinde gerçekleşen gelişmeler neticesinde akrabalarının da içerisinde bulunduğu bir grup, darbe yapar ve otuz kişi yönetime geçerler. Yönetim, Platon'u görev vermek için davet eder. Ancak o, yönetim eliyle yapılan kötülüklere şahit olur. Yönetimin, Sokrates'e birisini yakalayıp öldürme emri vererek dönemin en ilkeli insanını pis işlerine alet etmek istemeleri, Platon'un siyasete ve yöneticiliğe karşı olan bakışını değiştirir. Platon, yönetim uygulamalarının önceki devri arattığından bahseder. Otuzlar yönetiminin iktidardan kovulmasıyla yeni bir dönem başlar ve kent demokrasi ile yönetilir. Platon siyasete tekrar heves etmesine rağmen, demokrasi yönetiminin Sokrates'e yaptığı haksızlık ve adaletsizlik ile birlikte onu ölüme mahkûm etmeleri, Platon'un siyasete karşı tüm bakışını değiştirmiş ve siyasetten uzak durmaya karar vermiştir.¹⁵⁴ Sokrates'in öldürülmesi Platon üzerinde ciddi etkiler bırakmıştır. İÖ. 399'da gerçekleşen bu olaydan sonra Platon, doğduğu şehri dört yıllığına terk etmiştir. Atina'dan Euklides'in yanına Megara'ya geçen Platon orada da uzun süre kalmaz ve seyahatlerine devam eder. Platon'un bu dört yıllık süre içerisinde Kyrene'ye gittiği, daha sonra Mısır'a seyahat ettiği ve orada rahiplerden matematik dersleri aldığı kesin olmamakla birlikte bildirilenler arasında yer almaktadır.¹⁵⁵

Platon'un seyahatleri arasında en ayrıntılı olarak bildiklerimiz, onun mektuplarında bahsettiği Sirakuza kentine yaptığı üç yolculuktur. İlk yolcuğunu İÖ. 387'de gerçekleştirmiştir. Arslan bu seyahatin sebeplerini belirtirken Sirakuza kentini uzun yıllardır yöneten I. Dionysios'un davetiyle birlikte Pythagorasçı Arkhytas'ın Tarento'da kurmuş olduğu hükümeti yakından incelemek istemiş olabileceğinden bahseder.¹⁵⁶ Zira

¹⁵³ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 178. Sokrates'in ölümü İÖ. 399.

¹⁵⁴ Platon, *Mektuplar*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2015, 56-58.

¹⁵⁵ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 179. Ayrıca bkz. Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 121.

¹⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 179, 180.

7. Mektubundan anladığımız kadarıyla Platon, Atina'nın en bilge insanı olarak gördüğü hocası Sokrates'in hem tiranlar hem de demokrasi yönetimleri aracılığıyla yaşadığı haksızlıklar neticesinde, devletlerin düzelmesinin aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya, filozof bir kral aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini düşünmeye başlamıştır.¹⁵⁷ Platon, Sirakuza tiranına ahlak ve siyasete dair öğütler vererek tiranı filozof krala dönüştürmek ister. Fakat uğraşları boşa çıkar ve Tiran Dionysios, Platon'u kentten kovar ve bir gemiyle Atina'ya gönderir. Geminin Atina ile savaş halinde olan Aegina adasına uğramasıyla Platon esir edilir ve köle olarak satılır. Platon kendisini tanıyıp, fidyasını ödeyerek kölelikten kurtaran Aristippos'un öğrencilerinden Kyreneli Annikenes sayesinde hür bir adam olarak Atina'ya geri döner. Bu seyahat Platon için kötü sonuçlansa da Sirakuza'da düşüncelerinin seyrini değiştirecek bir öğrenci edinir. Bu öğrenci, Dionysios'un kayınbiraderi olan genç Dion'dur. Platon, Dion hakkında şu düşüncelere sahiptir: *“Dion gençken, onunla yaptığımız konuşmalarda en iyi şeyin gerçekleşmesi için ona öğütler veriyordum. Fakat verdiğim öğütlerin tiranlığın yıkılmasına yönelik şeyler olduğunun farkında değildim. Dion son derece zeki bir insandı ve sözlerimi çok iyi bir biçimde anlıyordu. O zamanki gençlerin hepsinden farklı olarak beni çok iyi dinledi. Erdemi zevk ve şatafattan daha üstün tutarak, İtalya ve Sicilya'dakilerden farklı bir yaşam sürmeye çalıştı.”*¹⁵⁸ O, Sirakuza'nın yönetimine geçmeyi hayal eden, akıllı ve parlak bu genç üzerinden kendi filozof kralını var edebileceğini düşünür.¹⁵⁹

Platon, Atina'ya ulaştıktan sonra, bir okul kurar ve uzun yıllar bu okulda çeşitli alanlarda eğitim verilir. Aradan geçen yirmi bir yılın sonunda Sirakuza'nın tiranı I. Dionysios ölür ve yerine genç oğlu II. Dionysios, tiranlığın başına geçer. Platon'un değer verdiği öğrencisi Dion, yeni tiranın gençliği ve felsefeye yatkınlığından dolayı kent için tekrar umutlanır ve yaşanan gelişmeyi, Platon'a şu cümlelerle ifade eder: *“Tanrının isteği ile bir fırsat elde ettik, bundan daha iyisini bulabilir miyiz?”*¹⁶⁰ Dion'un teklifine tereddüt ile yaklaşan Platon, hem öğrencisini yarı yolda bırakmamak hem de devlete dair düşüncelerini uygulamaya geçirebilmek adına içerisinde yaşamaktan zevk almayacağı bir kente gitmeyi göze alarak teklifi kabul eder ve okulunu Eudoksos'a bırakıp İÖ. 366

¹⁵⁷ Platon, *Mektuplar*, 58.

¹⁵⁸ Platon, *Mektuplar*, 59.

¹⁵⁹ Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 122,123. Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 180-181.

¹⁶⁰ Platon, *Mektuplar*, 60.

yılında tekrar Sirakuza'ya yolculuk yapar. Kente ulaştıktan kısa bir süre sonra Tiran, iktidarında gözü olduğu gerekçesiyle akrabası Dion'u sürgüne gönderir ve Platon'u bir nevi rehine gibi şehirde tutar. Platon tüm yaşananlara rağmen tiranı eğitmeye kalksa da kendi ifadesiyle: *"Dionysios, tüm çabamı boşa harcadı."*¹⁶¹ demekten kendini alıkoyamaz. Platon, yaşadığı ikinci kötü tecrübeden sonra genç tiranın elinden zorlukla kurtularak Atina'ya ulaşmayı başarır.¹⁶²

Platon, Atina'ya dönüp eğitim faaliyetlerine devam ederken, Sicilya'da ortaya çıkan gelişmeler filozofun üçüncü kez yola çıkmasına sebep olmuştur. Atina'ya gelen elçiler ve düşünürler tiran II. Dionysios'un felsefeye merak saldığı ve Platon'u yanında istediği haberlerini getirmişlerdir. Platon ısrarla gitmek istememesine rağmen gerek Atinalılar gerekse Sicilyalılar gitmesi gerektiği konusunda oldukça ısrarcı olmuşlardır. II. Dionysios'un kendi davetlerine rağmen gitmeyi düşünmeyen Platon, Dion'un aracılığıyla tekrar gitmeye razı olmuştur. Zira II. Dionysios ısrarlı davetinde son olarak İÖ. 361'de Platon'a özel gemi ve heyetle beraber birde mektup göndermiştir. Platon mektubu şu şekilde aktarmaktadır: *"Dionysios'tan Platon'a. 'Daha sonra geleneksel olarak yaptığı gibi hatırlımı soruyor ve konuya giriyordu: 'İsteğimi yerine getirir ve hemen Syrsakusai'a gelersen Dion'un da işleri yoluna girecek. Çünkü akla uygun şeyler isteyeceksindir, ben de bunları senden esirgemeyeceğim. Ancak gelmezsen ne senin ne de Dion'un çıkarlarını ilgilendiren işler yoluna girecektir."*¹⁶³

Platon üçüncü gidişinde yine tirana felsefe eğitimi vermeye gayret etse de II. Dionysios kendisinin bu bilgilere ihtiyacı olmadığı ve bu konular hakkında bilgin olduğu iddiasıyla filozofun tavsiyelerine kulak asmamıştır. Aradan geçen kısa zaman içerisinde tiran, Platon'a Dion ile bağımlı koparması teklifini yaparak Dion'u ortadan kaldırmak istese de Platon bu duruma karşı çıkmış ve Sirakuza'yı terk etmek istemiştir. II. Dionysios, Platon'un gitmesine izin vermediği gibi kentte çıkan karışıklıklar neticesinde, Platon'u Dion ile işbirliği yapmakla suçlamış ve bunun sonucunda Platon'un hayatı tehlikeye girmiştir. Sicilya seyahatlerinde hep zor durumda kalmış olan Platon, dostlarına

¹⁶¹ Platon, *Mektuplar*, 63.

¹⁶² Platon, *Mektuplar*, 59-63. Mario Vegetti, "Platon", *Felsefe Tarihi I: Antik Yunan*, Umberto Eco (Ed.), (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), Alfa Yay., İstanbul 2020, 171. Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 183.

¹⁶³ Platon, *Mektuplar*, 74-75.

haber göndermiş ve II. Dionysios’a aracı gönderen dostları vasıtası ile tiranın izniyle kenti terk ederek Atina’ya dönmüştür.¹⁶⁴

Platon, kendi şehrine döndüğünde tekrar Dion ile karşılaşmış ve Dion, onu Sicilya’ya dönüp II. Dionysios’tan intikam almaya ve yönetimi ele geçirmeye davet etmiştir. Ancak Platon, bu davete şu sözlerle cevap vermiştir: *“Ben de sen de diğer insanlar da Dionysios’un sofrasını, evini ve tanrılara sunduğu her şeyi paylaşmaya beni zorladınız. O ise çok sayıda iftiracıya inanarak kendisine ve tahtına karşı düşüncelerimiz olduğunu sandı. Ancak yine de beni öldürtmedi. Misafire saygı gösterdi. Sizlerle beraber savaşmam çünkü yaşıyım. Ancak Dionysios ile aranızda bir dostluk bağı kurmak isterseniz, bu konuda sizlere yardımcı olabilirim. Fakat birbirinize kötülük yapmak niyetinde olmadığınız sürece diğer insanlara başvurmamalısınız.”*¹⁶⁵

Platon’un, Dion’a verdiği cevap aslında tüm seyahatlerinin özeti niteliğindedir. Platon hem kendi isteği hem de diğerlerinin yoğun teşviki ile bu seyahatleri gerçekleştirmiş ancak sonuç hep hüsrana olmuştur. Dion’un hem hocasına hem de kendisine karşı yapılanlar neticesinde başlatmak istediği isyana Platon dâhil olmamış ve yaptığı doğru olmayacağını ona bildirmiştir.¹⁶⁶ Platon’un mektubunda isyanı değil görüşmeyi teşvik etmiş olmasına rağmen Arslan’a göre Platon ve Dion birlikte plan yaparlar ve Dion İÖ. 357 yılında isyana kalkışır. Ancak kısa bir süre sonra kendi arkadaşlarının ihanetine uğrayarak öldürülür.¹⁶⁷ Platon, üçüncü seyahatinde yaşadıkları ve hemen akabinde Dion’un katledilmesiyle birlikte, siyasi fikirlerine olan inancını kaybetmiştir. Hayatının geri kalanını okulunda eğitim faaliyetleriyle geçirerek yüz sekizinci Olimpiyat’ın birinci yılında (İÖ. 347) seksen bir yaşında ölmüştür.¹⁶⁸

1.1.1 Akademia

Platon, siyasi düşüncelerini gerçekleştirebilmek için eğitim vermek niyetiyle yanına gittiği yaşlı Dionysios’tan canını zor kurtarıp, pek çok güçlkle Atina’ya vardığı İÖ. 387 sıralarında, şehrin surlarının dışarısında, Panathenia yarışmasının başladığı Dipylon Kapısının 1500 metre ilerisinde yer alan Akademos adlı kahramana adanan

¹⁶⁴ Seyahat ve yaşanan gelişmelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Platon, *Mektuplar*, 73-88.

¹⁶⁵ Platon, *Mektuplar*, 88.

¹⁶⁶ Platon, *Mektuplar*, 88-90.

¹⁶⁷ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 184.

¹⁶⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 130.

gymnasion¹⁶⁹ içerisinde bir okul kurar. Okulun ismi bulunduğu bölgeye adını veren kahramandan hareketle Akademia olarak kalır ve zamanla bu isim yüksek eğitim faaliyeti veren kurumlar için kullanılır hale gelir.¹⁷⁰

Akademia, Platon'un hayatında çok önemli bir yer tuttuğu gibi Avrupa tarihi için de oldukça önemlidir. Okul, döneminin ilk ve tek kurumu değildir ancak kuruluş gayesi dikkate alındığında tarihteki ilk düzenli felsefe okulu olduğu söylenebilir. Zira Platon'un çağdaşı İsokrates de bir okul kurmuş ve sistemli dersler vermiştir ancak onun okulunun amacı insanlara hayatlarında uygulayabilecekleri ve fayda elde edebilecekleri hitabet ve retoriğe dair bilgiler vermektir. Platon'un düşüncesi ise soyut düşünme becerisini geliştirmiş aklını derinlemesine kullanabilen filozof krallar yetiştirmektir.¹⁷¹ Platon'un akademiayı açmasının altında yüksek ihtimalle Sicilya seyahatinde edindiği tecrübeler yatmaktaydı. Zira ideal bir devletin var olabilmesi için yaşını almış bir tiranın eğitilmesi mümkün değildir. Ona göre yapılması gereken Dion gibi geleceği ve zihinleri parlak gençleri derinlemesine bir eğitime tabi tutup onların devlet yönetimine geçmelerini sağlamaktır.

Akademia'yı seleflerinden farklı kılan ve onu ilk üniversite olarak niteleyebilmemizi sağlayan yanı, müfredatı ve sistemi ile birlikte herkese açık oluşu ve eğitim vermek için bir ücret talep etmemesidir.¹⁷² Akademia her ne kadar ücretsiz eğitim veriyor olsa da okulun giderlerini karşılamak üzere zengin ailelerin çocuklarının öğrenci olarak bulunması neticesinde yapılan bağışlar kabul edilmekteydi. Okul, içerisinde kütüphanesi, ders salonu, odaları bulunan bir külliye haline gelmişti. Öğrenciler Akademia'nın bahçesinde bulunan odalarda yaşıyor ve sabahın erken saatleri ile birlikte verilen bir sesli uyarıyla dersler ve müzakereler başlıyordu. Günlük dersleri takip eden aylık yemekli toplantılar da düzenleniyordu. Okulun en önemli amacı öğrencilerin Platon

¹⁶⁹ Spor yapmak üzere kullanılan alanlara verilen Yunanca bir terimdir. Anthony Preus, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, The Scarecrow Press, Lanham 2007, 127.

¹⁷⁰ Enrico Berti, "Platon'un Akademia'sı", *Antik Yunan*, Umberto Eco (Ed.), (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2018, 471.

¹⁷¹ Alfred Edward Taylor, *Plato The Man and His Work*, 6. Press, Methuen & Co. Ltd, London 1955, 5.

¹⁷² Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Pythagorasçıların okulları olsa da onlar öğrenci kabul etmez ve öğretilerini gizli olarak yürütürlerdi. Sofistler ise ücretli eğitim vererek hayatlarını sürdürürlerdi.

tarafından başlıkları belirlenmiş olan felsefi etkinliğe katılmalarıydı. Aslında okulun benimsediği yöntem Platon'un hocasından öğrendiği diyalektik yöntemdir.¹⁷³

Akademia'nın öğretim programının içeriği ayrıntılı olarak bilinemesi de Arslan'a göre okulun girişinin üzerinde yazdığı bildirilen "Geometri bilmeyen buraya girmesin." ifadesi, okulda geometri ve matematiğin diğer konularından aritmetik, astronomi, müzik veya armoninin öğretim programı içerisinde önemli bir yeri bulunduğunu göstermektedir. Bu soyut konuların haricinde geleceğin yöneticilerini yetiştirme gayesinde olan bu okulda tarih, hukuk, retorik, ahlak ve siyaset konuları da öğretilmekteydi.¹⁷⁴

Okul zamanla ün kazanmış ve farklı bölgelerden insanlar, öğrenci veya öğretici olarak Akademia'ya kabul edilmişlerdir. Akademia'da ders verenler arasında Eudoksos ve Theaitetos gibi bilim adamları bulunurken, Platon'un yeğeni Speusippos, Khalkedonlu Ksenokrates, Herakleides Pontikos, Sirakozalı Dion ve okula 17 yaşında girip 20 yıl kadar Akademia içerisinde kalarak öğrenciliği bittikten sonra retorik derslerini vermeye başlayan Aristoteles gibi ünlü düşünürler de okulun öğrencileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında okulda iki kadın ve bir Keldanin de öğrenciler arasında ismi zikredilmektedir. Öğrencilerin bir kısmı Aristoteles gibi okulda hoca olarak kalıp felsefeyle uğraşmış, diğer bir kısmı ise Akdeniz havzasının pek çok yerinde Platon'un düşüncelerini yayarak devlet adamlığı veya general olarak görevler yapmışlardır. Platon ölmeden önce okulun yönetimini yeğeni Speusippos'a bırakmış¹⁷⁵ ve Akademia, varlığını İS. 529 yılında Bizans imparatoru Jüstinyen tarafından kapatılana kadar Yunan dünyasının entelektüel merkezi olarak sürdürmüştür.¹⁷⁶

1.1.2 Platon'un Eserleri ve Tarihlendirme Problemi

Platon, geleceğin önemli insanlarını bizzat yetiştirebilme amacıyla Akademiayı kurmuş ve hocasının tarzını devam ettirerek diyalektik yöntemle felsefesini genç kuşaklara aktarmıştır. Onun eğitim faaliyetleri bununla sınırlı kalmamış ve Platon

¹⁷³ Jean Brun, *Platon ve Akademia*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitapevi Yay., Ankara 2007, 17; Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 190.

¹⁷⁴ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 182.

¹⁷⁵ Bir rivayete göre okulun yönetiminin kendisine bırakılacağını düşünen Aristoteles, bu durum karşısında düş kırıklığına uğrar ve okulu bırakıp kendi okulunu, Lise'yi kurar. Bu okul da Platon'un Akademiası ile birlikte varlığını sürdürür ve önemli bir eğitim merkezi haline gelir. Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 185.

¹⁷⁶ Berti, "Platon'un Akademia'sı", 471; Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II*, 181-182; Brun, *Platon ve Akademia*, 17-18; Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 190.

okulunda verdiği derslerin yanında pek çok kitap yazmıştır. Platon'un bu kitapları neden yazdığı tartışma konusu olmuştur. Kimi tarihçiler onların halk için yazıldığını düşünürken kimileri ise okuldaki öğrenciler için yazıldığını düşünür. G. A. Press'e göre diyalogların yazılış amacı halka ulaşmak değil, öğrencilerin Akademi içerisinde felsefi pratikler yapmalarını sağlamaktır. Ona göre diyalogların çoğu bu doğrultuda yazılmışken bir kısmı da sağlam bir eğitim olarak okunmasını gerektirecek şekilde yazılmışlardır ki bu da toplumun geneli için yazılmadıklarını gösterir.¹⁷⁷ Ancak bize göre Platon, diyaloglarını okulun dışındaki insanlara ulaşmak amacıyla yazmıştır. Platon'un bu faaliyetinin önemi ise aslında o kitapların yazılış amacının tam manasıyla yerini bulmasıdır. Zira sonraki dönemlerde yaşayan insanlar da dâhil olmak üzere bizler onun felsefesini Akademia'da verdiği derslerden veya kendi ders notlarından değil okul dışındakiler için yazdığı kitaplarından öğreniyoruz.

Platon, düşüncelerini alışılmış metotların dışında diyaloglar halinde kaleme aldığı kitaplarıyla aktarır. Laertios, bu tarzın kurucusu olarak Platon'u işaret eder ve diyalogu felsefi ve siyasi konularda, konuya uygun olarak kurgulanan karakterlerin soru ve cevaplar aracılığıyla konuşturulması olarak tanımlar.¹⁷⁸ Arslan ise Platon'un Sokrates öncesinde aldığı eğitim ve ilgi alanlarından hareketle haklı olarak şu yorumu getirir: Platon sanata olan merakı ve yeteneği ile edebi ve sanatsal olarak çok önemli bir yer tutan felsefi diyaloglarını yazmıştır. Onun diyaloglarda ortaya koyduğu karakterlerin derinlikleri Platon'un sanatsal zekâsının da bir örneğidir.¹⁷⁹ Bunun yanında onun neden bu metodu seçtiğine dair farklı görüşler de ortaya atılmıştır. Gill, görüş farklılıklarını üç başlık altında açıklamıştır. Bunlardan ilkinde göre Platon, diyaloglarını felsefesini aktarmak üzere kurgulamıştır ve onun felsefesine bu diyaloglar üzerinden yapılan okumalar aracılığıyla ulaşılabilir. İkinci görüşe göre Platon, felsefesinin temel ilkelerini okulunda sözlü olarak aktarmış ve diyalogları yalnızca genel bilgiler vermek için kaleme almıştır. Dolayısıyla diyaloglar aracılığıyla onun felsefenin içine nüfuz etme ihtimali yoktur. Platon felsefesi, yalnızca öğrencileri tarafından tutulan az sayıdaki ders notları aracılığıyla bilinebilmektedir. Üçüncü görüşe göre ise diyalogların yazılış amacı

¹⁷⁷ Gerald A. Press, *Plato: A Guide For The Perplexed*, Continuum International Publishing, London Reprinted 2010, 16-18.

¹⁷⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 151.

¹⁷⁹ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi II Sofistlerden Platon'a*, 176-177.

ne Platon'un felsefesini aktarmak istemesi ne de toplumu bilgilendirip, öğrencileri akademiye hazırlamak istemesidir. Temel gaye okuyucunun diyaloglardaki diyalektik yöntem aracılığıyla ortaya konan sorunlar hakkında kendi fikirlerini üretebilmesidir.¹⁸⁰

Platon'u diğer antik düşünürlerden ayıran noktalardan birisi de antik dünyada ona nispet edilen tüm eser ve mektupların elimizde olmasıdır. Platon'un eserlerine dair kaynaklara, Batı ve İslam olmak üzere iki farklı gelenek üzerinden ulaşılmaktadır. İslam dünyasında tercüme hareketleriyle birlikte Platon'un eserleriyle erken tarihlerden itibaren muhatap olan düşünürler, eserlerin hem orijinal halleri hem de çevirileriyle bugüne taşınmasını sağlamışlardır. Fahrettin Olguner'in yaptığı detaylı incelemeler, İslam dünyasında Platon'a atfedilen toplam atmış bir kitabın bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Olguner bu eserlerin otuz beşinin Batı kaynaklarında da zikredildiğini geriye kalanların ise ya isimlerinin anlaşılmadığını ya da Batıda bilinmediğini belirtmiştir.¹⁸¹

Platon'un eserlerine dair yapılan ilk derleme çalışmalarında, dörtlü gruplar halinde otuz altı diyalog ve bir kitapta toplanmış on üç mektuptan bahsedilmiştir. Bu diyalogların Platon'a aidiyetleri antik dönemlerden bu yana tartışılmış ve kimi şüpheli araştırmacılar pek çoğunu sahte kabul ederken daha ılımlı olanlar, hepsinin Platonik kaynaklı olduklarını ve sahte olanların sayısının çok fazla olmadığını, şüpheli olanların ise Platon'un düşüncelerine aykırı olmadıklarını ifade etmişlerdir.¹⁸² Zeller'in belirttiğine göre modern çalışmalar bu diyalogların en az dördünün sahte olduğunu ortaya koymuştur.¹⁸³ Geriye kalan otuz iki diyalogdan ise üçünün¹⁸⁴ şüpheli oldukları bildirilirken, Laertios'un aktarımından hareketle Epinomis adlı diyalog da şüpheli kabul edildiğinde, Platon'a aidiyeti noktasında şüphe bulunmayan yirmi yedi diyalog kalmaktadır. Mektuplar hakkında da tartışmalar bulunmakla birlikte Platon'un hayatına dair önemli bilgiler edindiğimiz yedinci mektup, altıncı mektup ve sekizinci mektuplar daha sahih olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁵ Çalışmamızda Platon'a aidiyeti genel olarak

¹⁸⁰ Christopher Gill, "The Platonic Dialogue", *A Companion to Ancient Philosophy*, Mary Louise Gill & Pierre Pellegrin (Ed.), Blackwell Publishing, Oxford 2006, 137-140.

¹⁸¹ Fahrettin Olguner, *İslam Kaynakları Işığında Platon*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1978, 175-176.

¹⁸² Taylor, *Plato The Man and His Work*, 10-12. Ayrıca bkz. Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 190-191.

¹⁸³ İkinci Alkibiades, Hipparkos, Erastai, Theages

¹⁸⁴ Minos, Kleitophon, Birinci Alkibiades

¹⁸⁵ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 190-191. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 146.

kabul edilen diyaloglar kullanılırken, şüpheli kabul edilen diyaloglar da incelenecek ve kayda değer bilgiler dipnot olarak verilecektir.

Platon, kendisinden sonraki dönemlerde farklı bölgelerde farklı şekillerde yorumlanmış ve düşünürler kendi Platon anlayışlarını ortaya koymuşlardır. 19. yüzyıl ile birlikte iki temel Platon okuması karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi olan hermenötik yaklaşıma göre her bir diyalog Platon'un sistematik felsefesi içerisinde kendine has bir yere sahiptir. Bundan dolayı eserleri arasında bir dönemlendirmeye gidilemeyeceği gibi Platon'un felsefesinde de bir gelişim sürecinden bahsedilemez. Dolayısıyla her bir diyalog kendi bağlamı içerisinde okunmalı ve Platon'un sistemi içerisinde anlamlandırılmalıdır. Diğer okuma biçiminin kurucusu olarak da Hegel karşımıza çıkmaktadır. Ona göre Platon'un felsefesi bir sistem içerisinde olmasına rağmen tarihsel bir gelişime tabidir. Dolayısıyla onun felsefesini anlayabilmek için diyaloglar yazıldıkları dönemin tarihsel koşulları ve edebi formları göz önünde bulundurularak okunmalıdır. Bu bakış açısı 19. yüzyılın sonlarına doğru Platon'un felsefesinden ziyade kendisine ve eserlerine yönelik yapılacak olan çalışmalara kapı aralamış, onun hayatı ve eserleri hakkında detaylı çalışmalar yapılmıştır.¹⁸⁶ Bu noktada biz de çalışmamızda, Platon'un felsefesinin yaşamı boyunca tecrübe ettiği olaylar ve tanıştığı yeni düşünceler doğrultusunda değiştiğini temele alarak, diyaloglarını tarihsel ve gelişimsel olarak dönemlendirilmiş şekilde incelemeye tabi tutacağız.

Diyalogların zamansal sıralamaları ve dönemlendirilmeleri kendi başına bir araştırma alanıdır. Araştırmacılar birçok ölçüt kullanarak diyalogları tasnif etmeye girişmiş ancak ortak bir sonuca ulaşamamışlardır.¹⁸⁷ Bu konu hakkında Türkiye'de müstakil araştırmalar olmasa da felsefe tarihi kitaplarında farklı bir takım sınıflandırmalar belirtilmiştir. Bizde çalışmamızda Batılı ve Türk felsefe tarihçilerinin pek çok noktada uzlaştıkları sınıflandırmayı sunan Özden ve Elmalı'nın tasnifini temele alacağız.¹⁸⁸ Bu

¹⁸⁶ Karsten Friis Johansen, *A History of Ancient Philosophy: From The Beginnings to Augustine*, (Çev.: Henrik Rosenmeier), Routledge, London 1998, 150-151.

¹⁸⁷ Platon'un diyaloglarının tarihlendirme ve tasnifleri için bkz. Copleston, 15-21., Gill, "The Platonic Dialogue", 140-147., W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy Volume IV Plato: The Man and His Dialogues Earlier Period*, Cambridge University Press, London 1975, 41-54.

¹⁸⁸ Özden & Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 124-126.

tasnif yirmi bir diyalogu içerisine alirken biz Zeller ve Copleston'dan¹⁸⁹ hareketle altı diyalogu¹⁹⁰ daha çalışmamıza dâhil edeceğiz.

Diyaloglar

Sokratik Diyaloglar

- I. Apologi (Sokrates'in Savunması)
- II. Kriton
- III. Euthyphron
- IV. Lakhes
- V. K Hippias
- VI. B Hippias
- VII. Protagoras
- VIII. Kharmides
- IX. Lysis
- X. İon
- XI. Devlet I. Kitap

Geiş Diyalogları

- XII. Gorgias
- XIII. Menon
- XIV. Euthydemos
- XV. Meneksenos
- XVI. Kratylos
- XVII. Phaidros
- XVIII. Symposion
- XIX. Phaidon

Olgunluk Dnemi Diyalogları

- XX. Theaetetus
- XXI. Parmenides
- XXII. Sofist

¹⁸⁹ Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, 189-197; Copleston, *Platon*, 19-20.

¹⁹⁰ *B Hippias, İon, Meneksenos, Euthydemos, Philebos, Kratylos*

- XXIII. Devlet (Kalan IX kitap.)
 XXIV. Politikos

Yaşlılık Dönemi Diyalogları

- XXV. Nomoi
 XXVI. Timaios
 XXVII. Kritias
 XXVIII. Philebos

1.2 ATİNA

Ege topraklarında coğrafyanın getirdiği bölünmüşlük, Yunanların siyaset ve yönetim anlayışlarında da kendini göstermiş ve onlar uzun yıllar boyunca *polisler* halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. *Polis* terimi en net ifadesiyle şehir devletidir. Yunanlar, yurttaşlık bilincinin yerleşmiş olduğu Ege ve Akdeniz kıyılarında ve adalarda bulunan, sayıları bini geçen şehir devletlerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bazı on bin yetişkin erkeğin yaşadığı büyük şehirler haricinde nüfusları genelde birkaç yüz ile bin arasında olan her şehir, kendi yurttaşlarını belirleyen ve kendi içerisinde bulunan soylular tarafından yönetilen özerk devletler şeklinde teşkilatlanmıştır.¹⁹¹ Yunanların mitolojik aklı, şehir devletleri üzerinde de etkisini göstermiş ve şehirlerle ilgili olarak gelişen her olay dini bir hüviyet kazanmıştır. Bu düşünüş biçimi şehirlerin içişlerinde olduğu gibi diğer şehirlerle olan ilişkilerde de oldukça sert çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁹² Şehir devlet mantığının kökenleri İÖ. 2000'e kadar giderken, İÖ. 4. yüzyılda halen aynı mantık devam etmiştir. Nitekim Platon'un devlet anlayışı da Yunan geleneğinin dışına çıkamamış ve o da ideal devletini *polis* olarak kurgulamıştır.

1.2.1 Siyasi Gelişmeler

Atina, antik dünyanın kadim yerleşkelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi tarihçilere göre Atina'da insan varlığı sekiz bin yıl kadar öncelere giderken, Yunanların varlığı ise üç bin beş yüz yıl öncesine kadar tarihlendirilebilir.¹⁹³ Yunan

¹⁹¹ Marco Bettalli, "Polisin Kökeni", *Antik Yunan*, Umberto Eco (Ed.), (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2018, 61-63.

¹⁹² Jacob Burckhardt, *Yunanlar ve Yunan Medeniyeti*, (Çev.: İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yay., İstanbul 2019, 116-117.

¹⁹³ Bettany Hughes, "Atina: Demokrasinin Doğduğu Yer", *Antik Dünyayı Şekillendiren Kentler*, John Julius Norwich (Ed.), (Çev.: Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2015, 126.

zihninin başat örneklerinden birisi olarak Atinalılar düşünce dünyalarını ve yaşamlarını çepeçevre tanrılarla doldururken, Atina'nın kurucusu olarak da mitolojik bir kahraman olan Thesesus'un¹⁹⁴ adını anarlar. Thesesus'un mitolojideki yeri, onun medeniyet karşısındaki canavarlara ve suçlulara karşı savaşmasıdır. Atinalıların Thesesus'u seçmeleri onların üstün bir toplum olma ve kendilerine görev edindikleri diğer bölgeleri uygarlaştırma düşünceleriyle uyum içerisindeydi.¹⁹⁵ Nitekim Atinalıların dinsel bir arka plana yerleştirdikleri üstünlük iddiaları, onların imparatorluk hayalleri kurmalarına ve bu uğurda katliamlar yapmalarına sebep olmuştur. Bunun örneklerinden birisi olarak Atinalılar boyundurukları altına girmek istemeyen Melos şehrindeki askerlik çağındaki tüm erkekleri öldürmüş, kadın ve çocukları köle olarak satmışlardır.¹⁹⁶

İÖ. 500/494 yılları arasında Atina'nın, Yunan şehir devletleri arasında konumunu yükseltecek ve Yunanların öncülüğüne geçirecek bir takım gelişmeler yaşandı. İç siyasetlerinde tiran yanlılarının Pers hâkimiyetini istemelerine rağmen demokratların ve bazı öncü şahsiyetlerin¹⁹⁷ Perslerin, egemenliklerini kabul etme tekliflerine sert bir şekilde karşı çıkmaları neticesinde, Perslerin Yunanistan seferine çıkmalarının yolu açılmış oldu. Pers orduları Eretria şehrini alıp, yerle bir ettikten sonra Atina'ya doğru ilerlediler. Atinalıların diğer Yunan şehir devletlerinden yardım almadan, Maraton ovasında kazandıkları zafer, Yunanistan'ın istila edilmesinin önüne geçmiş ve diğer şehir devletleri tarafından büyük saygıyla karşılanmalarını sağlamıştır.¹⁹⁸

İlerleyen yıllarda Maraton'da savaşan köylülerin siyasette pay arayışına girmeleriyle Atina siyasetinde aristokratlar baskınlığını yitirmişler ve halk daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. Yunan topraklarında hissedilen Pers korkusu, Atina'nın yönetiminin de askerileşmesine sebep olmuştur. Yönetim içerisinde önemli bir yere gelen subayların başına yıllık olarak bir başkomutan seçilmeye başlanmıştır. Tek kişinin yönetimin başına geçmesi bazı kararların çabuk alınmasını kolaylaştırdığı için Atina, Temistokles aracılığıyla güçlü ekonomik gelişmelerle beraber kurulan donanmayla

¹⁹⁴ Thesesus hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Graves, *Yunan Mitleri*, 392-430.

¹⁹⁵ Thomas R. Martin, *Eski Yunan: Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, 148.

¹⁹⁶ Robin Sowerby, *Yunan Kültür Tarihi*, (Çev.: Özgür Umut Hoşafçı), İnkılap Kitapevi Yay., İstanbul 2012, 59.

¹⁹⁷ Temistokles, Miltiades hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 10. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, 282-283.

¹⁹⁸ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 284-287.

Yunan dünyasının en güçlü deniz devleti haline gelmiştir.¹⁹⁹ Diğer şehir devletlerinde de yaşanan bir takım gelişmeler neticesinde Sparta'nın teklifiyle Perslere karşı koymak için bir birlik kurulması kararlaştırılış ve pek çok şehir devleti kabul etmemiş olsa da Helen Birliği adı altında, kumandası Spartalılara bırakılan askeri bir birlik kurulmuştur.²⁰⁰ Persler, Maraton yenilgisinin intikamı ve tüm Yunanistan'ı egemenlikleri altına almak için büyük bir sefer düzenlediler. Karadan Atina'ya kadar gelerek şehri talan edip, denizden ise yine büyük bir filo ile pek çok adayı istila eden Persler, Spartalıların büyük katkılarıyla İÖ.480/479 yıllarında Helen Birliği tarafından mağlup edilmişlerdir. Böylece Yunanistan topraklarındaki Pers istilaları ortadan kalkmıştır. Birlik aldığı zaferle, Anadolu kıyılarında bulunan Pers donanmalarını da ortadan kaldırdığında İyon şehirleri Pers taraftarı tiranlarını devirip Pers güçlerini şehirlerinden kovarak bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır.²⁰¹ Freeman, Pers istilası ve kazanılan zaferin, Yunan düşüncesinde belli etkileri olduğunu düşünür. Ona göre Yunanların mitolojilerde bahsettikleri savaşların ve zaferlerin yerini artık kendilerinin verdiği özgürlük mücadelesi almıştır. Pers korkusu toplumda varlığını sürdürse de Yunanların kendilerine güvenleri gelmiştir.²⁰²

Perslere karşı kazanılan zaferlerin etkisi Atina'da diğer şehir devletlerine göre daha fazla olmuştur. Zira Atina Pers istilalarında yerle bir olmuş ve şehrin tüm önemli yapıları ağır hasar almıştır. Ancak Atinalılar, elde ettikleri özgüven ve intikam hırsıyla, savaşta sağ kalan orduları ile Perslerle savaşa devam etmek niyetindeydiler. Atinalılar her ne kadar ağır kayıplar vermiş olsalar da İÖ. 480 yılında 180 kadırgayla Yunan devletleri arasında en güçlü donanmaya sahip devlettiler. Savaşın Yunan ana karasından diğer bölgelere kaymasıyla kara gücü, önemini büyük ölçüde yitirmiş ve donanma, ciddi bir öneme sahip olmuştur. Bu durum Atinalıların, Perslere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Ege ve Akdeniz kıyılarındaki Yunan şehir devletlerinin öncülüğüne girişmesine sebep olmuştur.²⁰³ Bir diğer önemli güç olan Sparta ise hem iç dinamikleri hem de komutanlarının zorba tutumlarının diğer devletlerde yarattığı olumsuz intiba neticesinde

¹⁹⁹ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 287-289.

²⁰⁰ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev.: Suat Kemal Angı), 5. Baskı, Dost Kitapevi Yay., Ankara 2018, 187.

²⁰¹ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 291-306.

²⁰² Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 193-195.

²⁰³ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 232-233.

Perslerle mücadeleyi Atinalılara bırakmak zorunda kalmıştır. Birliğin ilk yıllarında Sparta kendi iç sorunlarını hallederken Atina'nın Perslerle olan mücadelesi onlar için bir sorun oluşturmamıştır. Atina bu gelişmeler altında en büyük güç olarak, hazine merkezi olarak kutsal sayılan Delos'un seçildiği bir deniz birliği kurmuş ve zamanla bu birliğin içerisine belli kurallar dâhilinde 200'e yakın şehir devleti dâhil olmuştur.²⁰⁴

Delos Birliği, ilk yıllarında adil bir şekilde yönetilip toplanan vergi ve diğer gelirler birlik için harcanırken, Atina yönetiminde bulunan askeri aristokrasi zamanla birliği kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya girişmiştir. Persler karşısında kazanılan zaferler doğrultusunda birliğe yeni şehirler dâhil edilmiş ancak şehirlerin zenginliklerine Atinalılar tarafından el konulmaya başlanmıştır. Atinalıların yönetiminde olan donanmanın faaliyetleri Atina'nın ticari ve ekonomik olarak gelişimini sağlamak üzere şekillenmeye başladığında birlikten çıkmak isteyen devletlerden birkaçı Atina tarafından istila edilmiş ve şehrin yönetimine el konulmuştur.²⁰⁵ İÖ. 454'te Mısır taraflarında alınan yenilgiden sonra Pers istilası ihtimali bahane edilerek birliğin tüm hazinesi Delos'tan Atina'ya çekilmiştir.²⁰⁶ Denizlerde ve kendisine tehdit görmediği ana karanın dışında istediği gibi faaliyet gösteren Atina'nın, yaşadığı bu gelişme ve zenginleşme Peloponnes bölgesinde bulunan Sparta gibi güçlü devletleri rahatsız etmeye başlamış ve Yunan dünyasını tekrar alt üst edecek savaşların fitilini ateşlemiştir.

Kendilerine hiçbir engel görmeyen aristokratların yönetiminde hızlı bir biçimde toparlanmaya başlayan Atina, bu süreçte kendi siyasi değişiminin de temellerini atmaktaydı. Zira kara kuvvetlerinde etkili olmayan fakir köylüler, deniz kuvvetlerinde para gerektirecek zırh ve silahlara ihtiyaç duymadan kürekçi olarak görev alabilmekteydiler. Freeman'ın haklı olarak işaret ettiği üzere kadırgalar içerisinde sistemli ve örgütlü olarak çalışan köylüler politik bir bilinç edinmiş ve Atina siyasetinde, etkili olmaya başlamışlardır. Bu sürecin sonunda askeri aristokratların baskıcı tutumları ve bazı yanlış politik hamleler fırsat bilinerek İÖ. 461 yılında demokratik devrim meydana gelmiştir.²⁰⁷

²⁰⁴ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 310-311.

²⁰⁵ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 234-237.

²⁰⁶ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi* 318.

²⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin, *Eski Yunan: Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 195-201; Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 237-238.

Atina'da gerçekleşen devrimde sivrilten isim Perikles'tir. Perikles'in liderliğinde Atina demokrasisi kurumsal bir hal almıştır. Şehrin tüm işleyişinden sorumlu 500 kişilik bir meclis, ekonomiden savaşımlara kadar pek çok konuda kararlar alır, alınan bu kararlar sayısı 8000'i bulan 18 yaşını geçmiş Atina vatandaşı erkeklerin dâhil olduğu büyük mecliste tartışmaya açıktır. Ayda dört defaya yakın olarak toplanan bu meclisin izlenebilmesi için yaklaşık 30000 kişilik alan mevcuttu. Meclis kendi içerisinde bir takım sorunlar barındırmaktaydı, toplu halde alınan kararların fevriyeti zaman zaman pişman olunan olayların yaşanmasına sebep olabiliyordu. Bir kararın alınabilmesi için yönetici mecliste 500 kişiye hitap etmek, genel mecliste ise binden fazla insanı yönlendirebilmek zor bir iş olduğundan ötürü hitabet yeteneği yüksek kimselerin topluluk içinde parlaması ve kararlara öncülük etmesi muhtemeldir. Perikles'in 30 yıl boyunca devleti kısmen tek başına yönlendirmesi buna örnek verilebilir. Burada göz önünde bulundurulması gereken temel hususlardan birisi ise Atina'nın vatandaşı olabilmenin Perikles tarafından İÖ. 451'de konulan yasaya tabi olmasıdır. Zira Atina nüfusu gün geçtikçe büyüyor ve Atinalıların sayısı bu nüfusun içerisinde oldukça az bir yer tutuyordu. Perikles, devlet memurlarının maaş alması ve halk içerisinde seçimle belirlenmesi gibi yeniliklere öncülük ederken, avantajlı olan bu mevkilere yalnızca özel bir kesimin erişim sağlamasını istiyor olmalı ki vatandaş olma şartı olarak, kişinin ana ve babası Atina vatandaşı olduğu takdirde vatandaş kabul edilmesini sunuyordu.²⁰⁸

Atina, demokratik yönetimle birlikte, daha sistemli bir şekilde gelişmesini sürdürdü. Ege ve Akdeniz'de devam eden genişleme Yunan anakarasına da sıçradı ve Atina anakaranın kuzey bölgelerini kontrol altına almaya başladı. Bununla birlikte yeni yönetim Sparta'nın tehdidine karşı da önlemler almaya çalışarak batı bölgesinde de bir takım hamleler yapmaya girişti. Ancak bu girişim Yunanların çöküşünü hazırlayacak olan Peloponnes savaşlarının ilk çatışmalarını meydana getirdi. Sparta'nın işgal girişimleri boşa çıkarılıp, Atina kısmi başarılar elde etse de ana karada aldığı toprakları tekrar kaybetti ve bu çatışmaların sonunda İÖ. 446/447 yıllarında Sparta ile uzun sürmeyecek olan 30 Yıl Barışı yapıldı. Atina, Sparta'nın hala en sorunlu tehdit olduğunu anladıktan sonra Ege üzerinde hegemonyasını artırırken kentin batısında fazla gelişme kaydedemedi. Ege bölgesinde Atina'nın kontrolünde bulunan yaklaşık 150 devlet bulunurken, onlar bu

²⁰⁸ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 238-242.

devletleri farklı şekillerde kontrol altında tutmaya devam etti. Kimi önemli devletler işgal edilip topraklarına fakir Atina vatandaşları yerleştirilirken kimi devletlerde de atadıkları yöneticiler aracılığıyla kontrolü sağladılar. Atina, emperyalist bir düşünceyle gücünü devam ettirirken yöneticiliğini yaptığı birlik devletlerine Atina parasının kullanımını zorunlu tutarak ekonomik açıdan; kendi tapınaklarında yapılan törenlere katılmalarını zorunlu tutarak ise dini ve kültürel açıdan onlar üzerindeki etkisini koruyordu.²⁰⁹ Buradan hareketle diyebiliriz ki Atinalılar kendilerini diğerlerinden üstün insanlar olarak gördükleri için onlar üzerinde kurdukları baskının doğal olduğunu düşünüyorlardı.

Atina'nın yaşadığı hızlı gelişim ve diğer şehirlere karşı takındığı sert tutum, Yunan anakaradaki devletlerarası ilişkileri iyice gerdi. 30 Yıl Barışının üzerinden henüz 15 yıl geçmesine rağmen savaş yeniden patlak verdi. İÖ. 431-404 yılları arasında 27 yıl süren savaş kendi içerisinde barındırdığı barışları, antlaşmaları, çatışmaları, ihanetleri, doğal felaketleriyle Yunanların bütün dengelerini altüst etti. Savaşın tarafları Sparta ile Atina olmakla birlikte her iki taraf edindikleri müttefiklerle kimi zaman Yunan anakarasının çoğu bölgesini savaşın içine çekti. Atina mevcut gelişmişliği ve donanma gücüyle savaşa büyük bir özgüvenle girerken 430 yılında yaşanan salgın ve bunun neticesinde Perikles gibi liderlerin ölmesi Atina'nın savaşın henüz başında sıkıntıya düşmesine sebep oldu. İlerleyen yıllarda barış yapılmaya çalışılsa da yöneticilerin hırsları ile tekrar alevlenen savaş 404 yılında Sparta'nın, Atina'yı teslim almasıyla son buldu.²¹⁰

Savaşın etkileri Atina için yıkıcı boyutlardaydı. Devletin toplumsal ve siyasi uyumunun altüst olmasının yanı sıra ekonomisi ve nüfusu da ciddi çöküş yaşadı. Uzun yıllar süren savaş Atina toplumunun günlük yaşamı içerisinde de etkisini uzun süre devam ettirdi ve savaş öncesi yıllarda kazandıkları servet ve oturmuş siyasi yapıları darmadağın oldu. Savaştan en çok etkilenenler Atina surlarının dışında yaşayan köylülerdi. Düşman güçleri evlerini ve tarlalarını yaktığında surların arkasına sığınmak zorunda kaldılar. Şehir halkı ve şehrin yapısı onları iskân etmeye yeterli olmadığı için çoğu zor şartlar altında kamu arazilerinde kamplar kurarak yaşamlarını sürdürdüler. Kocalarını ve oğullarını kaybeden kadınlar eğer birikmiş bir servetleri yoksa çalışmak zorunda kaldılar.

²⁰⁹ Sowerby, *Yunan Kültür Tarihi*, 54-58; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 316-323; Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 246-251.

²¹⁰ Peloponnesos savaşı ve etkileri için bkz. Martin, *Eski Yunan: Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 251-289; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 327-352.

Savaşın uzun yıllar devam etmesi Atina'nın asıl gücü olan kadırgaların uzun süreler şehirden uzakta olması demekti ki kadırgalarda çalışan erkeklerin aileleri de zor yıllar geçirmek durumunda kaldılar. Hal böyle olunca bölgenin temel ticaret ürünlerinden birisi olan zeytinin üretimi de sekteye uğradı. Zira düşman güçleri yetişmesi uzun yıllar alan zeytin ağaçlarını da kesmişti.²¹¹ Şehir hem ekonomik olarak hem de toplumsal olarak bir krizin içerisindeyken buna Sparta'nın başa getirdiği Otuzlar oligarşi hükümeti dahil olduğunda kriz iyice derinleşti. Bu hükümet şehirde devlet eliyle terör estirerek 1500 kadar vatandaşın mallarına el koyup idam etti. Hükümet bir yıl kadar iktidarda kalmasına rağmen toplumda yarattığı sarsıntı etkilerini devam ettirdi.²¹² Bu gelişmeler neticesinde Platon'un hocası Sokrates'in idam edilmesi, savaşın çıkardığı çarpık toplum yapısının ve siyasetin örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon, savaş bittiğinde 23 yaşında bir gençtir. Savaşın son 4 yılını, savaş öncesi Atina'yı ve savaşın getirdiği tüm yıkımları tecrübe etmiş olan hocasının yanında geçirdiğini göz önüne alırsak, Platon'un düşünce dünyasını bu savaştan bağımsız olarak anlamamız mümkün olmamaktadır. Platon'un düşüncelerini en çok etkileyen olay ise savaşın getirdiği toplumsal kargaşada hocasının idam edilmesi olmuş olmalıdır.

Peloponnes savaşının Yunan şehir devletleri arasındaki kırılmayı tekrar toparlanması mümkün olmayacak şekilde büyütmesi, Yunanların bölgesel güç olma hayallerini bitirdi. Sparta savaşın galibi olarak Yunanlar arasında etkin güç olma hevesinde olsa da onlar da savaştan ciddi manada kötü etkilenmişlerdi. Yunanların içerisinde bulundukları durumdan faydalanmak isteyen Persler, bölgede zaman zaman farklı şehir devletleriyle ittifaklar kurarak bölgenin kargaşasını devam ettirip tekrar hâkim güç haline geldiler. Bunun sonucunda İyonya bölgesi tekrar Perslerin kontrolüne girmiş oldu. Sparta'nın güçsüzlüğünden faydalanarak tekrar toparlanmaya başlayan Atina eski gücüne hiç ulaşamasa da yeni bir deniz birliği kurdu. Kurulan yeni birliğin yasaları, Atina'nın geçirdiği dönüşümün kanıtı niteliğindeydi. Zira Atina bu birlik içerisinde egemenlik iddiasından vazgeçmek durumunda kalarak diğer şehir devletleri üzerinde hegemonya kuramadı. Baskın bir gücün olmayışı ve Perslerin kışkırtmalarıyla kurulan bu birlik de uzun süre varlığını devam ettiremeyip kendi içerisinde bir savaşa girişti. İsyan eden devletlerle mücadele edemeyen Atina, Birliğin dağılmasına engel olamadı. Diğer

²¹¹ Martin, *Eski Yunan: Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, 272-280.

²¹² Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 399.

şehir devletlerini domine eden Sparta ve Atina'nın güçsüzlüğü Yunanlar arasında yeni bir gücün doğmasına sebep oldu. Tebaililer Yunan topraklarındaki güç boşluğundan faydalanarak ana karada egemenlik kurma mücadelesine giriştiler. Belli başarılar elde etseler de kısa bir süre sonra gelişmelerine öncülük eden komutanlarının ölmesiyle etkileri kalmadı ve dağıldılar. Tebaililer ile birlikte tekrar kendi içerisinde büyük savaşlar yapan şehir devletleri geri dönüşü olmayacak şekilde güç kaybettiler.²¹³ Atina ilerleyen yıllarda sürekli olarak Makedonlar karşısında güç kaybederek etkisini günden güne kaybetti ve İÖ. 338'de ittifak kurduğu diğer şehir devletleri ile birlikte Makedonlara karşı ilan edilen savaşın kaybedilmesiyle eski bağımsız şehir devletlerinin hiçbir etkileri kalmamış oldu.²¹⁴

1.2.2 Sosyal ve Kültürel Yapı

Antik Yunan'dan geriye kalan eserlere ve haklarında yazılanlara bakıldığında, onların ileri gelenlerinin felsefe ve sanatla ilgilendikleri, diğer kesimin ise denizlerde ticaretle uğraştıkları ve toplumun büyük zenginliklere sahip oldukları düşünülür. Ancak yapılan çalışmalar gösteriyor ki diğer sanayi öncesi toplumlar gibi Yunan nüfusunun yüzde doksanı tarımla ilgilenmekteydi. İÖ. beşinci ve dördüncü yüzyıllarda Yunanistan'ın güney bölgelerinde hem toplumsal hem teknik anlamda belli gelişmeler gerçekleşmişken, Akarnia, Aitolia gibi kuzey bölgeleri Homeros dönemini yaşıyordu. Bu bölgeler sosyal ve siyasal olarak gelişmiş sistemlere sahip değildi.²¹⁵ Sparta, Thessalia gibi pek çok bölgede toprakların çoğunluğunu ellerinde bulunduran Aristokratlar, toplumun en alt seviyesinde kabul edilen paralı işçiler ve toplumdan bile sayılmayan köleler aracılığıyla topraklarını işliyorlardı. Ancak Atinalılar, tartışmalı bir takım bilgilere dayalı olarak, klaros adı verilen babadan oğula geçen küçük arazilerini *oikos* adı verilen ev halkı aracılığıyla ekip biçiyorlardı. Oikos, Aristoteles'in ifade ettiğine göre devletin en küçük yapı birimi olan ailedir. Doğal bir süreç olarak, soyun devamını sağlamak için erkek ve dişinin bir araya gelmesi gerekir. Aynı süreç farklı bir amaç için yöneten ve yönetilen içinde işler ve ortak güvenliklerini sağlayabilmek adına bazıları efendi olurken bazıları köle olurlar. Aile içerisinde de efendi erkektir, kadın ve çocuklar

²¹³ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 399-407.

²¹⁴ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 300.

²¹⁵ V. Diakov & S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi I*, (Çev.: Özdemir İnce), Yordam Kitap Yay., 4. Baskı, İstanbul 2017, 312.

erkeğin yönetimine tabiidirler. Aristoteles, barbarlar olarak tanımladığı diğer milletlerden farklı olarak hür Yunan kadınının kölelerin üzerinde olduğuna değinerek, kölelerin de ev halkı içerisinde olduklarını belirtir. Dolayısıyla oikos erkeğin yöneticiliğinde kadın, çocuklar ve kölelerden oluşan bir yapıdır.²¹⁶

Akdeniz coğrafyasının temel sorunlarından düzensiz yağış ve sebep olduğu kuraklık, Yunanların da problemlerinden birisiydi. Bundan dolayı toprak yapısına uygun ürünlerden çoğunlukla zeytin ve üzüm, tahıl olarak ise az yağış isteyen arpa yetiştiriliyordu.²¹⁷ Buna rağmen Atina, tahıl ihtiyacını karşılayamıyor ve bu açığını tahıl fazlası verebilecek üretim kapasitesine sahip kolonilerden tahıl getirerek gideriyordu. Durumun önemini gösterir nitelikte bir örnek olarak arpadan daha fazla su isteyen buğdaydan yapılan ekmek aristokratların symposialarda tükettiği kıymetli yiyeceklerden birisiydi. Tarım arazisi olarak kullanılması mümkün olmayan yüksek bölgelerde ise çoğunlukla küçükbaş hayvancılık yapılıyor ve yıl içerisinde belirli dönemlerde yapılan ayinler ve festivallerde kurban edilen hayvanlar sayesinde halk protein ihtiyacını giderebiliyordu.²¹⁸

Yunan dünyasında tarımın yanında sürdürülen en büyük uğraşlardan birisi madencilikti. Kendi topraklarında demir madenini çıkartıp işleyebildikleri gibi, belirli bölgelerde altın ve gümüş madenleri de kurmuşlardı. Madenler genelde çok zor şartlar altında çalışan köleler aracılığıyla işletiliyordu. Yunanlar küçük işletmeler aracılığıyla yapılan yaygın bir imalat faaliyetine sahiptiler. Üretimin büyük kısmı oikoslar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Atina içerisinde gerek demir gibi madenleri işleyen, gerek dokumacılık veya marangozluk yapan işletmelerin yanında çömlekçilik de yaygın bir meslekti. Tüm bunlar ilkel yollarla yapılıyor, Atina'nın meşhur bilim ve felsefesi üretim alanında kendini göstermiyordu. Atina, konumu ve mevcut donanma gücü itibarıyla Akdeniz ticaretinin önemli yollarına hâkim durumdaydı. Ticaret, tahıl merkezli olarak yürütülüyor olsa da bunun yanında imal edilen ürünler de ticarete dâhil ediliyordu.

²¹⁶ Aristoteles, *Politika*, 24-26.

²¹⁷ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 201.

²¹⁸ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 200-202. Stefano Ferrucci, "Yunanistan'da Ekonomi", *Antik Yunan*, Umberto Eco (Ed.), (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2018, 235-237.

Ticaretin gelişmesi, Atina içerisinde bankaya benzer para kurumlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştu.²¹⁹

Yunanistan'ın toprak yapısına baktığımızda Thesselia ve Boiotia bölgelerinin tarıma daha elverişli olduğu Attika bölgesinin ise bu noktada verimsiz olduğu görülür.²²⁰ Attika bölgesinin en büyük yerleşim yerinde yaşayan Atinalıların büyük tarım arazileri bulunmazken yukarıdaki paragrafta belirtildiği üzere zeytin ve üzüm bağlarının olduğu küçük arazileri vardı. Bu durum Atinalıların, zanaata yönelmelerine sebep olmuş ve tahıl ihtiyaçlarını gidermek için trampa yapabilecekleri sınai ürünler üretmeye başlamışlardı. Üretim yelpazesi genişledikçe kent nüfusu da aynı doğrultuda ilerlemiş ve Atina içerisinde farklı zanaat gruplarına ait mahalleler ortaya çıkmıştı. Artan nüfusun ihtiyaçları ticaretin gelişmesini zorunlu kılmış ve Atina ticaret merkezi haline gelmişti. Zanaatkârlar genellikle içlerinde bir kaç kölenin bulunduğu oikosları aracılığıyla üretim yaparlarken bilhassa maden ve taş ocakları gibi yerlerde iş gücünün tamamını köleler sağlıyorlardı. Spartalılar yakın çevrelerinde bulunan güçsüz Yunanlıları köleleştirirken, Atinalılar köle ihtiyaçlarını Trakya bölgesinden sağlıyordu. Ancak zamanla Anadolu'dan köleler almaya da başladılar.²²¹ Diğer Yunan devletlerinde borcunu ödeyemeyen vatandaşlar köle olarak satılabilirken, Atina'da bu Solon yasaları ile kaldırılmış yalnızca babalar yoldan çıkmış kızlarını köle olarak satabiliyorlardı. Bunun yanında sahipsiz çocuklar ve kölelerin çocukları da köle statüsünde değerlendiriliyordu.²²²

Platon ruhun bedene göre daha değerli olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla ruha dayanan beceriler bedene dayanan becerilerden daha üstündür.²²³ Ksenophon ise Oikonomikus adlı eserinde Sokrates'i konuşturarak, düşünceden ziyade el becerisine gereksinim duyan zanaatların itibar görmediklerini aktarır. Zira bu zanaatlar insanların bedenlerini yıpratırlar ve yıpranmış bir bedene sahip insanın düşünme gücü de zayıf hale gelir. Bu insanların, tüm günlerini iş başında geçirmek zorunda olmaları siyasetle ilgilenmelerini imkânsız hale getirir. Yönetici olamadıkları için yönetilen konumuna

²¹⁹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 202-204. Ferrucci, "Yunanistan'da Ekonomi", 243.

²²⁰ Bugün dahi Yunanistan'ın tarım bölgeleri Thesselia ve Doğu Makedonya bölgeleridir. Catherine Delano Smith, Richard Ralph Mowbray Clogg and others, *Agriculture, forestry, and fishing*, 2020, <https://www.britannica.com/place/Greece>.

²²¹ Diakov & Kovalev, *İlkçağ Tarihi*, 312-313. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 204-205.

²²² Diakov & Kovalev, *İlkçağ Tarihi*, 317.

²²³ Platon, *Phaidon*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2015, 78.

düşerler.²²⁴ Bunun yanında zanaatkârlık çok kazanç getirmiyor ve beden gücüne dayalı olduğu için değersiz görülüyordu. Zanaatkârların çoğunun hür Yunanlar olduğunu düşünürsek onların yanında yalnızca iş gücü olarak kullanılan ve adlarına soma yani beden denilen kölelerin ne kadar değersiz kabul edildiklerini çıkarsayabiliriz. Yalnızca birer araç olarak düşünülen köleler Atina ticaretinin önemli ürünlerinden birisiydi. Farklı bölgelerde köle pazarları mevcut olup insanlar ihtiyaçlarına göre köle tercih edebiliyorlardı.²²⁵ Athenaios'un ulaştığı kroniklerden aktardığına göre, Platon'un ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra 115. Olimpiyatlarda yapılan sayıma göre Attika bölgesinde 21000 Atinalı, 10000 Metoikos²²⁶ ve 400.000 köle birlikte yaşıyordu.²²⁷ Aktarılan sayılar hakkında şüpheler olsa da kölelerin sayısının Atinalılara oranla çok daha fazla oldukları kesindir. Zira köleler hayatın her yerinde kullanılıyorlardı. Ağır şartlar altında madenlerde çalıştırılan kölelere rastlanabileceği gibi, devlet görevlerinde, ev hizmetlerinde, atölyelerde, tarlalarda çalıştırılan veya fahişe olarak kullanılan köleler de görülebilirdi. Kölelerin isyan etmelerinden korkulması gibi gerekçelerle sebepsizce öldürülmelerinin yasaklanması gibi bir takım yasalar çıkarılmış olsa da köleler yasalarda kişi olarak sayılmıyor ve türlü işkenceler görebiliyorlardı. Kölelere karşı takınılan tutuma örnek olarak Platon'un kölelerle şakalaşılmalı, her söylenen emir yerine geçmeli gibi tavsiyeleri gösterilebilir.²²⁸

Atina devletinde hem yönetimde söz hem de toprak sahibi olmak, farklı cemiyetler içerisine katılabilmek gibi diğer imkânlarından faydalanabilmenin şartı vatandaş olmaktan geçiyordu.²²⁹ Bir anlamda Atinalı olmak Atina vatandaşı olmak anlamına geliyordu. Platon öncesinde konulan yasalar gereği yalnızca anne ve babası Atinalı olanlar, vatandaş olarak sayılıyorlardı. Aristoteles'in belirttiğine göre on sekiz yaşını dolduran gençler demos listesine adını yazdırırlar, görevli memurlar gençlerin yaşlarını ve yasal bir evlilikten doğup doğmadıklarını inceleyip onayladıkları isimleri meclise sunarlardı. Meclis kendisine sunulan isimleri tekrar incelemeye alır ve sorun çıkmayan isimler *ephebos* adını alarak vatandaş olma yolunda bir takım eğitime tabi tutulurlardı.

²²⁴ Xenophon, *Oeconomicus*, (Çev.: E. C. Marchant), Harvard University Press, London 1997, 391.

²²⁵ Diakov & Kovalev, *İlkçağ Tarihi*, 316-317.

²²⁶ Metoikos: Atina'da oturan yabancılardır.

²²⁷ Athenaios, *The Deipnosophists*, (Trans. C. D. Yonge), B. A. & Henry G. Bohn, London 1891, 428.

²²⁸ Diakov & Kovalev, *İlkçağ Tarihi*, 316-317; Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 204-206; Platon, *Yasalar*, (Çev.: Candan Şentuna & Saffet Babür), Pharmakon Yay., Ankara 2019, 211-213.

²²⁹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 208.

Farklı ailelerden seçilen maaşlı eğiticiler aracılığıyla savaş eğitimi alan gençler eğitimlerini halkın önünde yaptıkları gösteriler ile tamamlar ve ardından iki yıl kadar muhafız olarak görev yaptıktan sonra vatandaşların arasına katılırlardı.²³⁰ Atina vatandaşı olmanın pek çok avantajı olmasına rağmen vatandaş olmayan yabancılar da gayet düzgün bir yaşam sürebiliyor, ticari veya entelektüel camianın içerisine girebiliyorlardı.²³¹

Şehrin sakinleri, yöneticiler olarak Atinalılar, şehirde önemli işler yapabilen yabancılar ve şehrin her köşesinde görülebilecek olan kölelerden oluşuyordu. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir konu karşımıza çıkmaktadır. Atinalılar derken kadınlar ve erkekler arasında bir ayrıma gitmek gerekmektedir. Zira Aristoteles vatandaş olma sürecini aktarırken özellikle belirtmese de erkekler hakkında konuşmaktadır.²³² Yunanlar kadınları hür erkeklerin altında tanımlamışlardır. Yunan topraklarındaki farklı bölgelerde birbirinden ayrılan uygulamalar olsa da ortak nokta kadınların ikinci sınıf muamele görmeleridir.

Erkekler tarafından yazılan pek çok kaynakta Atina kadınlarının, evlerinden hiç çıkmadıkları belirtilir. Aktarılan bu durum tam olarak doğru olmasa da Atina'da sokağa daha az çıkan kadının diğerlerinden daha üst bir konumda olduğundan bahsedilebilir. Zira kadınlar arasında ten rengi farklılığın işaretidir, evin işlerini kölelerine gördürerek daha az dışarı çıkan kadın, işleri kendi görmek zorunda olduğu için teni kararan kadından üst konumdadır. Kadınların hayatında dönüm noktası evlilikleridir. Ergenliğe girmeleri ile birlikte kendilerinden 10-15 yaş büyük erkekler ile evlendirilen kadınlar artık kocalarının boyunduruğu altına girmiş olurlar. Kadınların gittikleri evde erkek çocuk doğurdukları takdirde değerleri artarken, onlardan evin tüm işlerini halletmeleri beklenir. Kiminle evlendirileceği konusu da aslında kadınlara bakışın ve maddi çıkarların öneminin göstergesidir. Zira kızlarını gelin veren taraf, tüm çeyizi yapar ve çeyiz erkeğin kontrolüne girmesiyle evlilik anlaşması gerçekleşmiş olur. Bunun yanında kızlara miras düşmezken, erkek kardeşi olmayanlar, aileden bir erkeğe verilerek -ki genelde amca tercih edilir- miras korunmuş olur.

²³⁰ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2013, 77-79.

²³¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, 208.

²³² Furkan Akderin'in, Türkçe tercümesinde dilimizde cinsiyet ayrımı olmadığından dolayı fark edemesek de İngilizce çevirisine baktığımızda bahsedilen gençlerin erkekler olduklarını görmekteyiz. İlgili çeviri için bkz. Aristotle, *Parts of Animals*, 119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON'UN DİYALOGLARINDA İNSAN

1.3 SOKRATİK DİYALOGLARDA İNSAN

1.3.1 Sorgulayan Bir Varlık Olarak İnsan

Platon, ilk eserlerinden olan *Euthyphron*, *Sokrates'in Savunması* ve *Kriton*'da hocasını idama götüren meşhur yargılama sürecini ele alır. İlk diyalog, hocasına dava edildiğinin bildirilmesiyle Sokrates'in dindarlık üzerine akıl yürütmesini serimler, ikinci diyalog adından da anlaşıldığı üzere savunmanın anlatıldığı eserdir, son diyalogda ise mahkeme bitmiş, karar verilmiş ve hocasının zindanda idamı beklerken ölüm üzerine yaptığı sorgulama ele alınır.

Euthyphron diyalogu özünde, akıl ile inanç arasında farklı iki insan portresi ortaya koyar. Bunlardan akli ve akıl yürütmeyi temsil eden Sokrates, inancı temsil eden ise Yunan dinine tavizsiz bir şekilde uymak isteyen Euthyphron'dur. Her iki insan tipi de aslında toplumdan ayrılmış ve iki ucu temsil eder nitelikte karşımızda durmaktadır. Zira Sokrates sorgulamalarıyla gençlerin akıllarını karıştırdığı nedeniyle toplum tarafından dışlanırken²³³, Euthyphron ise kendi babasını katil olduğu iddiası ile dava edecek kadar katı dindar olduğu için yadırganır.²³⁴ Akli temsil eden tarafın Platon'un hocası Sokrates olması ve diyalogun sonucunda, Euthyphron'un kaçması, Platon'a göre ideal insanın akli önceleyen kimse olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Platon'un ideal insanı Sokrates, din inkârcılığı ile suçlanmasından hareketle, dindarlık noktasında babasını dava edecek kadar katı olan Euthyphron ile dindarlığın ne olduğu üzerine bir konuşmaya girerek aslında din inkârcısı değil, dini doğru bir şekilde anlamaya çalışan birisi olduğunu ortaya koymaya çalışır. Sorgulayan bir varlık olarak Sokrates, dindarlığın ne olduğunu akılla anlamaya çalışırken, Euthyphron ise mitolojik hikâyelerden hareket ederek, insan aklını devre dışı bırakır. Euthyphron kendi davranışı ile Zeus'un babasını cezalandırması arasında bağlantı kurarak, kendisinin hakiki manada dindar olduğunu düşünürken Platon, Sokrates'e bu hikâyelere inanmadığını söyler.²³⁵

²³³ Platon, *Euthyphron*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2016, 38.

²³⁴ Platon, *Euthyphron*, 42.

²³⁵ Platon, *Euthyphron*, 44.

Platon'un kendisinin de bazı düşüncelerini hikâyeler üzerinden anlattığını bildiğimizden, buradaki karşı çıkışın aslında hikâyeye değil, hikâyelerin içeriğine yani tanrıların utanılacak işler yaparak birbirleriyle çatışmalarına olduğunu varsayabiliriz. Zira Sokrates, tanrıların farklı düşüncelere sahip olduğu durumlarda, farklı doğrular ortaya çıkacağını ve dine uygunluk denilen meselenin kişiden kişiye değişebilecek bir konuma geleceğini düşünür.²³⁶ Platon diyalogda bu konuyu bir sorgulama süreci içerisinde ele alır ve sorgulamanın sonucu, dine uygunluğun tanrılardan bağımsız olarak kendi başına bir değer olduğu yönündedir. Bu değer var olmak bakımından tanrılar tarafından doğru bulunurken, insan ise bu değeri akıl yürütmeleri neticesinde kazanır.²³⁷ Platon, diyalogun sonucunda dindarlığın veya dine uygun olanın ne olduğunu söylemezken, insanın aklını devreye sokarak karşısına çıkan meseleleri sorgulaması gerektiğini de ortaya koymuş olur. Sonuç olarak bu diyalogda Platon'un insanı, toplumun yaygın inanışlarının çelişkilerini gün yüzüne çıkarır ve mevcut ahlaki ve hukuksal yapıyı sorgulamaya tabi tutar.

Sokratik diyaloglardan bir diğeri *Büyük Hippias*'da, Platon, Sokrates'in Hippias ile yaptığı güzellik tartışmasına yer verir. Güzel olan ile güzelin ne olduğu arasında bir ayrım olduğunu düşünen Sokrates, uzun bir sorgulama sürecine girer. Güzelin ne olduğuna dair pek çok konu tartışılrsa da bir sonuca ulaşamazlar. Sokrates güzel olan şeylerin değil güzelin tanımının peşindedir.²³⁸ Eser içerisinde konumuz gereği insana baktığımızda temelde iki tip karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi kendisini çok bilgili olarak gören ve toplum tarafından bilgisinin karşılığını alan Hippias, diğeri ise meseleleri sürekli farklı açılardan sorgulamaya tabi tutan Sokrates'tir. Diyalogda önemli noktalardan birisi Hippias'ın önceki filozofların kendine nazaran cahil kaldıklarını düşünmesi ve kendisinin sahip olduğu bilgelik ününün aslında ezbere dayalı olmasıdır. Diyalog içerisinde Hippias'ın ezberleme gücüne atıf yapıldığı gibi O, çok değer gören bir konuşmasından bahsederken onun aslında ezberinde olduğunu bildirir.²³⁹ Sokrates'e geldiğimizde ise bilgi, elde edilmiş durağan bir şey değil, akıl yürütme yoluyla aktif olarak aranan bir hakikat halini alır. Aklı temsil eden karakter olarak Sokrates'te dikkat edilmesi gereken

²³⁶ Platon, *Euthyphron*, 49.

²³⁷ Platon, *Euthyphron*, 54, p. 10d.

²³⁸ Platon, *Büyük Hippias - Theages*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2016, 33.

²³⁹ Platon, *Büyük Hippias - Theages*, 25-26, 33.

bir diğer husus, onun Hippias'ın verdiği cevaplar karşısında durmadan kendisine sorular soran birisinden bahsetmesidir.²⁴⁰ Güzellik adına ortaya konan her yargıda, o yargıyı yıkacak bir soruyla tartışmanın yönünü değiştirir. Eser içerisinde anlaşılır ki o kişi Sokrates'in kendisidir.²⁴¹ Diğer insanlar bildiklerini düşündükleri şeyler ile gayet mutlu yaşarken, Sokrates'in içinde bulunan şaşırma hali onun insana dair her meseleyi ciddiye alıp derinlemesine sorgulamasına sebep olarak, zor bir hayat yaşamasına yol açar.

1.3.2 Bilgelik²⁴² ve İnsan

Sokrates'in savunması, tarihi bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olay farklı kaynaklardan bize aktarılsa da aralarında en güvenilir olanın Platon'un eseri olduğu bildirilir.²⁴³ Önceki paragraflarda bahsedildiği üzere Sokrates dinsizlik suçlamasıyla dava edilmiş ve mahkeme önünde kendini bu suçlamaya karşı savunmuştur. Savunmasının merkezine, neden suçlandığını ve Atinalıların, kendisine yakıştırılan bu suçlamaları neden kabul etmeye yatkın olduklarını gösterebilmek adına, bilgeliliğin ne olduğunu, bilge insanın kim olduğunu yerleştirmiştir. Platon bir seyirci olarak katıldığı mahkemede hocasının yargılanmasına şahit olmuş ve mahkemeden aklında kalanları eserinde bizlere aktarmıştır. Eser içerisinde insanı gözlediğimizde farklı tipler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içerisinde Platon'un ideal insanı olarak Sokrates yine sorgulayıcılığına devam ederken bu sefer aynı yöntemle kendini savunmaktadır. Diyalog içerisinde bulunan insan tipleri, tüm tipleri kapsayan ve ikna edilmek istenen Atinalılar yani Sokrates'in içerisinde yaşadığı toplum, Sokrates'in kendi ifadesiyle şairleri temsil eden Meletos, zanaatkarlar ve siyasetçileri temsil eden, Anytos ve hatipleri temsil eden Lykon'dur.²⁴⁴

Platon'un eserinden hareketle, Sokrates Atinalılara savunmasını kendisi için yaptığı kadar onlar içinde yaptığını söylerken toplum ve insan tekleri arasında bir ayrım ortaya koyar.²⁴⁵ Burada bahsi geçen toplumun Atinalılar olması, onun düşüncesinde bu durumun diğer toplumlar için de genellenebileceği anlamına gelmez. Zira Sokrates, savunma içerisinde şu sözlere yer verir: *“Bir yabancı olanları görse, daha önceden erdemleri,*

²⁴⁰ Platon, *Büyük Hippias - Theages*, 33, 63-64.

²⁴¹ Platon, *Büyük Hippias - Theages*, 53.

²⁴² Sophia (Wisdom) Ayrıntılı bilgi için bkz. Anthony Preus, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, 243-245.

²⁴³ Platon, *Sokrates'in Savunması*, (Çev.: Furkan Akderin), 7. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, 21-22.

²⁴⁴ Platon, *Euthyphron, Sokrates'in Savunması, Kriton, Phaidon*, (Çev.: Ari Çokona), 21. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, 39.

²⁴⁵ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 73.

*başardıkları işler ve diğer konularda diğer halklardan ayrılan Atinalıların kadınlar gibi davrandıklarını söyleyebilir.”*²⁴⁶ Sokrates’in kendi ifadelerinden anlaşıldığına göre eğitilme ve bilge olma kuvvesini içerisinde barındıran insanlar, diğer toplumlardan üstün olan Atina erkekleridir. Sokrates’in yapmaya çalıştığı şey bu kuvveyi ortaya çıkarmaktır. Sokrates bunun için tanrıların kendisine bir görev verdiklerinden bahseder. Ona göre kendisi geçmiş filozoflardan farklı olarak insana özgü bir bilgeliğe sahiptir. Bu bilgeliğin farkındalığına ise yaptığı sorgulamalar neticesinde ulaşmıştır.²⁴⁷

Diyalog içerisinde geçen hikâyeye göre Delphoi tapınağına giden Sokrates’in bir arkadaşına tanrılar, insanların en bilgesinin Sokrates olduğunu bildirirler. Sokrates bunu anlamlandıramaz ve yanlışlığı göstermek üzere toplumda bilge olduğunu düşündüğü insanları sorgulamaya gider.²⁴⁸ Öncelikle politikacılara giden Sokrates yaptığı sorgulamalar neticesinde onların aslında bir şey bilmedikleri ancak her şeyi bildiklerini sandıklarını görür ve onlara hiçbir şey bilmediklerini gösterir. Ardından edebiyatçılar, şairler ve hatipleri sorgulamaya başlayan Sokrates, onların da yalnızca kendilerine verilen ilham ile eserler ortaya koyduklarını ancak erdemlerin özüne dair bir bilgileri olmadıklarını görür ve bunu onlara da göstermeye çalışır. Sokrates’in son olarak sorgulamaya aldığı ve bilgeliği bulmayı ümit ettiği zanaatkârlar ise yalnızca teknik bilgilere sahipken insana dair konularda da bilgi sahibi olduklarını düşünürler.²⁴⁹ Sokrates tüm bu sorgulama sürecinin sonunda kendi ifadeleriyle şu kanıya varır: “*İnsanların en bilgisi tıpkı Sokrates gibi gerçekte bilge olmadığını bilendir.*”²⁵⁰

Sonuç olarak bilge insan aslında hiçbir şey bilmediğinin farkında olan insandır. Ancak Platon’un bilge insanı Sokrates’in farkındalığı, durağanlığı doğurmadığı gibi sürekli aktif olmayı gerektirir. Zira o kendisine bir görev verildiğini ve onun diğerlerine sürekli olarak bir şey bilmediklerini göstermesi gerektiğini düşünür. Bu noktada kendisini at sineği olarak tanımlar ve ona göre bu vazifenin olmazsa olmazlığının altında toplumun hiçbir zaman iyinin ve haklının yanında durmadığı düşüncesi yatar. Bizce Sokrates’in, insanların bir araya geldiklerinde doğru düşünemeyip, yanlış kararlar aldıkları noktasındaki düşüncesi teorik bir çıkarım olmaktan ziyade geçmişte yaşadığı tecrübelere

²⁴⁶ Platon, *Sokrates’in Savunması*, 79-80.

²⁴⁷ Platon, *Sokrates’in Savunması*, 56-57.

²⁴⁸ Hikâye için bkz. Platon, *Sokrates’in Savunması*, 57.

²⁴⁹ Platon, *Sokrates’in Savunması*, 58-60.

²⁵⁰ Platon, *Sokrates’in Savunması*, 60.

dayanıyor olabilir. Zira ikinci bölümde bahsettiğimiz üzere Atina demokrasisi içerisinde çoğunluğun galeyana gelerek pek çok kez geri dönüşü olmayan yanlış kararlar aldıkları vakidir.²⁵¹ Sokrates savunması içerisinde bu konuya da değinerek çoğunluğun aldığı kararların bazılarında hayatı pahasına takındığı muhalif tutumu örnek göstermiştir.²⁵² Son olarak diyalogdan hareketle bilge insan ölümü pahasına inandığı değerlerin arkasında durmak durumundadır; aksi takdirde bilge insan olduğundan söz edilemez.

1.3.3 Politik Bir Varlık Olarak İnsan

Sokrates'in mahkemeden sonra idamı beklediği günler Kriton diyalogunda ele alınır. Esere adını veren Sokrates'in dostu Kriton, ellerindeki tüm imkânı seferber ederek onu hapisten kaçırmayı teklif eder. Diyalog Sokrates'in bu eylemin yanlışlığını göstermesiyle son bulur. Sokrates her zamanki yöntemini kullanarak adalet, iyilik, ölümden korkmanın yersizliği gibi konuları da içerisine alan bir akıl yürütme yapar. Diyalog siyaset felsefesi, etik gibi farklı konular açısından ele alınmaya müsait bir felsefi dolgunluğa sahiptir. Diyalogu insan açısından ele aldığımızda Sokrates'in ifadelerinden hareketle insanın varlığını içerisinde yaşadığı devlete borçlu olduğunu dolayısıyla politik bir varlık olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.²⁵³

Kriton'un, Sokrates'e yaptığı teklifin altında onun haksızlığa uğradığı düşüncesi yatmaktadır. O, Sokrates'e yardım edemediği takdirde hem değerli bir dostunu kaybedeceğini hem de toplum içerisinde dostuna sahip çıkamamış bir adam olarak kötü bir üne sahip olacağı korkusunu taşımaktadır.²⁵⁴ Buradan hareketle Sokrates'in ortaya koyduğu ilk ayrım çoğunluk ve birey arasındadır. Ona göre çoğunluk doğruluğun ölçütü olamaz. Zira onların sözlerinin bir kıymeti yoktur. Her insanın her konuda söylediği sözün de bir önemi yoktur. Sokrates'in verdiği örnekten ilerleyecek olursak, bir insan beden eğitimi konusunda bir görüşü dikkate alacaksa o görüşün bir beden eğitimcisiinden gelmesi gerekmektedir. Bu konu hakkında bilgisi olmayan insanların, görüşlerinin önemi yoktur.²⁵⁵ İnsanın iyiliğine olan, sorun yaşadığı alan hakkında bilgi sahibi kişilerin verdiği öğütler veya uyarılardır. Buna dikkat edilmediği takdirde beden bozulur ve insan

²⁵¹ İkinci Bölüm, 2.2.1 Siyasi Gelişmeler

²⁵² Platon, *Sokrates'in Savunması*, 75-76.

²⁵³ Platon, *Euthyphron, Sokrates'in Savunması, Kriton, Phaidon*, 77-84.

²⁵⁴ Platon, *Kriton*, (Çev.: Furkan Akderin), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, 43.

²⁵⁵ Platon, *Kriton*, 47.

yaşayamaz hale gelir.²⁵⁶ Bize göre Sokrates'in bedeni örnek vermesinin ardında beden ile devlet arasında ilişki kurması yatmaktadır. Zira ileride bahsedeceğimiz üzere ona göre bu dünyada insan, varlığını devlete borçludur. Nasıl ki ruh beden içerisinde varlığını sürdürüyorsa aynı şekilde insan da devlet içerisinde varlığını devam ettirmektedir. Onun ifadelerine göz atacak olursak:

“Sokrates: Peki hastalıklı ya da bozulmuş bir bedenle yaşanabilir mi?”

Kriton: Yaşanamaz.

Sokrates: Peki yanlış olan şeyin kötüleştirdiği, doğru olanın da iyileştirdiği şeyi bozarsak yaşayabilir miyiz?”²⁵⁷

Sokrates'in bu ifadelerin devamında doğru-yanlış tartışmasını, Atina yasalarına uyup uymamak üzerinden devam ettirmesi, bize bedenle devlet arasında bir benzetme yaptığı fikrini vermektedir.

Sokrates, kaçmasının uygun olmadığını göstermek için öncelikle başkalarının düşüncelerinin hakikat karşısında hiçbir anlamı olmadığını gösterdikten sonra yasaları çiğnemenin kendi içerisinde barındırdığı problemlerden bahseder. Bunu açıklamak üzere devleti ve yasaları kişileştirerek onlarla bir konuşmaya girişir. Bu konuşmalar içerisinde insanın varlığının temelinde devletin yattığını, yani insanın politik bir varlık olduğunu, yasalara söylenen şu ifadelerden anlamaktayız:

“O halde bizler senin doğmanı sağladık, seni besledik ve yetiştirdik. Senin de atalarının da bizlerin çocukları, köleleri olmadığını söyleyebilir misin? ... Bu kadar akıllı olmana karşın insanın ülkesinin annesinden, babasından, tüm atalarından daha üstün olduğunu, tanrıların gözünde de akıllı insanların gözünde de ülkenin büyük bir yeri olduğunu halen anlayamadın mı? ... İnsanın annesine ve babasına karşı gelmesi günahsa, ülkesine karşı gelmesi daha büyük bir günahdır.”²⁵⁸

Sokrates bu ifadelerin doğruluğunu Kriton'a tasdik ettirerek aslında insanın varlığını devlete borçlu olmasından bahsetmektedir. Bizce, Sokrates yasaların insanlar tarafından oluşturulduğunu ve insanlar tarafından uygulandığının farkındaydı ancak

²⁵⁶ Platon, *Kriton*, 48.

²⁵⁷ Platon, *Kriton*, 48-49.

²⁵⁸ Platon, *Kriton*, 54-55.

insanların bir arada bulunarak bir düzen içerisinde var olmalarını sağlayan şeyin o yasalar olduğunu da bilmekteydi. Buradan hareketle yasaları, ortaya kondukları andan itibaren insandan kopararak bağımsız bir değer olarak görmekteydi. Zira diyalogda kaçması halinde başına geleceklerden bahsederken ya Thebai veya Megara gibi yasaları güzel şehirlerde utanç içerisinde yaşayıp toplum tarafından dışlanmayı göze alacağından ya da Kriton'un dostlarının bulunduğu Thesselia'ya giderek düzensizlik ve ahlaksızlığın hâkim olduğu bir şehirde yaşamak durumunda kalacağından söz etmektedir.²⁵⁹ Dolayısıyla Thesselia'nın, yasalardan yoksunluğu yani düzensizliği ile şehirde yaşanan ahlaksızlıkların arasında kurulan bağ, devlet ve yasaların varlığının, ahlakın ve iyi yaşamın da ön şartı olduğunu düşündüğünün göstergesidir. Sonuç olarak insan yaşadığı toplumun bir parçası olarak anlam bulmaktadır. Burada dikkat edilecek bir diğer husus insanla toplum arasında kaçınılmaz bir varoluşsal bağ varken insan, hem etik hem de bilgi boyutunda sahip olduğu değerleri birey olarak kazanmaktadır. Çünkü daha önceki ifadelerle bakacak olursak çoğunluğun nadiren hakikatin yanında olduğunu görmekteyiz.

1.3.4 Zat ile Sıfat Arasında İnsan

Platon, *Küçük Hippias* adlı diyalogunda diğer Sokratik diyaloglara nazaran farklı bir iddianın temellendirmesini yapmıştır. Sokrates bildiğimiz kadarıyla ömrünü doğruluk ve hakikati temel alarak geçirmiş ve inandığı hakikatlerden taviz vermemek adına idamı kabullenmiştir. Fakat bu eser sathi olarak incelendiğinde bilerek yalan söyleyen bir adamın bilmeden yalan söyleyenden daha iyi olduğunun savunusunu yapmıştır. Ancak bize göre diyalog insan bağlamında okunduğunda Sokrates'in genel düşüncesiyle bir uyum yakalandığı gibi Platon'un fikirleri ile de örtüşmektedir.

Diyalog, Sokrates'in, dönemin pek çok konuda bilgi sahibi olan önemli sofistlerinden Hippias ile Akhilleus ve Odysseus üzerine yaptığı tartışmadan oluşur. Hippias, pek çok konuda olduğu gibi Homerosçuluk üzerine de kendine güvenen bir adamdır ve ona göre Homeros, Akhilleus'u Yunanların en iyisi olarak görürken, Odysseus'u ise Yunanların en kurnazı olarak görmektedir.²⁶⁰ Sokrates, Homeros'un, Akhilleus'un da zaman zaman yalan söylediğini aktardığından bahsederek aslında Akhilleus'un da kurnaz birisi olduğunu iddia eder. Bunun üzerine Hippias onun bilmeden

²⁵⁹ Platon, *Kriton*, 58.

²⁶⁰ Platon, *Küçük Hippias*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2011, 31-33.

yalan söylediği için kötü olarak kabul edilemeyeceğini söyler.²⁶¹ Bundan hareketle Sokrates kendi yöntemini kullanarak aslında Odysseus'un, Akhilleus'tan daha iyi olduğunu kanıtlamaya girişir.

Sokrates'in akıl yürütmesine göre yalancılar zeki insanlardır, isteyerek yalan söyleyebildiğine göre ne yaptıklarının da farkındadırlar. Karşısındaki insanı aldatmayı beceremeyen veya yalan söylediği konuda bilgisi olmayan bir insan yalancı olamaz.²⁶² Zira herhangi bir konuda uzmanlaşmış olan insan, o konunun bütün yönlerini bildiğinden ötürü diğer insanları o konu hakkında en iyi aldatabilecek insandır.²⁶³ Konunun uzmanı olarak o, konu hakkında en doğru bilgileri alabileceğimiz insan iken aynı zamanda bizi en çok aldatabilecek kişidir. Bu sebeple aslında doğru söyleyen yalan söyleyenden daha iyi olamaz çünkü her ikisi de aynı kişidir. Sokrates konuyu daha anlaşılır kılmak için pek çok örnek verir. O, çok hızlı olmasına rağmen isteyerek yavaş koşan atlet ile istemediği halde yavaş koşan atlet arasında kıyaslama yapar ve dinleyenlerin de onayıyla ilk atletin daha iyi olduğu sonucuna varır.²⁶⁴ Dolayısıyla yaptığı işte iyi olmasına rağmen, bilerek kötü yapan kişinin, iyi yapmayı istemesine rağmen kötü yapan kişiden daha iyi olduğu sonucuna varır.

Sokrates konuyu farklı örneklerle açıklamaya çalışsa da söz konusu olan şey yalan söylemektir. Atletin yavaş koşması ile yalan söylemek arasında yapılan benzetme ne kadar tutarlıdır? Anlaşıyor ki Sokrates'in yakalamaya çalıştığı şey insanın özü ile eylemleri neticesinde aldığı sıfatlar arasındaki ayrımdır. Onun belirttiğine göre isteyerek yavaş koşan atlet toplum tarafından kötü olarak anılsa da özünde o atlet yaptığı işte iyidir ve Sokrates bunu yakalama peşindedir. Peki yavaş bir atletin isteyerek yavaş koşması ile bilgili bir insanın isteyerek yalan söylemesi ahlaki olarak aynı sonuçları mı doğurur? Bize göre bu sorunun cevabı diyalogun satır aralarında gizlidir. Sokrates'in ifadelerine başvurarak temellendirmeye çalıştığımızda karşımıza şu ifade çıkar: “*Bir insanın ruhu iyiye kendisi de iyidir, ruhu kötüye kendisi de kötüdür.*”²⁶⁵ Bir insan bilgeliğe sahip olduğu takdirde ruhu iyileşir ve kendisi de iyi olur. Ancak bu insan yalan söyler mi? Sorusunun cevabını bundan sonraki cümlesinde aktarır ve şöyle söyler: “*O halde*

²⁶¹ Platon, *Küçük Hippias*, 43.

²⁶² Platon, *Küçük Hippias*, 34-35.

²⁶³ Ayrıca bkz. Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, 35.

²⁶⁴ Platon, *Küçük Hippias*, 47-48.

²⁶⁵ Platon, *Küçük Hippias*, 53.

Hippias! İsteyerek kötülük yapan, güzel olmayan ve haksız işler yapan kişi, elbette böyle bir insan varsa, iyi bir insandır."²⁶⁶ Sokrates'in cümlesinde dikkat etmemiz gereken kısım *elbette böyle bir insan varsa* ifadesidir. Zira ona göre bilgeliğe sahip bir insanın eylemleri her hangi bir ölçüye tabi olmadan iyidir. Nasıl ki hızlı koşan bir atletin normal şartlarda isteyerek yavaş koşması insan doğasına uygun değilse, zat itibariyle iyi olan bir insanın da kötülük yapması normal şartlarda mümkün değildir. Sokratik diyaloglarda gördüğümüz çözümsüzlük bu diyalogda da kendisini gösterir Sokrates böyle bir sonuca ulaşmasına rağmen düşüncesinden emin olmadığını belirtir.²⁶⁷ Ancak bizce bu diyalog da diğerlerine nazaran Platon etkisi çok daha fazladır. Çünkü Platon Devlet adlı kitabında da yöneticilerin toplumun iyiliği için yalan söyleyebileceklerini bildirirken hemen hemen aynı akıl yürütmeleri kullanır.²⁶⁸

1.3.5 Erdem Arayışında Bir Varlık Olarak İnsan

Platon, *Lakhes* diyalogunda hocası Sokrates'e şu cümleyi söyler: "*İyi bir insan olmak isteyeneye yardımcı olmamak kötü bir şeydir...*"²⁶⁹ *Lakhes* diyalogunda sathi bir okuma yapıldığında üç tip insan karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki çoğunluktur, onlar belli başlı inançları içerisinde yaşayarak içerisinde bulundukları durumu sorgulamayan insanlardır. İkinci tip insanlar Sokrates'in ifadesi ile iyi olmak isteyen insanlardır ki bunlar iyi olmak için bir arayış içerisindeyler. Diyalog içerisinde Sokrates ve onun birlikte sorgulama yaptığı karakterler iyi insan olmanın arayışı içerisindeyler. Üçüncü tip ise olmak istenilen insan olarak erdemli insandır. Sokratik diyaloglara hâkim olan kurgu *Lakhes*'te de karşımıza çıkmakta ve diyalogun sonunda tartışılan erdemin ne olduğu hakkında bir sonuca ulaşamamaktadır. Ancak erdeme dair sonuca ulaşılmasa da yapılan sorgulama insan bağlamında tahlil edildiğinde yapılan erdem tartışması iki farklı insan tanımı doğurmaktadır.

Erdemlere dair tartışma Sokrates'in çoğunluğun değil ilgili işin uzmanının görüşlerinin kıymetli olduğunu belirttiği şu cümlesiyle başlar: "*Bence hakikati bulmak için, sayının değil bilginin önemi vardır.*"²⁷⁰ Sokratik diyalogların hemen hemen hepsinin

²⁶⁶ Platon, *Küçük Hippias*, 53.

²⁶⁷ Platon, *Küçük Hippias*, 53-54.

²⁶⁸ Platon, *Devlet*, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz), 78-79.

²⁶⁹ Platon, *Lakhes*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2011, 65.

²⁷⁰ Platon, *Lakhes*, 42.

içerisinde aynı ifadeye farklı bağlamlarda rastlarız. Zira Platon, çoğunluk ile bilge insanlar arasında net bir ayrım yapar. Bize göre Platon'un bu düşüncesinin altında hocasının demokratik bir yönetim altında çoğunluğun kararına göre idam edilmesinin büyük payı vardır. Sokrates'in ifadesinden hareketle çocuklarının eğitimleri ile ilgili kaygılanan dört Atinalı, Sokrates'le çocuklarının kılıç eğitimi almalarının faydalarına olup olmayacağı konusu hakkında konuşmaya girişir. Sokrates çocuklara verilecek eğitimin asıl gayesinin onların ruhlarının iyileştirilmesi olduğu düşüncesinden hareketle onlara asıl konuşulması gerekenin hangi erdemin verilmesinden ziyade erdemin bizzat kendisi olduğunu belirtir. Ona göre erdem kendi başına büyük bir yer kapladığı için erdemin bölümlerinden konuşmakla başlar ve kılıç kullanma eğitiminin ilişkili olduğunu düşündüğü cesaret erdemi üzerine sorgulama başlatır.²⁷¹

Sokrates'e göre iyi bir insanın sahip olması gereken erdemlerden birisi cesarettir. Lakhes diyalogunda cesarete dair yapılan sorgulamalar neticesinde iki temel tarif karşımıza çıkmaktadır. Tanım yerine tarif kelimesini seçmemizin sebebi, aslında erdemin veya cesaretin tanımının yapılamayıp yalnızca o tanımın arayışı içerisinde olunmasıdır. Zira Sokrates, yapılan her tanımlamayı sorgulamaları neticesinde çürütmektedir. Lakhes'e göre cesaret, ruhun zorluklar karşısında dayanıklılık göstermesidir. Sokrates'in yaptığı temel eleştiri Lakhes'in tarifinde aklın veya bilginin yer almamasıdır. Zira ona göre aklını kullanmadan kendini tehlikeye atan veya tehlikeye attığının farkında olmadan kişinin gösterdiği tavır cesaret değil cahilliktir.²⁷² Nikias'ın tarifinde ise devreye akıl ve bilgi girmektedir. Ona göre cesaret insanın nelerden kaçınması neleri göze alması gerektiğini bilmesidir. Nikias bu düşünceden hareketle hayvanlarda hatta insanların çoğunda cesaretin olmadığından bahseder. Dolayısıyla Nikias'a göre düşünceden yoksun olan hiçbir canlıda cesaretin varlığından bahsedilemez onlarda var olan yalnızca gözü karalıktır.²⁷³ Bize göre Nikias'ın çoğu insanda cesaretin olmamasını düşünmesinin altında insanlar arasında yapılan sınıflama yatmaktadır. Zira İkinci bölümde bahsettiğimiz üzere Atina toplumu içerisinde en üst sınıf, yetişkin Atina erkekleriydi ve kabul edilen üstünlük siyasi veya ekonomik olmaktan çok ontolojik bir bakışa dayanıyordu. Buradan hareketle

²⁷¹ Platon, *Lakhes*, 50.

²⁷² Platon, *Lakhes*, 53-54.

²⁷³ Plato, *Laches Protagoras Meno Euthydemus*, (Trans. W. R. M. Lamb), Harvard University Press, Revised and Reprinted, London 1952, 69.

Nikias'a göre cesaret düşünme gücüne sahip az sayıda erkekte yani Atina'nın yetişkin erkeklerinde bulunmaktadır, çıkarımını yapabiliriz.

Cesarete dair yapılan tarifleri insan bağlamında okuduğumuzda, önceki eserlerde tespit ettiğimiz gibi iki temel insan karşımıza çıkmaktadır. Bunlarda birisi akıl ile hareket ederken diğeri inanca veya içgüdülere dayanarak hareket etmektedir. Lakhes'in savunusunu yaptığı ikinci görüşe göre akıl ve bilgi temel nokta olarak alınmadığı için erdemler noktasında hayvan ve insan arasında net ayrımlar yapılamamaktadır. Zira Lakhes'in onayladığı görüşe göre aslan, geyikten daha cesaretli bir hayvandır. Ancak Nikias'ın savunusunu yaptığı akıl ve bilgi temelli görüşe göre erdemler düşünebilen canlılara özgüdür. Ona göre hayvanların düşünebilmeleri mümkün olmadığı gibi insanların da yalnızca bir kısmı düşünebilmektedir.²⁷⁴ Lakhes ve Nikias'ın temsil ettiği iki farklı insan tanımının yanında Sokrates daha da ileri giderek iyi insanın tanımını yapar. Ona göre cesaret erdemin parçalarından yalnızca birisidir. Cesaretin sağladığı şey ise iyi ve kötü arasında ayrım yapabilmektir. Sokrates, cesaretin yanında, adalet ve dindarlık gibi erdemin diğer parçalarının da iyi ve kötü arasında ayrım yapabilmeyi sağladığından bahseder ve aslında cesaretin tanımının yapılamamış olduğunu belirtir.²⁷⁵ Sokrates'in düşüncesinden anladığımız kadarıyla iyi insan veya Platonik ifadeyle ideal insan iyi ve kötü arasındaki ayrımı aktif bir zihinsel süreçle tartmaya devam eden insandır.

Platon'un erdem arayışının devam ettiği eserlerinden birisi de *Lysis* diyalogudur. Eserin temelinde Sokrates'in dostluğa dair soruşturması yatmaktadır. Eserin giriş kısmında insanların sahip oldukları bilgiler neticesinde değer kazandıklarını gösteren bir akıl yürütme yapılır. Buna göre Sokrates, diyalogun ana karakterlerinden olan genç Lysis'e babasının kendisine hangi konularda söz hakkı tanıdığını ve onun kendini yönetmesine izin verip vermediğini sorar. Lysis ise babasının at arabası kullanma gibi pek çok konuda kendisine söz hakkı tanımadığını, kendisini yönetmesi için ise bir köle tayin ettiğini belirtir. İlk bakışta ailesinin ona değer vermediği gibi bir durum söz konusu olsa da, Sokrates'in akıl yürütmesi neticesinde görülür ki aslında ailesi okumak, lir çalmak gibi konularda ona müracaat etmektedir.²⁷⁶ Dolayısıyla aslında Lysis'in bilgi sahibi olduğu alanlar ailesinin ona güvendiği konulardır. Eğer Lysis diğer konularda da

²⁷⁴ Plato, *Laches Protagoras Meno Euthydemus*, 67-69.

²⁷⁵ Plato, *Laches Protagoras Meno Euthydemus*, 207; Platon, *Lakhes*, 63-64.

²⁷⁶ Platon, *Lysis*, (Çev.: Y. Gurur Sev & Osman Baran Kaplan), Pinhan Yay., İstanbul 2020, 13-21.

bilgi sahibi yani bilge²⁷⁷ olduğu takdirde yalnız ailesi değil o konu hakkında ihtiyacı olan herkes ona müracaat edecek ve ona değer vermiş olacaktır.²⁷⁸

Sokrates geldiği bu noktadan sonra şu soruyu sorar: “*Peki, öyleyse, bu durumlarda, yani kimseye faydamız olmayan durumlarda, kimin dostu olacağız, kim bizi sevecek?*”²⁷⁹ Sokrates bu soruyla beraber dostluk tartışmasına girişir diyalog içerisinde dört farklı dostluk tanımına yer verilir. Dostluk üzerine yapılan soruşturmaya insan bağlamında yaklaştığımızda Sokrates’in insanları üç kısma ayırdığını görmekteyiz. Bunlardan ilki iyi olanlar ikincisi ise kötü olanlardır. Sokrates dostluğu bu iki kısım arasında incelerken bir sonuca varamamasından hareketle üçüncü bir kısımdan daha bahseder. Bunlar da ne iyi ne de kötü olanlardır. Bunlar bazen içlerinde kötülük barındırsalar da tamamen kötü olmayan insanlardır ve kötülükle tanıştıklarında iyiye doğru yönelmektedirler.²⁸⁰ Yapılan son dostluk tanımı da bu düşünceden hareketle yapılır ve iyi ile kötü arasında bulunan insanların kötüyü görerek iyiye duydukları muhabbete dostluk adı verilir. Ancak Sokratik diyalogların çözümsüzlüğü burada da ortaya çıkar ve Sokrates, yaptıkları son tanımında sıkıntılarını ortaya koyarak tartışmayı çözümsüz bir biçimde sonlandırır.²⁸¹

Diyalog içerisinde açıkça belirtilmese de Sokrates’in insan sınıflandırması ile Yunan toplumunda çok yaygın olan, yaşlılarla genç erkeklerin kurduğu ilişkiler arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Gençler soruşturmaya müsait berrak zihinleri ile ne iyi ne kötü olanlara benzerken, gençlere nazaran daha oturaklı olan ve toplumda saygı gören bilge yaşlılar, iyi olan insanlara benzemektedir. Kötüler ise çoğunluğu oluşturan yozlaşmış insanlardır diyebiliriz. Sonuç olarak Sokrates’in insana dair tanımlamaları, yaşadığı toplumun kültürüyle benzerlikler taşımaktadır diyebiliriz.

1.3.6 Bilgelik²⁸² ve Cehalet Arasında İnsan

Protagoras diyalogu Platon’un Sokratik döneminde insan doğasına dair önemli bilgiler edindiğimiz eserlerinden birisidir. Bu diyalog içerisinde Sokrates, insanın doğası

²⁷⁷ Bu diyalogda geçen bilgelik, İngilizcesi ‘wise’ olan, Protagoras diyalogunda bahsedilenden farklı olarak, ilmi vukufiyet anlamındadır. İngilizce kullanım için bkz. Plato, *The Dialogues Of Plato Volume I*, (Trans. B. Jowett), Oxford University Press, London 1891, 56.

²⁷⁸ İnsanın bilgi ile olan ilişkisi Protagoras diyalogunda da farklı bir bağlam içerisinde ele alınmaktadır.

²⁷⁹ Platon, *Lysis*, (Çev.: Y. Gurur Sev & Osman Baran Kaplan), 21.

²⁸⁰ Platon, *Lysis*, (Çev.: Y. Gurur Sev & Osman Baran Kaplan), 41.

²⁸¹ Platon, *Lysis*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2013, 63-64.

²⁸² Orijinal metinde ‘Sophrosyne’ olarak geçen kavramın İngilizcesi ‘temperance’ dir. Akliselim hareket edebilme, kendini kontrol edebilme, ılımlı, basiretli olma gibi anlamlara gelen bu kavram Türkçeye bilgelik

gereği iyi olanı istediğini belirtir.²⁸³ İnsanın iyi olanı istemesiyle kötü olanı istemesi arasındaki geçiş ile bilgelik ve cehalet arasındaki geçiş arasında doğru orantı vardır. Aslında diyaloga bakıldığında insan, yaşamını bilgelik ve cehalet arasında geçirir. Zira sürekli iyi olmak tanrıya has bir durumdur. Sokrates bu düşüncesini Simonides’in şiirini yorumlarken şu ifadelerle açıklar: *“Aynı şekilde iyi bir adam da zamanla veya çalışma zorunluluğundan, hatalık ya da bir başka beladan ötürü bazen kötü hale gelebilir, zira kötü eylemek sadece şudur: bilgiden yoksun olmak. Fakat kötü bir adam asla kötü bir hale gelemez, zira o zaten hep öyledir. Aksine kötü hale gelecekse, öncesinde iyi hale gelmiş olmalıdır. Dolayısıyla şiirin bu kısmı da buna yöneliktir: İyi bir adam olmak ve sonuna kadar iyi olarak kalmak mümkün değildir, ama iyi hale gelmek mümkündür ve [iyi hale gelmiş] aynı kişinin kötü hale gelmesi de mümkündür; ‘ve çoğunlukla en iyi olanlar tanrıların sevdikleridir.’”*²⁸⁴

Bilgelik ve cehalet arasında bilgeliğe doğru yöneliş, insanın aktif olarak sorgulama sürecinde olmasını gerektirir. Tüm bu çıkarımlar diyalogun insan temele alınarak okunması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü diyalog kendi içerisinde siyaset, ahlak, eğitim gibi pek çok konuyu barındırmaktadır, tüm bunların arasında bağlantı kurarak ortak noktalarını belirlemek ancak insan bağlamında gerçekleştirilebilmektedir.

Eser içerisinde Hippokrates, Sokrates’e gelerek Protagoras’ın Atina’da bulunmasına duyduğu sevinci paylaşır ve ondan bilgelik öğrenmek istediğini ve Sokrates’in de yanında bulunmasını istediğini belirtir.²⁸⁵ Hippokrates’in isteğine üst paragrafta yaptığımız çıkarımlardan hareketle baktığımızda aslında onun doğası gereği iyiliğine olana yöneldiğini görmekteyiz. Platon, Hippokrates ile sıradan bir insan örneğini sunmaktadır. Sokrates’in yaklaşımı bize çoğunluğun iyiliğine olanı istemesine rağmen neden kötülüklerine olanları yaptıklarını açıklar niteliktedir. Sokrates ruh ile beden arasına net bir ayrım koyarak akıl yürütmesine girişir ve beden ile ilgili bir tavsiye alınacağı zaman nasıl ki uzmanına gitmek makul ise bedenden daha önemli olan ruhun gelişimi ile ilgili bir konuda fikir alırken, çok daha dikkatli olmak gerektiğini belirtir. Ona

olarak çevrilmiştir bizde bilgelik kelimesine sadık kalarak çalışmamıza almış bulunmaktayız. Preus, Anthony, 245-246. Ayrıca bkz. “Sophrosune: öz-denetim, ölçülülük, ılımlılık...” Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, (Çev.: Hakkı Hünler), Paradigma Yay., İstanbul 2004, 343-344.

²⁸³ Platon, *Protagoras*, 126.

²⁸⁴ Platon, *Protagoras*, 105.

²⁸⁵ Platon, *Protagoras*, 51-52.

göre sofistler “*ruhu besleyen malların bir çeşit toptancısı*”²⁸⁶ gibidirler. Sokrates, onlardan bilgi alacak kimselerin iyi ve kötünün ne olduğunu ayırt edebilecek seviyede olmaları gerektiğini düşünür.²⁸⁷ Çünkü bir insan iyi ve kötünün ne olduğunu bilmiyorsa o insan kendisinin faydasına veya zararına olan konusunda cehalete düşebilir. Faydasına olanı elde etme düşüncesiyle gittiği birisinden ilk bakışta yararlı gözükürken aslında zararlı olan bir şeyi alabilir.

İnsanların ruhuna yönelik bilgiler erdemlerin bilgisidir. Erdemlere sahip olmak insanları iyileştiren bir niteliktir. İnsanların doğaları gereği iyiye yönelmelerini temele aldığımızda insanlar ruhlarını geliştirmek için erdemlerin bilgisine yönelirler ve erdemlerin araştırılması veya öğretilmesi insanların faydasıdır. Bunun bir sonucu olarak insanlar kendilerini toplum içerisinde ön plana çıkaracak erdemleri öğretmeleri için sofistlere ciddi paralar ödemişlerdir. Ancak Sokrates, erdemlerin öğretilmeyeceği iddiası ile Protagoras ile bir tartışmaya girer. Sokrates’in iddiasına göre eğer erdemler öğretilbilseydi pek çok bilge adamın çocuklarının da bilge olmaları gerekirdi.²⁸⁸ Protagoras ise Birinci bölümde bahsettiğimiz üzere insanların toplumsal varlıklar olmalarından hareketle erdemlerin öğretilbileceğini açıklar. Onun açıklamasından hareketle “erdemler öğretilmeyecek olsaydı toplumların bir arada yaşamaları imkânsız hale gelirdi.” yorumu yapılabilir. Çünkü toplumları bir arada tutan şey erdemlerden hareketle kurgulanmış yasalardır ve insanlar, hem çocuklarının hem de diğer insanların yasalara uymaları için sürekli olarak öğüt verirler. Yasalara uymayanların cezalandırılacağından bahsederler. Eğer bunu yapmamış olsalardı kimse erdemleri öğrenemez ve toplumun birlikteliği dağılırdı.²⁸⁹

Diyalog içerisinde insanla ilgili diğer önemli nokta ise Sokrates’in insanın bilgi ile mi yoksa duyularla mı yönetildiğine dair tartışmasıdır. Aslında o, bu tartışmada bilgelik ve cehalet arasındaki çizginin, dünya üzerinde yaşayan insanın kaderi olduğunu göstermektedir. Sokrates çoğunluğun bilgi karşısındaki tutumunun şu olduğunu ifade etmektedir: “*Bilgi bir insanda bulunsa da, onu yöneten çoğu zaman bilgi değil, başka bir şeydir: Kâh öfke, kâh haz, kâh acı, bazen aşk, çoğu zamanda korku.*”²⁹⁰ Ancak Sokrates

²⁸⁶ Platon, *Protagoras*, 57.

²⁸⁷ Platon, *Protagoras*, 55-58.

²⁸⁸ Platon, *Protagoras*, 66-67.

²⁸⁹ Platon, *Protagoras*, 73-78.

²⁹⁰ Platon, *Protagoras*, 117.

bunun doğru olmadığını düşünür ona göre insanların eylemlerinin hareket noktasında yalnızca haz ve acılar bulunuyor olarak gözüксе de aslında onun da altında iyi veya kötü bilgisi yatmaktadır. Sokrates'in ifadeleriyle söyleyecek olursak: *“O halde iyi olduğu için hazzın peşinden gidiyorsunuz, kötü olduğu için acıdan kaçılıyorsunuz, değil mi?”*²⁹¹ Bu noktada şu sorular sorulabilir: “Yapıldığı anda haz veren bütün eylemler iyi midir?” veya “Yapıldığı anda acı veren tüm eylemler kötü müdür?” Sokrates akıl yürütmesinin ilerleyen safhalarında bu soruların da cevabını verir ona göre insanların eylemleri neticesinde elde ettikleri hazlar ve acılar tartılır bunun neticesinde hangisi ağır basıyorsa ona göre hüküm verilir.²⁹² Bu şu anlama gelmektedir; egzersiz yapmak gibi bazı eylemler yapıldığı anda acı verse de o eylemlerin sonucunda insan bedeninin daha sağlıklı olmasıyla çektiği acıdan daha fazla haz elde eder. Bir insan bunun muhasebesini yapabildiği sürece haz ve acı gibi duyuşsal yönlendirmelerden kurtulur ve kendi için iyi olanı gerçekleştirmiş olur. Bunu yapamayıp, nefesine hâkim olamayan insanlar haz ve acılara göre hareket ederken aslında bunu cahilliklerinden dolayı yapmaktadırlar. İnsan bilgelik ve cehalet arasında yaşamını devam ettirirken bilgeliğe yaklaştığı sürece iyiliğine olanı, bilgelikten uzaklaşıp cehalete yaklaştığı sürece kötülüğüne olanı gerçekleştirmektedir.

Protagoras diyalogu diğer Sokratik diyaloglarla benzerliği sürdürerek net bir sonuca ulaşmamış şekilde sona erer. Sokrates eserin sonunda erdemlerin öğretilmeyeceği fikrinin aksine tüm erdemlerin bilgi olduğu noktasına ulaşır ki buna göre erdemler öğretilbilirler.²⁹³

Platon bilgelik ve cehalet arasındaki gerilimden bahsetmekle kalmaz; bir diğer Sokratik diyalogu olan Kharmides’de bilgeliğin ne olduğunu tartışır. Diyalog sonuçsuz kalmış olsa da Sokrates’in bilgelikten ne anladığına dair önemli bilgiler barındırmaktadır. Sokrates bilgelik tartışmasını, dostu Kritias’ın akrabası olan Kharmides adlı genç ve güzel delikanlı ile başlatır sonra Kritias ile sürdürür. Atina kültürü içerisine yerleşmiş olan oğlan çocuklarına karşı ilgi Sokrates’te de vardır ve Kharmides’i çok güzel bulur.²⁹⁴ Platon, Kharmides ile kusursuz bir insan bedeni örneği sunmaktadır. Sokrates bedenin

²⁹¹ Platon, *Protagoras*, 120.

²⁹² Platon, *Protagoras*, 121.

²⁹³ Platon, *Protagoras*, 130-132.

²⁹⁴ Platon, *Kritias - Kharmides*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2014, 48.

kusursuzluğu karşısında hayran kalmasına rağmen, ruhun güzelliği ile mükemmel bir insan haline gelebileceğinden bahsederek bedeninin yanında ruhun önemine dikkat çekmiş olur.²⁹⁵ Sokrates'in, Kharmides ile bir tartışmadan çok soruşturma yapmış olması, o dönemin gençleri ile yaşlıları arasında bir ayırım yapmamıza izin vermektedir. Bir genç olarak Kharmides, Sokratik sorgulamaya daha açıktır.

Bilgelik üzerine soruşturma Kharmides'in sakin olma tarifinden ilerleyerek devam eder. Kharmides, Sokrates'in kendi fikirlerini çürütmesinden sonra başka birisinden duyduğunu söylediği şu tanımı yapar: "*Bilgelik, kişinin kendi işini yapmasıdır.*"²⁹⁶ Sokrates bu tanımı da farklı önermeler ile çürütmeye girişir. Kritias'ın sahiplenmesiyle sorgulama aktardığımız tanımdan hareketle devam eder. Bilgeliğin yani aklıselim şekilde hareket etmenin, iyilik yapmak, insanın kendisini bilmesi veya insan bilimi olduğu gibi bir biriyle yakın tanımlara ulaşır. Soruşturmalar neticesinde elde edilen sonuçların, akıl yürütmeye katılanlar veya dinleyiciler tarafından garipsenmemesi, sofistler ile başlayan insanı incelemeye alma düşüncesinin yaygınlığını kanıtlar niteliklidir. Zira Kritias'ın bilgeliğin insan bilimi olduğunu söylemesi üzerine Sokrates şu sonuca ulaşır: "... *Bilgelik veya bilge olmak neyi bilip bilmediğini bilmek değil sadece bilip bilmediğini bilmektir.*"²⁹⁷ Çünkü Sokrates'e göre bilgelik insan bilimi olduğuna göre kişi hem insan olarak kendisini bilmeli hem de diğer insanların ne bildiğini bilmeli. Ancak hem kendinin hem de diğerin ne bildiklerini bilmek için tüm bilimleri bilmek gerekmektedir. Bir insanın hekimlik, marangozluk, idarecilik gibi diğer tüm bilimleri bilmesi mümkün olmadığına göre bilgelik yalnızca bilip bilmediğini bilmek olmaktadır.²⁹⁸

Sokrates her zamanki gibi sorgulama neticesinde vardığı tanımı tekrar incelemeye alır ve insanlara mutluluk verecek olan şeyin neyin iyi neyin kötü olduğunun bilgisine sahip olmak olduğunu belirtir. Ancak bilgeliğin bu işe yaramadığını çünkü onun ne iyi ne de kötü hakkında bilgi sahibi olmak değil yalnızca onlar hakkında bilgi sahibi olmadığının farkında olmak anlamında olduğunu ifade eder.²⁹⁹ Bize göre gelineen noktada bilgeliğin faydası aktif bir farkındalık bilincidir. İnsan hiçbir şey bilmediğinden yola

²⁹⁵ Platon, *Kritias - Kharmides*, 49-50.

²⁹⁶ "*temperance is doing one's own business*" Plato, *Charmides Alcibiades I And Iy Hipparchus The Lovers Theages Minos Epinomis*, (Trans. W. R. M. Lamb), Harvard University Press, Reprinted, London 1964, 37.

²⁹⁷ Platon, *Kritias - Kharmides*, 72.

²⁹⁸ Platon, *Kritias - Kharmides*, 72-74.

²⁹⁹ Platon, *Kritias - Kharmides*, 78.

çıkarak hem kendini sorgulamalı hem de uzman olduğu düşünülen insanları sorgulamalıdır.³⁰⁰

1.3.7 İnanç ve Akıl Arasında İnsan

Alt başlığı inanç ve akıl olarak açarak, diğer alt başlıklardan ayırmamızın sebebi Platon'un İon adlı eserinde aklın karşısında duran kısmı konu edinmesidir. Diyalogda gördüğümüz kadarıyla aklın karşısında şiir, yani Yunanların zihninden bakacak olursak dinsel inançlar yatmaktadır. Diğer alt başlıklarda incelediğimiz eserlerde eleştirilen cehalet, bilgeliğin olmayışıyken burada eleştirilen şey kendi başına aklın ürünü olmaktan uzak, ilhama dayalı olan Yunan mitolojileridir. Havelock'un belirttiğine göre Platon'un hedefinde toplumun eğitimden yasalarına kadar pek çok noktasına nüfuz eden şiir vardır. O yalnızca şiirin belli kısmını eleştirmez, şiirin bizzat kendisinin ruhu zehirlediğini ve buna karşı sürekli tetikte olmak gerektiğini belirtir. Şiir insanın ahlaki olarak çöküntüsünü sağladığı gibi akli olarak da sakatlar ve hakikati görmesine engel olur.³⁰¹

İon, Sokratik diyaloglar arasında değerlendirilir ve içeriğine bakıldığında henüz Havelock'un belirttiği sertlik kendini göstermez. Havelock'un çıkarımlarını Devlet diyalogundan hareketle yapması bize Platon gelişimi ile ilgili ipucu vermektedir.³⁰² Ancak biz İon diyalogunu, Havelock'un aksine, şiir ve sanat üzerinden değil insanı temele olarak incelemeye çalışacağız. Diyalog *rhapsodluk*³⁰³ alanında birincilik ödülü alan ve *homeridler*³⁰⁴ içerisinde kendisini en üst noktalarda gören İon ile henüz şairler veya rhapsodlar kadar halka mal olamamış filozof Sokrates arasında geçmektedir. İon alanında en iyilerden birisi olarak inancı temsil eden bir insan olarak karşımıza çıkarken, Sokrates akli temsil etmektedir.³⁰⁵ Diyalogun bütününden anladığımız kadarıyla Platon'un temel itirazı şairlerin, hayatın her alanına girmiş olmalarıdır ve Platon, Sokrates aracılığıyla yaptırdığı sorgulamada şiirin yalnızca ilhama dayanarak bilgi noktasında hiçbir değeri olmadığını göstermektedir. Eser içerisinde Sokratik akıl yürütme peş peşe önermeler

³⁰⁰ Kendini bilmek bilgisi için bkz. Ömer Özden, "Kendini Bilmek Bilgisi", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 2004, 25-37.

³⁰¹ Eric Alfred Havelock, *Platon Filozof Şaire Karşı*, (Çev.: Adem Beyaz), Pinhan Yay., İstanbul 2015, 24-25.

³⁰² Havelock, *Platon Filozof Şaire Karşı*, 21.

³⁰³ Rhapsodluk Sokrates'in tarifine göre büyük Yunan şairlerinin şiirlerini halka anlatan gezici şairlerdir. Platon, *İon*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, 34.

³⁰⁴ Homerid, Homeros yorumcularına verilen addır.

³⁰⁵ Platon, *İon*, 33-36.

sunarak bunu kanıtlar ve şu ana kadar incelediğimiz diyaloglar içerisinde ilk defa bir sonuca ulaşıldığını şu ifadelerden anlamaktayız: “*Tamam, İon, sana göre daha güzel olan şeyi senden esirgemeyeceğim. Ama sen de Homeros’u bilgimle övüyorum demeyeceksin.*”³⁰⁶ Bize göre Sokrates kurduğu cümleyle, onun tek yaptığının tanrısal sesin kendisine ilham ettiği şeyleri aktarması olduğunu ve onun bir bilgiden söz edemeyeceğini düşünmektedir.

Platon, inanç ile akıl arasında iki ucu temsil eden karakterleri aracılığıyla inancın tam olarak nerede konumlanması gerektiğini şu şekilde açıklar: Sokrates karşısındaki şaire uzman olduğunu Homeros hakkında her şeyi bilip bilmediğini sorar. İon ise Homeros konusunda kendisinin en iyilerden birisi olduğunu belirtir ki önceki paragrafta bahsettiğimiz üzere Platon, İon’u birincilik ödülü almış bir şair olarak kurgular. İon’un cevabı üzerine Sokrates, Homeros destanları içerisinde geçen arabacılık, hekimlik, kâhinlik gibi farklı alanlar ile ilgili pasajları okuyarak, o konularda alanlarının uzmanlarının mı yoksa rhapsodların mı sözlerinin geçerli olduğunu sorar. İon’un uzmanların sözlerinin geçerli olduğunu tasdik etmesi üzerine, Homeros destanları içerisinde rhapsodları ilgilendiren bir şeyler söylemesini isteyerek İon’a bir nevi meydan okur.³⁰⁷ İon’un, komutanların ordularına çektikleri söylevlerin kendisinin alanına girdiğini belirterek, kendisinin de iyi bir komutan olabileceğini söyler.³⁰⁸ Platon’un, Sokrates’e verdirdiği cevap oldukça tepkiseldir. Kendi ifadeleri ile aktaracak olursak o şunları söylemektedir: “*Peki mademki Yunanların en iyi komutanı ve rhapsodu sensin. O halde neden rhapsodluk yapıp etrafta dolaşıyorsun da orduları komuta etmiyorsun? Yoksa Yunanlıların başlarına altın çelenkler takılmış rhapsodlara ihtiyacı var da komutanlara ihtiyaçları yok mu sanıyorsun?*”³⁰⁹ İon nedenini açıklamaya çalışsa da Sokrates onun delillerini çürütür ve nihai sonuç olarak şairlerin yalnızca ilhama dayalı bilgileri olduğunu ona kabul ettirir. Diyalogdan alıntıladığımız bu cümle Platon’un, şairlerin ve mitolojilerin toplumun her yerine nüfuz etmelerinden rahatsızlık duyduğu düşüncemizin temel dayanağını oluşturmaktadır. Platon yaptığı teklifle şairlere meydan

³⁰⁶ Platon, *İon*, 57.

³⁰⁷ Platon, *İon*, 47-52.

³⁰⁸ Platon, *İon*, 54.

³⁰⁹ Platon, *İon*, 55.

okumuş, toplumsal veya teknik konularda inancın değil aklın temele alınmasını, iki ucu temsil eden insan üzerinden açıklamıştır.

Platon, toplumun geleneklerine karşı eleştirel tutumunu Devlet adlı eserinin I. kitabında da sürdürür. Kitap içerisinde doğruluğun ne olduğu üzerine tartışma yapılır. Platon toplumda belli başlı kalıp yargıların olduğunu görür. Bunlar iyi, güzel, doğru, yanlış, kötü gibi içleri farklı şekillerde doldurulabilecek yargılardır. Eser içerisinde üç tip insan karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi dindar yaşlılardan oluşan, bedeni değil, ruhu önceleyen ve öldükten sonraki yaşam için hazırlık yapan, dinin belirlediği doğru, yanlış yargılarına göre hayatlarını sürdüren insanlardır. Platon'un kurgusuna göre Sokrates onlarla saygı dolu bir üslupla konuşurken, inandıkları değerlerin içlerini sorgulasa da tartışmaya girmez.³¹⁰ İkinci tip insan ise Atina'nın yaşadığı sorunların farkında olup geleneklere ve mevcut doğru, yanlış gibi yargılara keyiflerince şekil veren sofistlerdir. Sokrates inancı temsil eden insanların, inandıkları değerlerin içlerinin boş olduğunu ve aslında neye inandıklarının bilgisinde olmamalarını eleştirirken, sofistlerde ise hiçbir ahlaki yargıyı yerinde bırakmadan hakikati kendilerince eğip bükmelerini eleştirmektedir.³¹¹ Üçüncü tip ise Sokrates'in ve onunla birlikte sorgulamalara katılan gençlerin temsil ettiği değer yargılarının içlerini tekrar doldurma niyetinde olan, aklı önceleyen insanlardır.³¹²

1.4 GEÇİŞ DÖNEMİ DİYALOGLARINDA İNSAN

1.4.1 Ruh ile Beden Arasında İnsan

Platon, hemen hemen tüm diyaloglarında hocası Sokrates'i konuşturmuş ve onun ağzından görüşlerini dile getirmiştir. Sokratik dönem diyaloglarında Sokrates'in bilgisizliğin bilgisine sahip olma yöntemi ile herhangi bir sonuca ulaşamazken geçiş dönemiyle beraber diyaloglar belli sonuçlara ulaşılmış vaziyette sonlanmaktadır. Bu diyaloglardan *Gorgias*, hitabet sanatı olan retorikğin tartışılması ile ahlaktan siyasete pek çok konu hakkında bilgiler barındırmaktadır.³¹³ Platon'un retorik eleştirisi yaptığı eserlerinden birisi de Meneksenos'tur. Eserde hocası Sokrates'i bir nutuk örneği verirken görürüz ve Sokrates eleştirdiği retorikği öylesine güzel kullanır ki Platon, retorikğin

³¹⁰ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 26-30.

³¹¹ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 42-43.

³¹² Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 66.

³¹³ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2011, 32.

insanları nasıl etkilediğini örnek üzerinden bize göstermiş olur. Sokrates'in ironi yeteneğini gösterdiği diyalogda retorik etkisini şu sözlerle ifade etmektedir: *"Konuşan kişi öylesine inandırıcı oluyor ki, yabancılar söylenenleri dinledikten sonra hem bana hem de eskisine nazaran daha güzel buldukları bu kente karşı büyük bir hayranlık duyuyorlar. Benimse kendimi böyle yukarılarda görmem 3 gün kadar devam ediyor. Konuşanın sözleri kulaklarımda öylesine çınlıyor ki ancak dördüncü ve beşinci günlerde kendime gelip, nerede olduğumun farkına varıyorum. Bu sırada da 'Mutlular Adası'nda' yaşıyorum. Bizim hatiplerimiz işte böylesine becerikli insanlardır."*

Platon, *Gorgias* adlı eseriyle aslında Sokrates'in idamının arkasında, mahkemenin nasıl sonuçlanacağını bildiği halde doğrunun izinden ayrılmayan onurlu bir adamın var olduğunu göstermek istemiştir. Çünkü diyalog içerisinde bir kaç kez Sokrates'in günün birinde ahlaksızca suçlanacağı ve eğer böyle devam ederse başına kötü şeyler geleceğinden bahsedilmiştir.³¹⁴

Eseri insan bağlamında ele aldığımızda, Platon, insanın ruh ve bedenden oluştuğunu belirtmiştir. Bedenin kendi ihtiyaçları ve eğitim metotları olduğu gibi ruhun da kendine özgü bir yapısı vardır.³¹⁵ Eser içerisinde sofistlerin en güçlülerinden olan Gorgias, Kallikles gibi isimler bedeni ve bedenin geçiciliğini temsil ederken onların karşısında konumlandırılan Sokrates, ruhu ve ruhun kalıcılığını temsil etmektedir. Bu çıkarımı yapmamıza olanak sağlayan ilk argümanımız Sokrates'in, Gorgias ile yaptığı retorik ile ilgili tartışmadır. Gorgias çok iyi olduğunu iddia ettiği ve eğitimini verdiği retorik ile insanlara, ikna etme sanatını öğrettiğini belirtmektedir.³¹⁶ Sokrates'in ortaya koyduğu üzere Gorgias'ın yöntemi bilgiye dayanmaz. O, yalnızca karşındakileri aldatmanın yöntemini göstermektedir. Gorgias'a göre değişmezliğe sahip, doğrunun ve bilginin bir önemi yoktur. Onun yöntemi insanlara büyük bir güç sağlar ve insanlar kendi çıkarları doğrultusunda bunu kullanırlar. Sokrates bunun dürüstçe bir şey olmadığını belirtir.³¹⁷ Sokrates'in retorik, yemek pişirmeye benzetmesi rastlantı olarak yapılmış bir benzetme dahi olsa sofistler ve beden arasında kurduğumuz ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. Sokrates retorik gibi yemek pişirmenin de akıl yürütme sonucunda yapılmadığını yalnızca

³¹⁴ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2016, 106, 159-161, 165-166.

³¹⁵ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 70.

³¹⁶ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 50, 54.

³¹⁷ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 57-60.

göreneklerden kaynaklanan ve zevke yani bedene hitap eden değersiz bir iş olduğunu düşünmektedir.³¹⁸

İkinci argümanımız Sokrates'in, Gorgias'ın öğrencisi Polos ile yaptığı tartışma içerisinde bulunmaktadır. Sokrates'e göre dalkavukluğun³¹⁹ bir biçimi olarak düşünülebilecek retorik, kötü bir şeydir.³²⁰ İnsanlar hitabet sayesinde mahkemeleri kandırarak suçlarından aklanmakta ve ceza çekmekten kurtulmaktadır.³²¹ Polos'a göre insanların cezalardan kurtulması iyi bir şeyken, Sokrates'e göre insanlar, gerektiğinde kırbaçlanacak, hapsedilecek ve hatta öldürülecek, ruhları ancak bu sayede temizlenecektir. Polos insanların cezalardan kurtulmasıyla fiziki olarak fayda sağlayacaklarını düşünürken Sokrates bedenin acı çekmesi sonucunda ruhun temizlenmesinin o insan için en iyi şey olduğunu düşünmektedir.³²² Dolayısıyla bir sofist olarak Polos bedeni temsil ederken, bir filozof olarak Sokrates ruhu temsil etmektedir.

Üçüncü argümanımız ise Sokrates'in Kallikles ile yaptığı bir tartışmaya dayanmaktadır. Kallikles'e göre Sokrates'in yaptığı kıyaslar birbiriyle tutarlı değildir. Çünkü Sokrates, çoğunluğu oluşturan zayıf insanların, güçlü insanlardan korunmak için koyduğu yasalarla, doğa yasalarını aynı görerek hataya düşmektedir. Kallikles'e göre kişinin mahkemede haklı çıkması ve diğer insanları kendi düşüncelerine göre manipüle etmesi doğrudur çünkü doğada olan budur. Güçlü olanlar zayıf olanlardan daha çok fayda elde ederler.³²³ Durum böyle olduğu için insanın yapması gereken duygularını takip ederek doğal düzene göre yaşamını sürdürmesidir. Acıkıldığında yemek yemek, susandığında su içmek gibi sürekli bedenin isteklerinin tatmin edilmesidir.³²⁴ Sokrates zevk ile iyinin farklı şeyler olduğunu gösterdikten sonra bedendeki iyiliğin ölçülü olmaya dayandığını ancak asıl iyiliğin ruhun ölçülülüğünde bulunduğunu kanıtlamıştır. Sonuç

³¹⁸ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 68-68.

³¹⁹ Dalkavuk kelimesi TDK'ya göre şu anlamlara gelmektedir: "Kendisine çıkar sağlayacak olanlara aşırı bir saygı ve hayranlık göstererek yaranmak isteyen kimse, huluskâr, yağcı, yalaka, yağdanlık, yalpak, yaltakçı, yaltakçı, kemik yalayıcı, çanak yalayıcı, kılbaz" <https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 15. 08. 2020. Diyalogun İngilizce çevirilerinde ise yağcılık, dalkavukluk anlamında flattery sözcüğü geçmektedir. İlgili kitap için bkz. Plato, *Gorgias*, (Trans. E. M. Cope), Cambridge University Press, London 1864, 28.

³²⁰ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 69.

³²¹ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Mehmet Rifat & Sema Rifat), 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020, 56-58.

³²² Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 84-85, 96-97.

³²³ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 101-106.

³²⁴ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 117-118.

olarak Kallikles bedensel hazların peşinde bir yaşam sürmenin savunuculuğunu yaparken Sokrates, ruhta bulunan erdemlere göre bir yaşamı öncelemiştir.³²⁵

“Platon ruh ve beden arasında net bir ayrım yaparken bunu neye dayandırmaktadır?” sorusunu sorduğumuzda karşımıza *Phaidon* ve *Menon* diyalogları çıkmaktadır. *Menon* diyalogunda erdemlerin öğretilip, öğretilmeyeceği tartışması içerisinde, giriş niteliğinde açıklaması yapılan ruh meselesi³²⁶ *Phaidon* diyalogunda uzun bir şekilde ele alınmıştır. Platon’un yaptığı gibi meseleyi Sokrates üzerinden anlatacak olursak, diyalog, Sokrates’in hapisanede zehri içtiği gün, sevenleriyle yaptığı sohbetten oluşmaktadır. Sokrates o günün akşamında ölmüş olacağını bildiği halde gayet sakin ve huzurlu gözükmemektedir. Bu durum orada bulunanların dikkatinden kaçmaz ve ölüm üzerine konuşmaya başlanır.³²⁷ Ölümden sonra neler yaşanacağı hakkında kesin bir bilgi olmamasından dolayı Sokrates henüz beden ve ruhtan oluşan bir varlık olarak bu konuşmaları yapmaktadır.³²⁸ Bunu ifade etmemizin sebebi, Sokrates’in diyalog boyunca kendinden bahsederken bir yanının ruh diğer yanının da beden olduğunu söylemesidir.³²⁹ Ancak diyalogun sonunda zehri içme vakti geldiği zaman, dostu Kriton, nasıl gömülmek istediğini sorduğunda Sokrates şu cevabı vermektedir:

“Dostlarım, bu Kriton’u benim şimdi sizinle konuşan, konuşulan şeylerin tek tek sırasını belirleyen Sokrates olduğuma inandıramıyorum. O beni az sonra ceset olarak göreceği Sokrates diye düşünüyor, bu nedenle de beni nasıl gömeceğini soruyor; çünkü zehri içtikten sonra sizinle artık kalamayacağım ve görkemli bir mutluluğa doğru hızla uzaklaşacağım yolundaki deminki uzun konuşmayı sanırım yalnızca sizi ve kendimi teselli etmek için yaptığımı düşünüyor. Benim için kefil olun Kriton’a ama onun yargıçların önünde bana kefil olduğu gibi değil; tam tersine. Çünkü o burada kalacağıma kefil olmuştu; sizi ise öldükten sonra burada kalmayacağıma, hemen çekip gideceğime kefil olun. Kefil olun ki, Kriton daha kolay dayansın, bedenimi yakılırken ya da gömülürken gördüğünde başıma kötü bir şey geliyor diye benim için üzülmessin ve defin sırasında ‘Sokrates’i yere yatırıyorum, onu taşıyorum, onu gömüyorum,’ diyemesin. Şimdi şunu iyi bil sevgili Kriton, doğru ifadeler kullanmamak sadece kendi içinde ahenksiz bir durum

³²⁵ Platon, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 138-140.

³²⁶ Platon, *Menon*, (Çev.: Özlem Bayoğlu), Pinhan Yay., İstanbul 2018, 43-44.

³²⁷ Platon, *Phaidon*, 44-45.

³²⁸ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, (Çev.: Nazile Kalaycı), Kabalcı Yay., İstanbul 2012, 253.

³²⁹ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 119.

değildir, bunun ruhlara da zararı dokunur. Bu nedenle sen cesur olmalı ve benim yalnızca bedenimi gömdüğünü söylemesin. Onu da sana nasıl doğru geliyorsa ve hangisinin geleneklere uygun olduğunu düşünüyorsan öyle yap.”³³⁰

Sokrates, verdiği cevapla ruh ile beden arasında net bir ayrım yapmıştır. Ona göre insan, beden ve ruhtan oluşuyorken, öldükten sonra geriye kalan ruhtur, beden dağılıp yok olan bir maddeden ibarettir. İnsan, beden ve ruhtan meydana geliyorsa beden yok olduğunda geriye kalan için ne diyeceğiz? Yalnızca ruh mu? Yoksa insan mı? Platon’un eserleri içerisinde bu sorunun cevabını bulmak zor bir hale gelmektedir. Çünkü O, bedensel hazları önceleyerek kötü bir yaşam süren insanların, öldükten sonra ruhlarının bağımlısı oldukları hazlara göre hayvanlara geçeceğini söylediği³³¹ gibi bedeni önemsemeyen ve erdemli bir yaşam sürenlerin tanrılar ile birlikte yaşayan insanların aralarına katılacağını da söylemektedir.³³² İlk düşünceden hareket edersek insan, bu dünyada bedenle ruhun birleşmesi neticesinde ortaya çıkarken, ölmesiyle ortadan kalkar. Çünkü kötü yaşam sürenlerin ruhları hayvanların bedenlerine geçmektedir. Ancak ikinci düşünceden hareket edecek olursak beden yok olduktan sonra kalan ruh da bir insan olarak yaşamına devam edecektir. Bu sorunu aşmak için idealar öğretisine başvurduğumuzda duyumsanan dünyanın içerisinde yaşayan insan, idealar dünyasında bulunan insan ideasının bir kopyasıdır. Sonuç olarak insan bedenden kurtulduğunda saf bir halde kalan ruhla yaşamını sürdürmektedir.

Sokrates bedeni ruhun hapishanesi olarak görmektedir. Hapishaneden kurtuluşun anahtarı ise ölmektir. Bundan dolayı felsefeyle uğraşan insanların ölümden korkması saçma bir durumdur. “Madem ölmek çok güzel bir olgu öyleyse intihar edilebilir mi?” Sokrates bu sorunun cevabını tanrılar aracılığıyla vermektedir. Ona göre tanrılar, insanları bedenlerde hapsedmiştir. Onlar insanların efendileri, insanları onların kölesi durumundadırlar ve bir kölenin efendisinden kaçması doğru bir davranış değildir. Ancak ölüm vakti geldiğinde filozofun ölümden korkması, akıl dışı bir durumdur. Çünkü insan öldüğünde tanrılarla ve daha önce ölmüş büyük insanlarla buluşacaktır. Bundan dolayı

³³⁰ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 255-256.

³³¹ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 131-133.

³³² Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 241.

filozof elinden geldiğince bedensel hazlardan uzak durur ve kendisini ölüme hazır hale getirir.³³³

Sokrates'i dinleyenler içerisinde bulunan Kebes, ruhun bedenden ayrıldıktan sonra dağıldığına dair düşüncelerin var olduğunu belirtir. Eğer ruhun dağıldığı kabul edilirse Sokrates'in anlattığı her şey bir hikâyeden ibaret olacaktır. Sokrates'in yaptığı akıl yürütmeye göre varlık alanında doğrusal değil döngüsel bir oluştan söz edilebilir. Uyku ve uyanıklığın birbirini takip ettiği gibi yaşam ve ölüm arasında da birbirini takip eden bir döngü vardır. Bunun sonucu olarak insan öldüğünde beden yok olurken ruh bir yerlerde beklemek durumundadır. Eğer oluş döngüsel değil doğrusal kabul edilirse bir noktada durması zorunlu hale gelmektedir.³³⁴

Platon'un hem ruhun varlığına hem de bedenin ölümünden sonra varlığını devam ettirdiğine yönelik ikinci kanıtı hatırlama teorisidir. Bu teori bilen bir varlık olarak insanın bilmesinin altında ne yattığını göstermesinin yanı sıra ruhun varlığı ve ölümden sonra varlığını devam ettiriyor olmasının zorunluluğu gibi konuları da kanıtlar niteliktedir. Platon'un konu ile ilgili verdiği en meşhur örnek Sokrates'in köle bir çocuğa geometri sorusu çözdürmesidir. Menon diyalogunda serimlenen örneğe göre Sokrates yalnızca doğru sorular sorarak, daha önce herhangi bir eğitim almamış köle çocuğa geometri sorusu çözdürmektedir. Bu çocuk geometri eğitimi almadığına göre ya bunları kendi başına öğrenmiştir ki dönemin şartlarında imkânsızdır, ya da bunlar zaten ruhunda var olduğu için doğru bir yöntemle bu bilgeleri anımsaması sağlanmıştır. Sokrates'e göre zorunlu olarak bu bilgelerin onun insan biçimine girmeden önce kendisinde var olduğunu kabul etmek gerekmektedir.³³⁵ Diğer kanıt ise duyular yoluyla algılanan şeylerin, duyulardan bağımsız olarak farklı bir şeyi daha ortaya çıkarmasıdır. Bu düşünceye göre algılanan iki taşın birbirine eşit olduğu düşünüldüğünde, eşit kavramı bu taşlardan bağımsız olarak zihnimizde var olmak durumundadır çünkü taşlar bize eşitin bizzat kendisini mükemmel olarak veremezler. Bunun neticesinde bedenden bağımsız olarak var olan bilgilerin ruhun insan biçimine girmeden önce kendisinde var olduğunu kabul etmek gerekmektedir.³³⁶

³³³ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 49-55.

³³⁴ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 79-89.

³³⁵ İlgili örneğe ulaşmak için bkz. Platon, *Menon*, 47-65.

³³⁶ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 103-109.

Platon ruhun özünü tanımlarken varlıkları ikiye ayırır. Bunlar görünen ve görünmeyen varlıklardır. Güzel şeylerin görünen ve birleşik varlıklar olduğunu söylerken, güzelin kendisinin basit bir gerçeklikte ve görünmeyen bir varlık olduğunu belirtir.³³⁷ İnsan söz konusu olduğunda, görünen kısım birleşik ve ölümlü bir varlık olarak beden, görünmeyen kısım ise basit ve tanrısal olan ruhtur. Bu iki varlığın birlikteliği, ruhun bedeni yönetmesi üzerine kurgulanmıştır.³³⁸ Ancak ruh, bedeni kullanarak araştırma yaptığında duyu verilerinin getirdiği yanıltıcı bilgiler ile sersemleşir ve çoğu zaman bedenin istekleri ve gereksinimleri, ruhun öz benliğini yitirmesiyle sonuçlanmaktadır. Sokrates'in kendi ifadeleriyle söyleyecek olursak: *"Her bir haz ve acı adeta bir çivisi varmışçasına ruhu bedene çiviler, perçinler, bedensel kılar ve onu bedenin bildiklerinin doğru olduğuna inandırır. Bedenle aynı kanılara ve arzulara sahip olmakla, sanırım bedenle aynı alışkanlıkları ve yaşam tarzını edinmek zorunda da kalır."*³³⁹ Saf bir öze sahip olan ruhun dağılması söz konusu değildir. Ancak bedenin isteklerine kendini kaptırdığında, bedenin ölümünden sonra bunun cezasını çekecektir.

Platon, Phaidon diyalogunda ruhun varlığı ve ölümsüzlüğü ile ilgili tüm sorunları ortadan kaldırmak için konuyu tekrar tekrar ele alır ve Sokrates aracılığıyla açıklamalar yapar. Sokrates'e yöneltilen sorulardan birincisine göre lir, akort edildiğinde bir uyum yakalanır ve bu sayede mükemmelleşmiş ve işlevini yerine getirebilir bir hale gelmiş olur. Başka bir deyişle ruhun bedene can vermesi gibi tellerin uzunlukları ve gerginlikleri arasındaki uyum da lire can vermektedir. Ancak lir dağıldığında uyum da ortadan kalmaktadır. Buradan hareketle ruh da bedenin uyumu kabul edilirse bedenin dağılmasıyla ruhunda ortadan kalkması gerekmez mi? sorusu sorulmaktadır.³⁴⁰ Sokrates, lirdeki uyumun, tellerin akort edilmesi neticesinde gelmesiyle, ruhun bedenden önce var olmasının, ikisi arasında önemli bir fark olduğunu belirtir. Bununla birlikte Sokrates'e göre uyumun yükseltip alçaltılabilmesi mümkünken, ruh üzerinde düşünülmesi mümkün değildir. Çünkü ruh özü itibarıyla hep aynıdır, artıp eksiltilemez. Bir diğer yanıt ise ruh, bedenin uyumu olarak kabul edildiği takdirde onun tüm isteklerine cevap vermek

³³⁷ Platon açıkça belirtmese de burada bahsedilen idealar öğretisinin bir yansımasıdır. Platon'un güzellik anlayışı ile ilgili bkz.: Ömer Özden, "Hellenizm Öncesi Yunan Felsefesinde Güzellik Anlayışları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 2002, 79-85.

³³⁸ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 119-121.

³³⁹ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 137.

³⁴⁰ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 145.

durumunda olmasıdır. Ancak soruyu yönelten Simmias'ın da kabul ettiği üzere ruh, her zaman bedenın isteklerine cevap vermez ve böylece onun uyum olduğu düşüncesi çürütölmüş olur.³⁴¹

İkinci soruyu soran Kebes'e göre ruhun bedene gelmeden önce var olması onun bedenın ölümünden sonra var olacağı anlamına gelmez. Kebes'in örneği ile açıklayacak olursak, bir insan kendine göre daha zayıf bir ontolojiye sahip kıyafetten daha uzun yaşar ve ömrü boyunca pek çok kıyafet eskirir. Ancak bir gün eskittiği kıyafetlerin birisinin içerisinde ölecektir. Buradan hareketle ruhun da var olduğu sürece bedenler eskitirken yıpranıp ve son eskittiği bedenın ölümüyle ortadan kalkmayacağını garanti si var mıdır?³⁴² Kebes'in sorusu, önceki varsayımlarla çelişmeyen oldukça mantıklı bir sorudur. Platon bu sorunun cevabının oluşu baştan inceleyerek bulunabileceğini düşünür. Sokrates'in ağzından anlattıklarına baktığımızda gençlik yıllarında doğa filozoflarından etkilener ek materyalist bir neden araştırmasına giriştiđini³⁴³ ancak varılan noktada elde ettiği cevapların kendini tatmin etmediğini görmekteyiz.³⁴⁴ Ona göre bir nedenin iki karşıt şey doğurması kabul edilemez. Platon'un örneği üzerinden açıklayacak olursak onun, sekizden büyük olmasının sebebi, iki dediğimizde, sekizin, ondan küçük olmasının sebebi de ikidir demiş oluruz. Bu durumda hem büyüklüğün hem de küçüklüğün sebebi aynı şey olur ki bu kabul edilemez. Platon bu sıkıntıyı ideler âleminde söz ederek aşmaya çalışır. Ona göre kendinde varlıklar olarak adlandırdığı bir varlıklar âlemi vardır. Buna göre onun, sekizden büyük olmasının sebebi onun, onluk olmaktan pay almış olmasıyken, sekizin, ondan küçük olmasının sebebi sekizlikten pay almış olmasıdır.³⁴⁵

Platon konuyu farklı örnekler üzerinden uzunca açıklamaya devam ederken biz konumuz gereği insan ile ilgili kısma geldiğimizde, o varlıklarda iki zıt niteliğın bir arada bulunamayacağından bahseder. Örneğın soğuktan pay alan buz ile sıcaklık yan yana gelem ez zira geldiğinde artık özsel niteliğini kaybetmiş olur ki o zaman ona buz diyemeyiz, aynı şekilde ısıdan pay alan ateş ile soğuk bir araya gelem ez zira karşıt nitelikler aynı anda bulunamazlar.³⁴⁶ Platon bu akıl yürütmeyi ruh ve beden üzerinde

³⁴¹ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 167-179.

³⁴² Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 149-153.

³⁴³ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 185-187.

³⁴⁴ Özellikle Anaksagoras'ın üzerinde duruyor. Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 189-195.

³⁴⁵ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 201-205.

³⁴⁶ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 211.

uygular ona göre bedene yaşam veren şey ruhtur, yaşamın asla kabul edemeyeceği şey ise ölümdür. O halde ruh ölümün karşıtı olarak ölümsüzlüğe sahiptir.³⁴⁷

Eser içerisinde ruhun varlığını ve ölümsüzlüğü kanıtlayan Sokrates, ölümden sonraki hayat ile ilgili anlatılan hikâyelerden bahseder. Tamamen mitolojik bir yapıya sahip olan hikâyeler kötülük yapanların cezalandırılmasından, iyilik yapanların kazanacağı mükâfatlara kadar detaylı anlatıma sahiptir.³⁴⁸ Sokrates'in hikâyelerin sonunda söylediği söz ise burada zikredilmeye değerdir: *“Sevgili Simmias, işte bu anlattıklarımızdan dolayı erdemli ve akli başında bir yaşam sürmek için her şeyi yapmak gerek. Çünkü ödül güzel, umut büyüktür. Ama her şeyin tamı tamına benim şimdi anlattığım gibi olduğunu inatla savunmak da akıl sahibi bir adama yakışmaz. Fakat madem ruhun ölümsüz olduğu ortaya çıktı, o zaman ruhlarımızın ve onların meskenlerinin de böyle ya da buna benzer olması olasıdır bence dahası böyle olduğuna inanmak göze alınması gereken bir risktir.”*³⁴⁹ Bizce Platon'un ideal insanını temsil edecek yegâne insan tipi filozoftur. Onun yaklaşık tüm eserlerinde baş konuşmacı olarak gördüğümüz filozof karakteri ise Sokrates'tir. Sokrates'in yaşamı ile Platon'un bedensel hazzardan uzak durma düşüncesi örtüşmektedir. Aynı şekilde Sokrates'in ölüm karşısında takındığı tavır, öğrencisi tarafından yüceltilmiş ve aklını kullanan bir insan için en makul olanın bu olduğu sonucuna varılmıştır. Sokrates alıntılarımızda cümlelerinde yaşam boyu devam ettirdiği yöntemini yine bırakmamış ve kendi sözlerinin dahi mutlak doğru olarak kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

1.5 OLGUNLUK DÖNEMİ DİYALOGLARINDA İNSAN

1.5.1 Bir İnsan Tipi: Sofist

Platon'un olgunluk dönemi eserlerinden birisi olan Sofist diyalogu, onun, Parmenides'in varlık anlayışına karşı çıkıp kendi varlık anlayışını açıkladığı önemli diyaloglarından birisidir. Diyalogun giriş kısmında Sokrates bulunsa da konuşmacı Elea'dan gelen yabancıdır. Platon başkarakter olarak hocasını kullanmayıp, Parmenides'in temsil ettiği Elea okulundan birisini kullanarak o okulun görüşlerini çürütmeye çalışır. Diyalog boyunca yabancı, Platon'un eserlerinden birisine ismini

³⁴⁷ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 221-223.

³⁴⁸ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 233-251.

³⁴⁹ Platon, *Phaidon Ruh Üzerine*, 253.

verdiği Theaitetos ile konuşmasını sürdürür.³⁵⁰ Her ne kadar diyalogun temel felsefi meselesi Platon'un varlık anlayışı olsa da o, bunu sofistler üzerinden anlatır. Biz de konumuz gereği varlık felsefesinin ayrıntılarına girmeden kitap içerisinde çizilen sofist tipini ve tanımlarını ele almaya çalışacağız.

Konu Sokrates'in şu cümlesiyle tartışılmaya başlanır: “... Sözüm ona filozof değil, tersine filozofun hası olan bu insanlar, kent kent dolaşarak, buralardaki insanların yaşayışına yukarıdan baktıklarında, aşağıdaki bilgisiz halk onları başka başka kılıklarda görür. Kimilerinin gözünde hiçbir değerleri yoktur; kimilerinin gözünde ise her şeyden çok değerlidirler. Demem o ki kimi zaman devlet adamı, kimi zaman sofist kılığında görünürler. Öyleleri de var ki, kimi zaman birçok insan, onları bütün bütün deli yerine koyar.”³⁵¹ Sokrates bu cümlelerin devamında Elea'lı konuktan kendi ülkelerinde nasıl tanımlandıklarını anlatmasını ister.³⁵² Sokrates'in ifadesinden anladığımız kadarıyla toplum içerisinde yönlendirici konumunda bulunan insanlar üç kısma ayrılırlar, bunlar filozoflar, sofistler ve devlet adamlarıdır. Ancak bu üç kısımda bulunan insanların hepsi kendilerini bilge birer insan olarak tanıtmaktadır. Bilgisiz olarak tanımladığı çoğunluk ise kimin hakiki manada bilge kimin ise bilge taklidi yaptığını ayırt edemeyecek seviyede oldukları için kendilerine hoş gelen insanları yüceltirken hoşlarına gitmeyecek sözler söyleyenleri deli olarak tanımlamaktadır.

Platon eserinde çoğunluktan ayırarak bahsettiği üç tip insandan sofist ve devlet adamı ile ilgili müstakil eserler yazmış olmasına rağmen filozofu yazmamıştır. Ancak diğerlerinden özellikle sofisti tanımlarken çizdiği portrenin karşısında filozofun durduğunu ve hemen hemen tüm eserlerinde konuştuğu hocasının onun gözünde filozofu tanımladığını varsaydığımızda filozof ile ilgili de yeterli bilgiyi verdiğini düşünebiliriz.

Yabancı, sofistin kendi başına tanımlanmasının zor olacağından hareketle bir örnek üzerinden açıklamayı teklif eder ve olta ile balık avlayan bir avcının tanımlanmasının, sofistin neliğinin anlaşılmasında faydalı olacağını belirtir. Ona göre oltacının balık avlaması bir sanatın ürünüdür.³⁵³ Sanat ise iki farklı bölümden oluşmaktadır bunlardan

³⁵⁰ Platon, *Sofist*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2015, 35-36.

³⁵¹ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), Pinhan Yay., İstanbul 2015, 29.

³⁵² Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 29.

³⁵³ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 38-39.

birisi tabak, çanak, masa vb. çeşitli ürünlerin ortaya çıktığı meydana getirme sanatı, diğeri ise öğrenme ile gerçekleştirilen etkinlikleri veya ticaret, yarış, savaş gibi uğraşları kapsayan, elde etme sanatıdır. Elde etme sanatı da kendi içerisinde ikiye ayrılır bunlar gönüllü bir şekilde elde etmek ve gönülsüz bir yolla elde etmektir. Gönülsüz yolla elde etme sanatı da kendi içerisinde açık bir savaşla ve avcılık yoluyla elde etme olarak ikiye ayrılır. Yabancı bu şekilde ayırmaya devam ederek en sonunda olta ile balık avcılığına gelir ve oltacının kim olduğunu tanımlamış olur. Yabancı oltacıyı tanımladıktan sonra onun aslında sofistle aynı işi yaptığını belirtir. Ona göre oltacı balıkları avlarken sofist ise gençleri avlamaktadır dolayısıyla sofist de avcılığın bölümlere ayrılması yoluyla tanımlamak mümkündür. Buradan hareketle avcılığın iki alt bölümü olduğunu bunların canlı veya cansız avı olduğunu canlı avın ise kara ve deniz avı olarak bölümlenebileceğini belirtir. Kara avı içerisinde evcil hayvanlar ve yabani hayvanlar olarak iki bölüm ortaya çıkar, insan bunlardan evcil hayvan bölümüne girmektedir. İnsan avı ise iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan birincisi zorla yapılan av, ikincisi ise söz ile yapılan, kandırma sanatıdır. Kandırma sanatı ise iki şekilde gerçekleşir, ilki insan teklerinin kandırılması, diğeri toplumsal kandırmadır. İnsan teklerinin kandırılması, armağanla vs. gerçekleştirilen aşk sanatı ve para kazanmak için eğitim vermek yoluyla gerçekleştirilen dalkavukluk olarak ikiye ayrılır. Toplumsal kandırma ise erdem vs. anlatılarak yapılır ki bu yolla gençler avlanmış olur. Başka bir ifadeyle gençlerin avlandığı kandırma sanatçılığı, sofistliktir.³⁵⁴

Yabancı aynı yöntemi kullanarak sofistin beş farklı tanımını daha yapar. Bu tanımlar içerisinde sofist para karşılığı ders vermesi nedeniyle ruhla ilgili bilgileri satan toptancı³⁵⁵, yine aynı bilgileri satan perakendeci³⁵⁶ ve kendi ürettiği bilgilerin satıcısı³⁵⁷ olarak üç farklı şekilde tarif edilir. Sofistlerin yaptıkları konuşmalarda hitabet güçleriyle etrafındakileri susturabilme güçlerinden hareketle beşinci tanım olarak onların sözlü savaşın alt bölümü olan çelişme sanatına bağlı, kazanç sağlayan tartışma sanatını temsil ettikleri belirtilir.³⁵⁸ Altıncı tanım ise olumlu olmak bakımından diğerlerinden ayrılır, bu

³⁵⁴ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 45-49. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için çevirmenin hazırladığı çizelge için bkz. Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 52.

³⁵⁵ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 71.

³⁵⁶ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 73.

³⁵⁷ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 73.

³⁵⁸ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 82-83.

tanımlamada ulaşılan sanat: ayırma sanatının alt bölümlerinden birisi olan, doğru sorular sorma yoluyla karşısındaki kişilerin doğru olduklarını sandıkları yanlış sanılarını çürütüp, ruhlarını öğrenmeye hazır hale getirme sanatıdır. Bu sanat “*sözde bilgeliğe karşı yöneltmiş olan çürütme sanatıdır.*”³⁵⁹ Yabancı vardığı sonuçla hayal kırıklığı yaşasa da Theaitetos’un bu sanatın, sofistlerin kullandıkları sanat ile büyük benzerlik taşıdığını söylemesi üzerine, Platon’un yabancıya söylediği şu sözler oldukça önemlidir: “*Evet, kurtla köpek arasında, en yaban hayvanla en evcil hayvan arasında olduğu gibi. Ama yolunda güvenle gitmek isteyen, her şeyden önce benzerliklerden sakınmalı. Çünkü burada, özellikle kaygan bir zeminde hareket edilir. Ama öyle de olsa, şimdilik bu şerefi sofistlere bağışlayalım! Çünkü sanırım, insan eğer yeterince uyanık olursa, önemsiz ayrımlar üzerinde tartışma çıkmaz.*”³⁶⁰ Bize göre Platon yaptığı benzetmeyle sofist ile filozof arasında ince bir çizginin olduğunu göstermek istemiştir. Bu tanım sofistler ile ilgili yapılan altıncı tanımdır diğer beş tanımla onların aslında kim oldukları gösterilmişken, bu tanımla hangi yöntemi kullandıkları gösterilmiş olur. Varılan son tanıma göre sofistlerin kullandıkları yöntem, Sokrates’in yöntemiyle birebir örtüşürken sofistler, bu yöntemi gençleri kandırmak, para kazanmak amacıyla kullanmışlardır. Ancak Sokrates’in yöntemi ile gayesi aslında aynıdır. O bir şey bilmediğinin farkında olarak insanların bildiklerini düşündükleri şeyleri çürütüp onların aslında bir şey bilmediklerini gösterme gayesindedir. Platon ise hocasından farklılaşarak aynı yöntemi hakikat arayışında kullanmaktadır.

Platon, yapılan tanımlamalar neticesinde sofistin tüm yönlerden sınırlandırıldığını belirtir.³⁶¹ Artık yapılması gereken sofistin tek bir tanım altında belirtilmesidir. Platon’un yabancının ağzından belirttiğine göre bu tanıma çelişme sanatı üzerinden ulaşılabilir. Çünkü Sofistler bu sanat ile öğrencilerine her zaman, herhangi bir konu üzerinde tartışıp haklı çıkmayı öğretebileceklerini iddia etmektedir. Ancak bir insanın tüm konularda bilgi sahibi olması imkânsız olduğundan sofistler yalnızca gerçek olmayan sanılara sahiptir. Onlar, henüz nesnelerin hakikati hakkında bilgi sahibi olmayan gençleri, sahte sanılarını

³⁵⁹ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 113.

³⁶⁰ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 110.

³⁶¹ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 113.

kullanıp, sözleriyle oluşturdıkları resimlerle kandırarak aslında öykünme sanatını icra etmektedir.³⁶²

Platon, eserinde öykünme sanatı üzerinden varlığa dair görüşlerini uzun bir şekilde anlattıktan sonra, sofistlerin nihai tanımlarını yapmaya girişir. Diyaloğun sonunda varılan sonuca göre sofistlerin tam olarak hangi yerde durduklarına baktığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır: Sanat ikiye ayrılır: Meydana Getirme Sanatı ve Elde Etme Sanatı. Meydana Getirme Sanatı da Tanrısal ve İnsani olarak ikiye ayrılmaktadır. Platon, tanrısal meydana getirmenin, önceki düşünürlerin iddia ettiklerinin aksine doğanın veya maddenin özsel hareketinden değil, Tanrının bizzat kendinden kaynaklandığını belirtir.³⁶³ Tanrısal ve İnsani bölünme de kendi içerisinde tekrar ikiye bölünür. Tanrısal kısımda tek tek nesnelerin kendileri birinci bölümü, hayaller ve gölgeler de ikinci bölümü oluşturur. Gölgelerle, günlük kullanımda anladığımız manada gölgeler ve cisimlerin ayna benzeri yüzeylerde oluşan yansımaları kastedilir.³⁶⁴ İnsani bölümde ise Platon'un verdiği örnekten hareketle bir binanın inşa edilmesi birinci kısmı, bir bina resminin çizilmesi ikinci kısmı oluşturur. Yani birincisi nesnelerin var edilmesiyle ikinci kısmı onların taklitlerinin, resimlerinin yapılmasıdır.³⁶⁵ Resim yapıcı sanat ise kendi içerisinde kopya yapan ve görüntü oluşturan olarak ikiye ayrılmak durumundadır. Örnek üzerinden açıklayacak olursak bir ressam belli bir ağacın resmini yaptığında kopyalamış olurken, hayalindeki ağacı çizdiğinde görüntü oluşturmuş olmaktadır. Görüntü oluşturan sanat da araç gereçle yapılan ve kişinin kendini araçlaştırmasıyla yapılan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kişinin kendini kullanarak yaptığı görüntü oluşturma sanatına öykünme (mimemis) adı verilmektedir ki bu sanat yukarıda sofistlere nispet edilen sanattır. Platon öykünmeyi de kendi içerisinde ayırarak sanı-öykünmeciliği ve bilimsel-öykünme adı altında iki ayrı sanattan bahseder. Sofistin içinde bulunduğunu düşündüğü kısım ise sanı öykünmeciliğidir ancak ayırma işini burada bırakmaz ve sanı-öykünmeciliğini de ikiye ayırır bunlar dürüst öykünmeci ve ikiyüzlü öykünmecidir. Zira dürüst öykünmeci bilmediğinin farkında olmayan saf insandır ancak sofistler bilmediğini bildiği halde biliyor numarası yapmakla ikiyüzlü öykünmeciliğin içerisine dâhil olurlar. İkiyüzlü

³⁶² Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 133, 137-138.

³⁶³ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 299.

³⁶⁴ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 301.

³⁶⁵ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 299-302.

öykünmecilik ise sanatını icra etmek bakımından kendi içerisinde, topluluk önünde uzun nutuklar vermek ve dost meclisinde kısa konuşmalarla karşısındakileri çelişkiye düşürmek üzere ikiye ayrılır. Yabancıların, topluluğa karşı uzun konuşanların, devlet adamı (politikos) mı, yoksa halk hatibi (demologikos) mı, olduğu sorusuna halk hatibi cevabı verilir. Dost meclisinde kısa konuşmalarla karşısındakilerin fikirlerini çürütene ise sofist adı verilmektedir.³⁶⁶

1.5.2 Bir İnsan Tipi: Devlet Adamı

Platon, *Sofist* adlı eserinde çoğunluğun üstünde olarak tanımladığı üç tip insandan bahsetmiştir. Sofist, Devlet Adamı ve Filozof olarak bahsedilen üç insan tipinden sofisti önceki bölümde incelemiştik, bu bölümde ise Devlet Adamına bakacağız. Devlet Adamı diyalogu, Platon'un siyaset düşüncesindeki gelişim açısından oldukça önemli bilgiler barındırmaktadır. Diyalogun yaklaşık İÖ. 367-362 yılları arasında yazılmış olması³⁶⁷, Sirakuza seyahatlerinin filozofun düşünce dünyasında yarattığı etkiyi görmemizi sağlamaktadır. Platon ideal devlet anlayışını, Devlet kitabında ortaya koyarken Devlet Adamında ideal devlet ile mevcut devletler arasındaki farkın tanrı ile insan arasındaki fark gibi olduğundan bahseder.³⁶⁸ Dolayısıyla bu kitapla birlikte yeryüzünde ancak ideal devletin iyi bir taklidinin oluşturulabileceği fikri ortaya çıkmıştır. Aynı değişim insan düşüncesi üzerinde de izlenebilmektedir. Zira düşünür Devlet kitabında devletin başına filozofların geçmesinden bahsederken, bu diyalogda devletlerde ruh ve beden olarak doğuştan güçlü liderler olmadığı için insanların bir araya gelerek kanunlar yapması gerektiğinden bahsetmektedir.³⁶⁹

Platon'un Devlet Adamı eseri düşünsel gelişimi açısından bakıldığında iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmında devlet adamını tanımladıktan sonra ikinci kısımda yapmış olduğu tanımda ortaya çıkan devlet adamının, yeryüzünde ancak taklidinin yapılabileceğini aktarır.³⁷⁰ İlk tanım, Sofist diyalogunda görmüş olduğumuz bölümlerle yöntemiyle gerçekleştirilir. Bu tanıma göre devlet yönetiminin bir bilgisi olduğu kabul

³⁶⁶ Platon, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), 308-313.

³⁶⁷ W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy Volume V The Later Plato and Academy*, Cambridge University Press, London 1978, 163.

³⁶⁸ Platon, *Devlet Adamı*, (Çev.: Furkan Akderin), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2014, 101.

³⁶⁹ Plato, *The Dialogues of Plato Volume IV*, (Trans. B. Jowett), Oxford University Press, London 1931, 505.

³⁷⁰ Platon, *Devlet Adamı*, 98.

edilir. Buradan yola çıkarak bilgi, teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılır. Devlet yönetimi beden gücünden çok zihin gücüne dayalı olarak düşünüldüğü için teorik bilgiler altında incelemeye devam edilir. Teorik bilgiler ise karar veren ve yöneten olarak ikiye ayrılır. Bu ayrıma göre mimar bir binanın nasıl olmasıyla ilgili yalnızca karar verirken devlet adamı kararın uygulanmasını da takip ederek yönetir. Yönetme sanatı da kendi içerisinde emir veren ve emir ileten olarak ikiye ayrılır. Platon'a göre her emir bir şeyin oluşmasını sağlamak üzere verilir, devlet adamının verdiği emirler ise canlı varlıklarla ilgili oluşu sağlayan emirlerdir. Dolayısıyla cansızlara dair oluşum ve canlılara dair oluşum şeklinde iki bölüm daha karşımıza çıkar. Canlıların yetiştirilmesi ise tek tek hayvanların yetiştirilmesi ve sürü halinde hayvanların yetiştirilmesi olarak iki bölüme ayrılır. İnsanların sürü halinde oldukları düşüncesinden hareketle sürü halinde yetiştirme evcil ve yabani olarak bölünür. Bu şekilde devam eden akıl yürütme sonucunda devlet adamı: sürü halinde yaşayan canlıların içinde tüysüz iki ayaklı boynuzsuz yürüyen evcil kara hayvanlarının çobanlığının bilgisine sahip kişi olarak tanımlanır.³⁷¹

Devlet adamının çoban olarak tanımlanması bir sorun oluşturmaktadır çünkü devlet adamının yönetimine talip olduğu insanlar da yönetici olmak isteyebilmektedir. Bir koyun, çobanın yerine geçmek amacıyla olmasa da bir insan devlet yönetiminin başına geçmek isteyebilir. Platon tanımın oluşturduğu sorunu bir mitolojiye başvurarak geçmeye çalışmaktadır.³⁷² Anlattığı hikâyede, yaptığı ilk tanımın, tanrıların yaşadığı zamana ait olduğunu belirtir. Bu hikayenin açtığı ilk tanıma göre insanlara tanrı çobanlık etmektedir.³⁷³ Böyle bir yönetimde kanunlara ihtiyaç yoktur çünkü insan değişken bir yapıya sahiptir ve dondurulmuş hükümler insanın değişkenliğine cevap verememektedir. tanrıların çağı sona erdikten sonra kurulan devletlerde yönetim sanatına sahip olan bilge bir devlet adamının var olduğu kabul edildiği takdirde o adamın yönettiği devlette de kanunlara ihtiyaç yoktur.³⁷⁴ Ancak yönetim sanatına sahip insanların her zaman yönetimde olamayacakları varsayıldığında yönetim sanatına sahip olmayan cahil bir adam yönetime geldiği takdirde büyük bir felaket doğacaktır.³⁷⁵ Platon vardığı bu sonuçla

³⁷¹ Platon, *Devlet Adamı*, 37-50.

³⁷² Platon, *Devlet Adamı*, 51-52.

³⁷³ Platon, *Devlet Adamı*, 57.

³⁷⁴ Platon, *Devlet Adamı*, 85-89.

³⁷⁵ Platon, *Devlet Adamı*, 96.

beraber ideal devletin uygulanamayacağını ancak ona benzer bir devletin kanunlar aracılığıyla kurulabileceğini düşünmektedir.

Platon'a göre mevcut devlet sistemlerinin temelinde insanların tek lidere duydukları nefret yatmaktadır. Onlar yönetim gücünün tek bir insanın elinde toplanmasının kendileri için sorun oluşturabileceğini, gücü elinde tutanın istediği takdirde mallarını, canlarını alabileceğini düşünmektedir. Bu korkudan hareketle herkes devlet yönetiminde bulunmak ister ancak bir çömlekçinin veya terzinin yönetimde söz sahibi olmasının devlet için kötü sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Çünkü devlet yönetimi kendine has bir bilgiye sahiptir.³⁷⁶ Ancak çoğu zaman bu bilgiye sahip olmayan insanların yönetici olabildikleri düşünüldüğünde yapılması gereken akıl sahibi insanların ideal devlete bakarak yasalar yapmasıdır.³⁷⁷ Belli yasalarla yönetilen devletler temele alındığında iki temel ayrım ortaya çıkmaktadır: yasalara uyan devletler, yasaları bozan devletler. Platon bu ayrımla beraber iki yönetim şekli önermektedir ona göre eğer yasalara uyuluyorsa en kötü yönetim gücün çoğunluğun elinde dağıldığı demokrasiyken, tek bir kişinin yönetimde olduğu monarşi en ideal yönetim biçimidir. Ancak yasalara uyulmadığı takdirde demokrasi en iyi yönetim biçimi halini almaktadır.³⁷⁸ Bize göre bu düşüncenin altında insan doğasına dair önemli ön kabuller yatmaktadır. Sokratik dönemde sıkça ifade edildiği üzere Platon, insanların doğaları gereği iyiliğine olanı istediklerini düşünmektedir. İnsanların devlet kurmalarının altında yatan sebep de iyiliklerine olanı düşünmelerinden başka bir şey değildir. Zira Platon, Devlet Adamı diyalogunda insan için 'politik hayvan' ismini kullanmaktadır.³⁷⁹ Politika insanın doğasında vardır. Kanunların olmadığı bir ortamda gücü elinde bulunduran insan kendi çıkarları doğrultusunda istediği her şeyi yapacak ve insanların canları ve malları tehlike altına girecektir. Tarif edilen durum Yunanların sık karşılaştıkları yönetim biçimi olan tiranlıktır. İkinci bölümde bahsettiğimiz üzere Platon'un kendisi de Sirakuza Tiranı yüzünden ölümle burun buruna gelmiş ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Ancak kanunsuz bir ortamda demokrasinin olması gücün dağılmasını sağlayacak ve insanların kendi

³⁷⁶ Platon, *Devlet Adamı*, 98-99.

³⁷⁷ Platon, *Devlet Adamı*, 99.

³⁷⁸ Platon, *Devlet Adamı*, 101.

³⁷⁹ Plato, *The Dialogues of Plato Volume IV*, 461; Platon, *Devlet Adamı*, 47.

iyiliklerine olanları isteyebilme şansları artacağı gibi can ve mal güvenliklerini de sağlayabileceklerdir.

Platon eser içerisinde insanların doğuştan getirdikleri mizaçlardan da bahsetmektedir. Ona göre insanların bazıları sakin bir yapıya sahipken bazıları ise daha hareketli bir yapıya sahiptir. Sakin yapıda olan insanlar yaşamlarını ölçülü bir şekilde sürdürüp huzurlu bir yaşam sürmek isterlerken kendi devletlerine karşı takındıkları kayıtsızlığı diğer devletlere karşı da takınırlar ve savaşma güçlerini kaybederler. Bu insanlar çocuklarını da kendileri gibi yetiştirdiklerinden dolayı kendilerine saldırıldığında teslim olurlar ve özgürken köle durumuna düşerler. Hareketli yapıya sahip insanlar ise bitmek bilmeyen hırslarına yenik düşüp sürekli kendilerini ve devletlerini savaşa sokarlar ve en sonunda hem kendilerinin hem de devletlerinin felaketini hazırlarlar. İki insan tipi arasında orta yolu bulmanın yollarından birisi iyi bir eğitim ve yönetimle farkındalık oluşturmaktır. Eğer bu insanlar iyi bir eğitime tabi tutulur erdemli olmaya alıştırılırsa ve yönetim tarafından diğer insan tipiyle birlikte sorunsuzca yönetilirse mizaçlarındaki hatanın farkına varırlar ve iki mizaç arasında bir bağ kurulmuş olur. Orta yolu bulmanın diğer yolu ise farklı mizaca sahip insanların kurdukları evlilik bağlarıdır.³⁸⁰ Ancak Platon bu insanların şöyle davrandıklarını bildirmektedir: *"Bu insanlar doğru aklın dışında hareket ederler. Onlar basit bir şekilde rahatlık ve kolaylık elde etmenin peşindedirler. Başkalarından nefret ederek kendilerine benzeyenlere bağlanırlar. Çünkü onları harekete geçiren asıl şey nefretleridir. ...Ölçülü davrananlar kendi karakterlerindeki insanları bulmaya çalışırlar. Eşlerini böyleleri arasından seçerler, Kızlarını böylelerinin ailelerine verirler. Ayrıca enerjili insanlar da kendi doğalarına kavuşmak için benzeri şeyleri yaparlar. Oysa ki her iki grubun da tersini yapması gerekirdi."*³⁸¹

Platon'a göre devlet yönetimi tek bir adama bırakılacaksa, o adam her iki karakteri de içerisinde barındırmalıdır. Eğer çoğunluğun yönetimi kabul edilmişse her iki mizaca sahip insanlar eşit olarak yönetime girmelidirler.³⁸²

Sonuç olarak Platon'un düşünceleri yaşadığı tecrübelerden hareketle değişime uğramıştır. Onun hem devlet adamına hem de insan doğasına dair yaptığı çıkarımlar

³⁸⁰ Platon, *Devlet Adamı*, 109-113.

³⁸¹ Platon, *Devlet Adamı*, 113.

³⁸² Platon, *Devlet Adamı*, 114.

yaşadığı dönemde rahatlıkla görebileceğimiz insan ve devlet tiplerine dayanmaktadır. Nitekim sert mizaçlı insanlar Spartalılardır. Bilgeliği ve ölçülülüğü temsil edenler ise Atinalılardır. Bu iki tipte toplumun birbirlerine olan düşmanlıkları bütün Yunan dünyasını kaosa sürüklemiş ve hem ekonomik hem de siyasal olarak çöküntüye uğratmıştır. Bunun yanında Platon'un Sicilya seyahatlerinde gözlemlediği siyasi çekişmeler, ihanetler, hırslar onun insana ve devlete bakışını değiştirmiş daha gerçekçi söylemler üretmesine sebep olmuştur.

1.5.3 Bir İnsan Tipi: Filozof

Platon'un sofist, devlet adamı, filozof üçlemesi yapmak istediğini ancak bunlardan yalnızca iki tanesini yazdığını, filozofa has müstakil bir kitabının bulunmadığını fakat onun tüm eserlerinde bir filozof imgesinin bulunduğu ve bu sayede filozofa dair düşüncelerini rahat bir şekilde görebildiğimizi belirtmiştik. Buradan hareketle Platon'un Devlet kitabında çizdiği filozof portresini dikkate alarak onun filozofa dair düşüncelerini aktarmaya çalışacağız.

Devlet, Platon'un, olgunluk döneminde yazdığı, temel eserlerinden birisidir. Düşünür bu kitabında varlık anlayışından, ahlak anlayışına, siyasetten, bilgi anlayışına kadar pek çok konuyu bir bütünlük içerisinde ele almıştır. Kitap, Hristiyanlık, İslam gibi pek çok medeniyete ciddi etkiler bırakmıştır. Eserin teması Platon'un ideal devletidir. Düşünür mevcut devlet biçimlerini insan doğasından hareketle derinlemesine incelemiş ve ideal bir devletin nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur. Platon söylediklerinin bir kısmının teorik olduklarının farkında olarak, yapılması gerekenin ortaya konan ideal devletin en iyi taklidinin yapılması olduğunu belirtmiştir.³⁸³

Platon doğrunun ve yanlışın ne olduğu tartışmasının sonunda doğrunun örneği olarak filozoftan bahsetmektedir. Platon'a göre insanlar doğuştan getirdikleri bazı özelliklere sahiptir. Filozoflukta bunlardan birisidir. Ona göre doğa kimi insanları filozof ve lider olarak meydana getirirken, kimilerini de yönetilmek üzere sıradan insanlar olarak meydana getirmektedir.³⁸⁴ Ancak filozofun da, sıradan insanın da iyi mi kötü mü olacağı aldığı eğitimle belirlenir. Filozof tabiatlı bir insan aldığı kötü eğitim neticesinde çok kötü bir insan olabilecekken, sıradan bir insan aldığı eğitimle iyi birisi olabilir. Burada

³⁸³ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 217.

³⁸⁴ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 218.

dikkatimizi çeken mesele sofist ile filozof arasındaki ilişkidir. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere Platon'un düşüncelerinden anladığımız kadarıyla filozof ve sofist arasında ince bir çizgi bulunmaktadır. Devlet kitabından anladığımız kadarıyla aralarında ki ayrım eğitimle belirlenmektedir. Filozof tabiatlı bir insan kötü bir eğitim aldığı takdirde sıradan insanın verebileceği kötülükten çok daha fazla kötülük verecektir fakat sıradan insanın devlete sağlayacağı iyilikte, kötülükte sıradandır.³⁸⁵

Diğer insanlar varlığın görüntüsüyle ilgilenirken filozof varlığın özüyle ilgilenmektedir. Diğer insanlar güzel şeylere bakarken, filozof güzelin kendisiyle ilgilenmektedir. Platon'a göre buradaki temel ayrım bilginin mahiyetinde yatmaktadır. Filozof varlığın özünü araştırarak gerçeğin bilgisiyle muhatap olurken, diğerleri varlığın görüntüyle yani sanılarla muhataptır. Filozofun varlığın özüne dair bilgisi aslında onun sabit kalan şeylerle ilgilenmesi anlamına gelmektedir. Bunun sonuçlarından birisi olarak filozof bedeni değil ruhu öcelelemektedir. Filozofun ruhu öcelemesi onu diğerlerinden ayırarak kendisinde aşağılık şeylerin bulunmamasına sebep olmaktadır.³⁸⁶

Platon filozofun ruhu öcelemesiyle birlikte belli başlı erdemlere sahip olduğundan bahseder. Ona göre filozof ölçülü ve yetinmeyi bilen bir insandır. Şeyleri bütün olarak görür ve ruhunda yüce düşünceler barındırırken ölümden korkması beklenemez. İyi bir filozofun özelliklerinden birisi de onun güçlü bir hafızaya sahip olmasıdır.³⁸⁷ Filozofun tüm bu erdemlere sahip olmasını Platon şu ifadelerle özetlemektedir: “*Bu işin doğuştan sağlam bir hafıza, kolayca öğrenme becerisi, anlayış ve üstünlük istediğini görüyoruz. Bunun yapılabilmesi için doğruluk, gerçek, cesaret ve ölçülülük ile dost olmak gerekir.*”³⁸⁸

Platon, filozofun toplum içerisinde bulunduğu konumu Mağara Alegorisi ile anlatır. Düşünür mağarayı şu şekilde tanımlar: “*Şimdi bir grup insanın hiç eğitim almamış olduklarını varsayalım. Hatta şöyle bir benzetme yapalım: Yer altında mağara gibi bir yer var ve insanlar burada yaşıyorlar. Mağaranın önünde kocaman bir giriş olsun. Tüm insanlar çocukluklarından bu yana zincire vuruldukları için mağaradan çıkamıyorlar. Hareket edemedikleri gibi çok yakınları dışında bir başka yeri de göremiyorlar. Hatta*

³⁸⁵ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 243-244.

³⁸⁶ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 243-244.

³⁸⁷ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 232-233.

³⁸⁸ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 233.

*öylesine zincirlenmişler ki başlarını bile hareket ettiremiyorlar. Yukarıda yakılmış bir ateş var ve bu ateş arkadan yansıyor. Ateşe doğru olan yer epeyce dik. Bu dik alanda alçak bir duvar örülü. Öyle bir duvar ki bu, kuklacıların seyircilerle kendi aralarında duran ve kendilerinin görülmemelerini sağlayan duvar gibi bir şey. Evet, böyle bir yer olduğunu varsay.*³⁸⁹ Platon zincirlenmiş bu insanların arkasındaki duvarın ardında kuklalar oynatan insanların olduğunu ve oynatılan kuklaların gölgelerinin duvara yansıdığını ve seslerinin mağara içerisinde yankılandığını belirtir. O, zincirlenmiş insanların gerçeklerinin duvara yansıyan gölgelerden ibaret olduğunu açıklar. Yaptığı benzetmenin filozofla bağlantısı buradan başlar. Ona göre bağlı halde duran insanlardan birisinin zincirlerini çözüp ayağa kaldırır ve yönünü ışığa doğru çevirirsek o insanın önce ışıktan dolayı gözleri kamaşır. Gözleri ışığa alışmaya başladığında daha önce gördüklerinin kuklaların gölgelerinden ibaret olduğunu anlamaya başlar. Eğer o insanı gayretlendirir ve mağaranın girişine doğru dik yokuştan çıkarırsak, mağaranın dışına çıktığında gözleri henüz güneşi görmeye hazır olmaz ve yavaş yavaş alışır, sonunda güneşi de görebilecek hale gelir. Artık hakikatin ne olduğunu anlar ve arkadaşlarının bulunduğu durum için üzölmeye başlar. Onun için mağaranın içerisinde arkadaşlarıyla düşündükleri şanın şerefın bir önemi kalmaz. O, insan tekrar karanlığa dönmek istemez ancak arkadaşlarını uyarmak için mağaraya dönerse arkadaşları tarafından alaya alınacak ve söylediklerine kimse inanmayacaktır. Hatta eğer yüzlerini ışığa çevirirlerse gözlerinin rahatsız olacağını, acı duyacaklarını söyleyerek onu öldürmeye bile çalışacaklardır.³⁹⁰

Platon verdiği örnekte hem filozofun kim olduğunu hem nasıl filozof olunabileceğini hem de filozofun diğerlerinden neden tepki gördüğünü açıklamıştır. Örneği dikkatlice incelediğimizde öncelikle insanların zincirlerini çözmeye çalışıp, hakikate ulaşması için çaba harcayan birisi olarak Sokrates'in kendisi karşımıza çıkmaktadır. Çünkü “... Bir kişiyi alalım, kurtarıp ayağa kaldıralım, kafasını çevirip yürütelim...”³⁹¹ örnekte gördüğümüz gibi Sokrates etken olarak konuşmaktadır. Bunu dikkate aldığımızda Sokrates mağaranın dışındakileri bilen birisini temsil etmektedir. Sokrates'in yardımıyla dışarıya çıkan kişi hakikatin bilgisini gördüğünde artık filozof halini almaktadır. Filozof olan kişi tekrar arkadaşlarının yanına gittiğinde onların ona

³⁸⁹ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 269.

³⁹⁰ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 269-273.

³⁹¹ Platon, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 270.

verdikleri tepki toplumun filozofa verdiği tepkidir. Nitekim toplum Platon'un hocasının uyarılarından rahatsız olmuş ve onu idama göndermiştir. Filozof olma süreci ise zorlu bir süreçtir, öncelikle insanların bedensel haz ve isteklerinden kurtulmaları gerekmektedir. Daha sonra acı duyacaklarını bile bile ışığa yönelmek ve şeylerin hakikatlerini görmeye çalışmak gerekmektedir. Gidilecek yol ise hem dik hem de yavaş yavaş geçilebilecek zordur. Tüm bu aşamalar geçildiğinde insan mutluluğa ve hakikate ulaşacaktır.

1.6 YAŞLILIK DÖNEMİ DİYALOGLARINDA İNSAN

1.6.1 Ruh ve Beden Bütünlüğü İçerisinde İnsan

Sokratik diyaloglarda ayrıntılarına girilmese de ruhun öncelenmesi gerektiği, bedenın arzu ve isteklerinin, hakikat arayışında insana engel olduğu çeşitli şekillerde bahsedilmektedir. Geçiş diyaloglarında ise beden ve ruh arasında net ayrımlar yapılmakta ve beden aşağılanırken ruh yüceltilmektedir. Olgunluk döneminde ise ruh ile ilgili bölümler yapılmakta bunun insanlar üzerindeki etkilerinden bahsedilmekte ve insan genellikle devlet ve politika bağlamında ele alınmaktadır. Yaşlılık dönemine gelindiğinde ise sürekli hor görülen beden anlaşılmalı ve ruh ile olan bağı tüm ayrıntılarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Phaidon diyalogunda bedene çivilendiği belirtilen ruhun beden ile bağının aslında yapılan benzetmeden çok daha girift olduğu ortaya konmaktadır. Platon yeryüzünden kopuk olan düşüncelerini zaman içerisinde yeryüzüyle iç içe bir hale çevirmiştir. Diyalogun baş konuşmacısının Sokrates değil Timaios olması yöntem olarak kullanılan soru cevaplar yerine uzun bir anlatının tercih edilmesi de yaşanan değişimi gösterir niteliktedir.

Platon'un yaşlılık döneminde insana dair düşüncelerini tüm detaylarıyla Timaios diyalogunda görmekteyiz. Diyalog, Timaios'un evrenin yaratılışına dair yaptığı uzun konuşmadan oluşmaktadır. Platon'a göre evrenin oluşumunun temelinde tanrının iyi oluşu ve hırsın yoksun bir biçimde her şeyin olabildiğince kendisine benzemesini istemesi yatmaktadır. Var olanların en güzelini yaratmak istemesi, evrenin aklının olması anlamına gelmektedir, zira akılsız bir varlığın akıllı bir varlıktan daha güzel olması beklenemez.³⁹² Bir varlıkta aklın olması ise onda ruhun var olmasını gerekli kılar böylece tanrı Platon'un ifadesiyle “...aklı ruhun içine, ruhu da bedenın içine hapsetti. Ardından

³⁹² Platon, *Timaios*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2018, 39.

da evreni adeta öz bakımından en iyisini yaratırcasına şekillendirdi."³⁹³ Evren, tanrının kaos halinde bulunan ateş, su, hava ve toprağı belli oranlarla bir araya getirmesiyle oluşmaya başlamıştır. Tanrı evrenin kendi kendisine işleyişini sağlayabilmesi ve dağılmaması için onu kendisi gibi en mükemmel bir şekilde yani küre şeklinde var kılmıştır. Oluşturduğu evrenin merkezinde bir ruh vardır ve tanrı bu ruhu bedenden önce yaratmıştır.³⁹⁴ Konumuzun dışında kaldığı için detaylarına giremeyeceğiz evren açıklamalarından sonra Platon asıl mesele olarak insana gelmektedir. Anladığımız kadarıyla kaostan düzene geçiren tanrı, evreni dağılmayacak mükemmellikte şekillendirdikten sonra evren içerisinde var olan ruhtan, tanrısal varlıklar ortaya çıkmış ve bu varlıklar akıl ve zorunluluk yasalarına tabi olarak, idealar ve sayılarla yani oranlarla maddeye şekil vererek canlılar âlemini ortaya çıkartmışlardır.³⁹⁵ Platon bu noktadan itibaren insanın oluşumunu şu şekilde anlatmıştır: *"Tanrılar küre şekline uygun olarak bizim tanrıya en yakın parçamız olan ve diğerlerini egemenlik altında tutmayı becerebilen bir bedende iki olan ilahi parçaları yerleştirdiler. Bunların olabilecek tüm hareketlerden pay alabileceklerini bildikleri için tüm bedeni bir araya getirerek onun egemenliğine soktular. Dünyada çeşitli zorluklar var olduğundan ve yürürken zorlanmaması için yürüyüşünü kolaylaştırmak amacıyla ona bir beden verildi. Beden rahatça yürüyebilmek için uzun bir boya sahip oldu, aynı zamanda tanrı tarafından verilen uzayabilen ve bükülebilen 4 organı daha oldu. Bu organlar sayesinde tutabildi, yine direnebilmesi sayesinde en kutsal şeyini üste tutmayı becerebilerek Herhangi bir yerden geçebilecek duruma erişti. Evet insanların elleri ve ayaklarının olma nedeni buydu."*³⁹⁶ Platon'un iki ruhtan bahsetmesi ilerleyen yaşlarında ortaya çıkan düşüncelerinden birisidir. Bahsedilen ruh sonraki paragraflarda açıklanacaktır. Platon'a göre beden kafanın emrine verilmiştir. İnsana dair belirleyici olan özellikler ise onun, uzun bir bedene ve dik bir duruşa sahip olmasıdır. Platon ayrıca insanın ön tarafının daha kutsal olduğunu, bu yüzden ileri doğru yürüdüğünü ve ön tarafta yüzünün olduğunu belirtmektedir.³⁹⁷ Platon, görme duyusuna diğerlerine nazaran çok daha fazla önem vermiş ve görmenin nasıl gerçekleştiğini detaylı bir biçimde anlatmıştır. Görmenin

³⁹³ Platon, *Timaios*, 39.

³⁹⁴ Platon, *Timaios*, 40-43.

³⁹⁵ Platon, *Timaios*, 59-66.

³⁹⁶ Platon, *Timaios*, 55.

³⁹⁷ Platon, *Timaios*, 55-56.

önemli olmasının altında yatan sebep, insanın gök cisimlerini gözleyip tanrısal hareketi kavrayabilmesidir. Duyma da aynı işlevi görerek tanrıların koyduğu düzeni anlamak için kullanıldığında insanı hakikate yaklaştırır.³⁹⁸

Platon, evrendeki tüm nesneler gibi insanın da dört unsurdan meydana geldiğini düşünmektedir. Ona göre duyumların kaynakları insan bedeninin, dış dünya ile ilişkisidir. Bu düşünceye göre insanın dokunduğu nesne insan bedeninden daha dayanıklıysa sert, beden daha dayanıklıysa yumuşaktır.³⁹⁹ Platon, haz ve acıları da aynı mantık üzerinden ele almış, doğal yapıyı bozan ani etkilerin acı verdiğini, doğal hale dönüşün ise haz verdiğinden bahsetmiştir. O, diğer duyulara dair de ayrıntılı açıklamalar yapmış ve tüm bunları deneyimlemenin insanın tanrısal özü anlayabilmesini sağladığını düşünmüştür.⁴⁰⁰

Platon, beden ile ruh arasında kurguladığı girift ilişkiye, ruhun ölümsüzlüğünden hareketle başlar. Ona göre tanrılar ölümsüz olan ruhu, ölümlü bir beden içine yerleştirdiler daha sonra bedene bir ruh daha verdiler. Verilen ikinci ruh, ölümlü olmakla birlikte, uzak durulması gereken bazı kötü arzulara sahiptir. Kötülüğün kaynağında ise haz, acı, tez canlılık ve korku, öfke ve umut bulunmaktadır. Tüm bunları birleştiren duygu ise aşktır.⁴⁰¹

Platon, insan bedeninin en değerli uzvu olarak başın tüm bedenin üstünde durduğunu ve başta ölümsüz ruhun bulunduğunu düşünür. İkinci ruhun ise ölümsüz ruha zarar vermemesi için göğse yerleştirildiğini ifade eder. Platon, kadın ve erkekler arasında var olduğunu düşündüğü ayırmadan hareketle ikinci ruhu da ikiye böler.⁴⁰² Buna göre ruhun özü itibarıyla değerli kısmı göğüs kısmına yerleştirilirken, diğer kısmı iç deriyle ayrılmış olan karına yerleştirilir. Ruhun cesaretli ve korkusuz kısmı akla yakın olması için üst kısmı yani kalbe yerleştirilir. Platon bu süreci ciddi bir şekilde detaylandırır. Kalbin, üstlendiği fonksiyonlar yüzünden çok ısındığından, ciğerlerin onu hava yoluyla soğuttuğundan ve buna benzer pek çok konudan bahseder. Akıl, kendisine yakın olan kalp aracılığıyla diğer organları kontrol altında tutmaya çalışır. Ruhun diğer kısmı ise yemek yemekten sorumludur. Platon'un ifade ettiğine göre tanrılar bu kısmı vahşi bir hayvanı

³⁹⁸ Platon, *Timaios*, 56-59.

³⁹⁹ Platon, *Timaios*, 77-80.

⁴⁰⁰ Platon, *Timaios*, 81-87.

⁴⁰¹ Plato, *Timaios and Critias*, (Trans. Robin Waterfield), Oxford University Press, Newyork 2008, 68-69.

⁴⁰² Plato, *Timaios and Critias*, 69.

bağlarcasına karın bölgesine yerleştirdiler. Ruhun aşağılık kısmının, yeme arzusunun bitmemesinden dolayı karnı ve üst üste bağırsakları koydular. Bunun sebebi ise insanın yeme arzusundan bir süre kurtulup felsefe ve tanrısal olanla ilgilenebilmesidir.⁴⁰³ Platon, ruh ile beden arasındaki ilişkiyi kemiklerle ve bedenin diğer uzuvlarıyla ilişkilendirerek açıklamaya devam eder.⁴⁰⁴

Platon'un tanımladığı insan, erkektir. O, insanın erdemli bir hayat sürmediği takdirde, ölümsüz ruhun bir sonraki hayatında kadın olarak yeryüzünde yaşam süreceğini belirtir. İnsan, ruhun yücelmesiyle tanrılar arasına katılabilecekken, ruhun alçalmasıyla sırasıyla kadın, erdemsizliğinin çeşidine göre hayvanların bedenlerinde tekrar yeryüzüne geleceğinden bahseder.⁴⁰⁵ Önceki paragraflarda bahsettiğimiz üzere, Platon insanı başı dik yürüyen canlı olarak tasvir ederken, onu başları yere eğik hayvanlarla kıyaslamaktadır. Ona göre kuşlar idrak gücünden yoksun akılsız ruhların konaklarıyken onlardan daha aşağı seviyede bulunan vahşi hayvanlar bedenin arzularına boyun eğen ruhların konak yerleridir. Bu ruhların akılla ve tanrılarla bir ilişkisi kalmadığı için başlarını gökyüzüne çeviremez ve tanrısal hareketleri gözleyemezler. Ruhların aşağı doğru inişleri sürünen hayvanlarla devam ederken, en aşağıda ise suda yaşayan canlılar bulunmaktadır.⁴⁰⁶

Platon geçiş döneminde ruh ile beden arasında ciddi ayrım yaparken, yaşlılık döneminde ruhu bedenle mündemiç hale getirir. Buradan hareketle ruhsal hastalıkların aslında bedensel kaynakları olduğunu belirtir. Ona göre en kötü ruhsal hastalık akıl yoksunluğu ve cahilliktir. Anladığımıza göre insan akıl gücünden yoksun hale geldikçe alt taraftaki ruhun isteklerine daha fazla boyun eğmeye başlar ve en sonunda kendini onların kontrolünde bulur. Dolayısıyla bedenin istekleri onların ruhlarında bozukluklar çıkarır. Beden ve ruh sağlığının korunmasının yolu ise insanın tüm unsurları arasında denge sağlamasından geçmektedir. İnsan akıl, yürek ve midesi arasında bir denge kurduğu takdirde hem bedeni güçlü hale gelir hem de ruhsal olarak kuvvetlenmiş olur.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Plato, *Timaos and Critias*, 73.

⁴⁰⁴ Platon, *Timaos*, 89-96.

⁴⁰⁵ Platon, *Timaos*, 114-115.

⁴⁰⁶ Plato, *Timaos and Critias*, 97-98.

⁴⁰⁷ Platon, *Timaos*, 109-113.

SONUÇ

Platon'un Sokratik diyalogları, hocası Sokrates'ten oldukça fazla etkilendiği eserlerdir. Bununla beraber bu diyaloglar, Platon'un tüm eserleri dönemsel olarak incelendiğinde oldukça önemli bir görev üstlenmektedir. Çünkü Platon'un ileride kaleme alacağı eserlerin, temel problematikleri ve konu başlıkları bu eserlerde tartışılmaktadır.

Platon, Sokratik dönem eserleriyle içerisinde yaşadığı toplumun ve aristokrat çevrenin bilgi birikimlerinin hemen hemen tamamını sorgulamaya almış ve çürütmüştür. Böylece Platon söz konusu eserleriyle, kendi fikirlerini inşa etmeden önce içerisinde bulunduğu sosyo-politik zeminde mevcut düşünce yapılarını yıkmış ve zemini, yanlış olduğunu düşündüğü bilgilerden temizlemiştir. Ardından, temizlediği zemin üzerinde kendi fikirlerini inşa etmeye başlamıştır. Tüm bunlardan hareketle ilk dönemde tespit ettiğimiz insanın, akli kendisine araç edinerek sorgulama metoduyla karşısına çıkan tüm kalıpları yerle bir etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Platon'un eserlerinde yaptığımız incelemeler sonucunda insan ontolojik bağlamda ele alındığında ruh ve beden olmak üzere ikili bir yapıya sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemler arasında, incelenen her iki yapının yoğunlukları farklılık göstermiş olsa da ona göre beden, yeryüzünü ve madde âlemini, ruh ise gökyüzünü ve tanrısal âlemi temsil etmektedir. O, bedenın, maddenin taşıdığı tüm eksiklikleri taşıdığını düşünmektedir. Dolayısıyla bedenın düşünemeyen, bileşik bir yapıya sahip ve ölümlü bir cisim olduğu sonucuna varılabilmektedir. Ancak Platon'un Yaşlılık döneminde yaptığı incelemeler bize gösteriyor ki onun, bedeni, değersiz bir varlık olarak görmesi, bedenın alelade bir yapıya sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Platon detaylı bir şekilde bedenın tüm uzuvlarının tek tek ne işe yaradıklarını açıklamaktadır. Ona göre bedenın sorunu, yapısındaki eksikliklerden kaynaklanmamakta, yöneldiği isteklerin değersiz olmasında yatmaktadır. Çünkü beden haz ve acıyı arzuluyorken, ruh, saf ve ölümsüz bir varlık olarak yalnızca tanrısal olana ve bilgeliğe yönelmesiyle değer kazanmaktadır. Bu iki yapı arasında Sokratik dönemde beden tamamen dışlanmışken, Yaşlılık döneminde ruh ve beden arasında bir dengenin kurulması gerektiği ifade edilmiştir.

Platon'a göre insan ve diğer canlılar arasında etik kökenli bir değer farkı bulunmaktadır. İnsan, hatta yaşlılık döneminden hareketle erkek, diğer tüm canlılardan üstündür. Ancak onun üstünlüğü bedensel hazlarını olabildiğince kontrol altında tutup,

ruha ait erdemlere dayalı bir yaşam sürmesine bağlıdır. Aksi halde bir sonraki yaşamında taşıdığı değeri kaybedecektir. Platon en değerli varlık olarak insanı ele alırken diğer canlıları da bir değer sıralamasına sokmaktadır. Onların da kadınlar, kuşlar, vahşi hayvanlar, sürüngenler ve su canlıları olarak kademe kademe değerleri düşmektedir.

Platon'un diyaloglarından hareketle insana epistemoloji bağlamında baktığımızda, insanın bilgili ve akıl sahibi tarafının ruhu olduğu ifade edilmektedir. Ruh, bedenın içerisine yerleşirken önceki hayatında edindiğı bilgileri unutmaktadır. Dolayısıyla bilgi edinmek, ruhun önceki bilgilerini hatırlamasından ibarettir. Bilgi edinmenin yolu ise doğru soruları sormaktan geçmektedir. Platon'un eserlerinde gördüğümüze göre her bilgi aynı değere sahip değildir. Günlük yaşamın gereksinimlerini sağlayan terzilik, çömlekçilik gibi zanaatların veya şairlik, ressamlık gibi sanatların bilgisi, felsefenin karşısında değersiz kalmaktadır. Çıkarsamamıza göre Platon'un erdeme dair bilgileri ve felsefeyi önemsemesi aslında onun insanı politik bir varlık olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Zira erdemler tartışılırken ve ne oldukları ortaya konurken önemsenen husus toplumsal birliğin zarar görmemesidir. Ona göre insanlar erdemli olduklarında toplumun işleyişinde görevi olan tüm gruplar daha iyi işler yapacaklardır.

Platon'un insan tasavvuruna etik bağlamda yaklaştığımızda, insanın devam eden bir gerilimin içerisinde olduğunu görmekteyiz. İnsan davranışlarındaki etiklik diğerleri ile ilişkiye geçmeden önce kendisiyle yaşadığı mücadelede başlamaktadır. Çünkü insan, varlıksal olarak ikili bir yapıya sahiptir ve iki taraf arasında durmadan devam eden bir mücadele bulunmaktadır. İnsanın ikili yapısının taraflarından birisi olarak beden, arzu ve isteklerinin yerine getirilmesi için çabalarken, ruh bu istekler karşısında sürekli olarak ezilmektedir. Platon bu gerilimi alışma fikri ile aşmaya çalışmaktadır. Ona göre insan bedenın isteklerini dizginlemeye alıştığında veya beden ruhu tamamen baskıladığında çekişme, taraflardan birinin üstünlüğü ile sona ermektedir.

Çalışmamız da ulaştığımız önemli sonuçlardan birisi de Platon'un, çağımızda bahsedilmeye başlanan ruhsal sıkıntıların biyolojik kaynaklı olduğu görüşünün ilkel halinden bahsediyor olmasıdır. Ona göre ahlaksızlık denilen pek çok davranış aslında bedenın arzularının ve biyolojik yapısının sonucudur. Ancak insan, ruhu önceleyip bedenine hâkim olarak bu ahlaksızlıktan kaçınmakla yükümlüdür.

Çalışmamız esnasında tespit ettiğimiz bir diğer önemli konu Platon'un eserlerinin sistematik başlıklar altında değil kendi bütünlükleri içerisinde değerlendirilmeleri gerektiğidir. Aksi halde eserlerin içerisindeki pek çok önemli ayrıntı gözden kaçabilmektedir. Çünkü Platon'un diyalogları felsefi olduğu kadar edebi de metinlerdir. Dolayısıyla diyaloglar, ilk cümlesinden son cümlesine kadar, içerisinde farklı felsefi meselelere değinilse de bir bütünlük arz etmektedir. Bize göre bu bütünlük felsefeyi pratik hale getirmektedir. Aksi takdirde Platon'un etik veya epistemolojik görüşleri sistematik olarak ele alındığında Platon'un kendisi, fikirlerinin dışına itilmektedir. Ancak eserler herhangi bir sınır çekilmeden belli bağlamlarda okunduğunda kendilerini okuyucuya daha kolay ve anlaşılır bir şekilde açmaktadır.

Platon'un eserleri dönemsel olarak incelendiğinde, bahsettiğimiz inceleme metodunun önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü çalışmamızın sonucunda Platon'un ortaya koyduğu görüşlerin, gelişimi itibarıyla yaşadığı Atina toplumunun kültüründen ve filozofun bireysel tecrübelerinden ciddi ölçüde etkilendiği görülmektedir. Platon'un Sirakuza seyahatleri neticesinde siyasi düşüncelerinde gerçekleşen değişim buna örnek verilebileceği gibi onun kadına bakışının kendine has bir fikir olmadığı; içerisinde yaşadığı toplumun görüşlerini akılla açıklamaya giriştiği açıkça görülmektedir.

Çalışmamızı sona erdirirken Platon'a dair söyleyecek son sözlerimiz, onun yaşadığı toplumun kötü gidişatının farkında olan birisi olduğudur. Platon bir aydın olarak eleştirel tutumunu sürekli diri tutmuş ve toplumun düzelmesinin yolunun diğer bilimlerden değil felsefeden ve erdemlerden geçtiğini sürekli vurgulamıştır. Onun yaptığı eleştirilerin haklılığı ölümünden kısa bir süre sonra Makedonların, Atina'yı topraklarına katarak tarih sahnesinden kaldırmasıyla ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Anaksimandros, *Fragmanlar*, (Çev.: Güvenç Şar), Pinhan Yay., İstanbul 2019.
- Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2013.
- _____, *Fizik*, (Çev.: Saffet Babür), 7. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2019.
- _____, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), Divan Yay., İstanbul 2017.
- _____, *Metafizik*, (Çev.: Y. Gurur Sev), 3. Baskı, Pinhan Yay., İstanbul 2017.
- _____, *Politika*, (Çev.: Furkan Akderin), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017.
- _____, *Parts of Animals*, (Trans. A. L. PECK), Harvard University Press, London, Third Edition 1961.
- _____, *The Athenian Constitution*, (Trans. H. Rackham), Harvard University Press, London 1935.
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a*, 6. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2017.
- _____, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 9. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2018.
- Athenaios, *The Deipnosophists*, (Trans. C. D. Yonge), B. A., Henry G. Bohn, London 1891.
- Barnard, Alan, *Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni*, (Çev.: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2011.
- Berti, Enrico, "Platon'un Akademia'sı", *Antik Yunan*, (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), Umberto Eco (Ed.), 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2018.
- Bettalli, Marco, "Polisin Kökeni", *Antik Yunan*, (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2018.
- Brun, Jean, *Platon ve Akademia*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitapevi Yay., Ankara 2007.
- Burckhardt, Jacob, *Yunanlar ve Yunan Medeniyeti*, (Çev.: İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yay., İstanbul 2019.

- Copleston, Frederick, *Platon*, (Çev.: Aziz Yardımlı), 5. Baskı, İdea Yay., İstanbul 2013.
- Çotuksöken, Betül, *Antropontoloji Ya Da İnsan-Varlıkbilgisi*, Notos Kitap Yay., İstanbul 2018.
- Demir, Necati, *Ernst Cassirer'de İnsanın Anlamı*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004.
- Diakov, V. & Kovalev, S., *İlkçağ Tarihi I*, (Çev.: Özdemir İnce), 4. Baskı Yordam Kitap, İstanbul 2017.
- Dürüşken, Çiğdem, *Antikçağ Felsefesi*, 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2016.
- Elmalı, Osman, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, Ataç Yay., İstanbul 2005.
- Ferrucci, Stefano, "Yunanistan'da Ekonomi", *Antik Yunan*, (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2018.
- Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev.: Suat Kemal Angı), 5. Baskı, Dost Kitapevi Yay., Ankara 2018.
- Freeman, Kathleen, *The Pre-Socratic Philosophers*, Basil Blackwell, Oxford 1946.
- Gill, Christopher, "The Platonic Dialogue", *A Companion to Ancient Philosophy*, Mary Louise Gill & Pierre Pellegrin (Ed.), Blackwell Publishing, Oxford 2006.
- Graves, Robert, *Yunan Mit I-II*, (Çev.: Uğur Akpur), Kolektif Kitap, İstanbul 2020.
- Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy Volume II The Presocratic Tradition From Parmenides to Democritus*, Cambridge University Press, London 1969.
- _____, W.K.C., *A History of Greek Philosophy Volume IV Plato: The Man and His Dialogues Earlier Period*, Cambridge University Press, London 1975.
- _____, W.K.C., *A History of Greek Philosophy, Volume V, The Later Plato and Academy*, Cambridge University Press, London 1978.
- _____, W.K.C., *Yunan Felsefesi Tarihi I İlk Filozoflar Ve Pythagorasçılar*, (Çev.: Ergün Akça), Kabalcı Yay., İstanbul 2011.
- _____, W.K.C., *Yunan Felsefesi Tarihi II Sokrates Öncesi Gelenek Parmenides'ten Demokritos'a*, (Çev.: Faruk Gültekin), Kabalcı Yay., İstanbul 2017.

- Havelock, Eric Alfred, *Platon Filozof Şaire Karşı*, (Çev.: Adem Beyaz), Pinhan Yay., İstanbul 2015.
- Herakleitos, *Fragmanlar*, (Çev.: Güvenç Şar & Erdal Yıldız), Dergah Yay., İstanbul 2016.
- Herodotos, *Tarih*, (Çev.: Müntekim Ökmen), 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.
- Hesiodos, *Theogonia – İşler Ve Günler*, (Çev.: Azra Erhat & Sabahattin Eyüboğlu), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2018.
- Hughes, Bettany, “Atina: Demokrasinin Doğduğu Yer”, *Antik Dünyayı Şekillendiren Kentler*, (Çev.: Nurettin Elhüseyni), John Julius Norwich (Ed.), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2015.
- Johansen, Karsten Friis, *A History of Ancient Philosophy: From The Beginnings to Augustine*, (Çev.: Henrik Rosenmeier), Routledge, London 1998.
- Kant, Immanuel, *Practical Philosophy*, (Trans. Mary J. Gregor (Ed.)), Cambridge University Press, Printed in the United States of America 1999.
- Kranz, Walther, *Antik Felsefe*, (Çev.: Suat Y. Baydur), 3. Baskı, Cinius-Sosyal Yay., İstanbul, 2014.
- Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev.: Candan Şentuna), 7. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017.
- Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 10. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara Tarih 2014.
- Martin, Thomas R., *Eski Yunan: Tarih Öncesinden Helenistik Çağ’a*, (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, 2. Baskı, Doğu Batı Yay., Ankara 2017.
- _____, T. “Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler”, *Felsefe Arkivi*, 4 (2), 1959, 1-8.
- Olguner, Fahrettin, *İslam Kaynakları Işığında Platon*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1978.

- Özden, Ömer & Elmalı, Osman, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017.
- Özden, Ö., “Hellenizm Öncesi Yunan Felsefesinde Güzellik Anlayışları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 17, 2002, 61-92.
- _____, Ö., “Kendini Bilmek Bilgisi”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 2004, 25-37.
- Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, (Çev.: Hakkı Hünler), Paradigma Yay., İstanbul 2004.
- Plato, *Charmides Alcibiades I And Ii Hipparchus The Lovers Theages Minos Epinomis*, (Trans. W. R. M. Lamb), M. A., Harvard University Press, Reprinted, London 1964.
- _____, *Gorgias*, (Trans. E. M. Cope), Cambridge University Press, London 1864.
- _____, *Laches Protagoras Meno Euthydemus*, (Trans. W. R. M. Lamb), M. A., Harvard University Press, Revised and reprinted, London 1952.
- _____, *The Dialogues Of Plato Vol I*, (Trans. B. Jowett), Oxford University Press, London 1891.
- _____, *The Dialogues of Plato Vol IV*, (Trans. B. Jowett), Oxford University Press, London 1931.
- _____, *Büyük Hippias & Theages*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2016.
- _____, *Devlet*, (Çev.: Furkan Akderin), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017.
- _____, *Devlet*, (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz), 39. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2019.
- _____, *Euthyphron*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2016.
- _____, *Euthyphron, Sokrates'in Savunması, Kriton, Phaidon*, (Çev.: Ari Çokona), 21. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, 39.
- _____, *Gorgias*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2016.
- _____, *Gorgias*, (Çev.: Mehmet Rifat & Sema Rifat), 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020.

- _____, *İon*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017.
- _____, *Kritias - Kharmides*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2014.
- _____, *Kriton*, (Çev.: Furkan Akderin), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017.
- _____, *Küçük Hippias*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2011.
- _____, *Lakhes*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2011.
- _____, *Lysis*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yay., İstanbul 2013.
- _____, *Mektuplar*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2015.
- _____, *Menon*, (Çev.: Özlem Bayoğlu), Pinhan Yay., İstanbul 2018.
- _____, *Phaidon Ruh Üzerine*, (Çev.: Nazile Kalaycı), Kabalcı Yay., İstanbul 2012.
- _____, *Phaidon*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2015.
- _____, *Protagoras*, (Çev.: Özgüç Orhan), Pinhan Yay., İstanbul 2019.
- _____, *Sofist*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2015.
- _____, *Sofist*, (Çev.: Ömer Naci Soykan), Pinhan Yay., İstanbul 2015.
- _____, *Sokrates'in Savunması*, (Çev.: Furkan Akderin), 7. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017.
- _____, *Theaitetos*, (Çev.: Furkan Akderin), 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2018.
- Plutarkhos, *Masa Başı Tartışmaları*, 8.8.4 730E-F
- Press, Gerald A., *Plato: A Guide For The Perplexed*, Continuum International Publishing, London Reprinted 2010.
- Preus, Anthony, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, The Scarecrow Press, Lanham 2007.
- Rohde, Erwin, *Psykhē Yunanlarda Ruhlar Kültü Ve Ölümsüzlük İnancı*, (Çev.: Özgüç Orhan), Pinhan Yay., İstanbul 2020.
- Scheler, Max, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, (Çev.: Harun Tepe), 2. Baskı, BilgeSu Yay., Ankara 2015.

Sowerby, Robin, *Yunan Kültür Tarihi*, (ev.: Özgür Umut Hoşafçı), İnkılap Kitapevi Yay., İstanbul 2012.

Taylor, Alfred Edward, *Plato The Man and His Work*, Methuen & Co. Ltd, London 1955.

Tuplin, Christopher, *Greek Racism? Observations on Greek Ethnic Prejudice*, (Ancient Greeks West & East içinde), Gocha R. Tsetskhladze (Ed.), Koninklijke Brill NV, Leiden 1999.

Vegetti, Mario, "Platon", *Felsefe Tarihi 1: Antik Yunan*, (ev.: Leyla Tonguç Basmacı), Umberto Eco (Ed.), Alfa Yay., İstanbul 2020.

Xenophon, *Oeconomicus*, (ev.: E. C. Marchant), Harvard University Press, London 1997.

Zeller, Eduard, *GreK Felsefesi Tarihi*, (ev.: Ahmet Aydoğan), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017.

İnternet Kaynakları:

Catherine Delano Smith, Richard Ralph Mowbray Clogg and others, Agriculture, forestry, and fishing, 2020, <https://www.britannica.com/place/Greece>. (Erişim tarihi: 23.08.2020)

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 15. 08. 2020)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Bilal KOÇAK
Doğum Yeri ve Tarihi	Afyonkarahisar / 24.11.1994
Eğitim Durumu	
Ön Lisans Öğrenimi	Anadolu Üniversitesi/ Açıköğretim Fakültesi/ Adalet
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi (İngilizce) Anadolu Üniversitesi/ İktisat Fakültesi/ Uluslararası İlişkiler
Y.Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi
İletişim	
E-Posta Adresi	kocak-bilal@hotmail.com
Tarih	30.08.2020